

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS
Avaliku õiguse instituut

Dmitri Štšerbin

HÄDAKAITSE INSTITUUT ÕIGUSTEOORIAS JA EESTI KOHTUPRAKTIKAS

Magistritöö

Juhendaja
Heino Tõnismägi

Tallinn
2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	5
1. ptk. Hädaaitse õigusinstituudi olemus.....	10
1.1. Hädaaitse regulatsioon Eestis ja teistes riikides.....	10
1.2. Hädaaitse mõiste, olemus ja teooriad.....	16
1.2.1. Hädaaitse teooriad.....	18
1.3. Hädaaitse seisund.....	18
1.3.1. Rünne.....	19
1.3.1.1. Rünne õigushüve vastu.....	21
1.3.1.1.1. Kurjategija kinnipidamine õigusvastasust välistava asjaoluna.....	23
1.3.1.1.2. Ründe oht.....	26
1.3.1.1.3. Ründe õigusvastasus.....	27
1.3.1.1.4. Vahetu rünne.....	29
1.4. Hädaaitsetegevus.....	31
1.4.1. Hädaaitsetegevuse vajalikkus.....	32
1.4.2. Hädaaitse piiride ületamine.....	33
1.5. Hädaaitsetegevust välistavad tegurid.....	35
1.5.1. Mittesüüline rünne.....	35
1.5.2. Bagatellrünne.....	35
1.5.3. Provokatsioon.....	36
1.5.4. Hädaaitse kohaldamine perekonnas või muus kaasluses.....	37
1.6. Inimõiguste konventsioon.....	38
1.7. Subjektiiivne külg – kaitsetahe.....	39
1.8. Tulirelva kasutamine hädaaitsetes.....	40
1.9. Hädaaitse kohaldamine avaliku võimu esindaja poolt.....	42
1.10. Hädaaitse kohaldamine avaliku võimu esindaja suhtes.....	44
2. ptk. Kohtulahendite analüüs ja järeldused, tõendite hindamine.....	46
2.2. Riigikohtu praktika.....	46
2.2.1. Hädaaitse regulatsiooni üldine käsitlus.....	46
2.2.2. Hädaaitse piiride ületamine.....	53
2.2.3. Hädaaitse perekonnas.....	54
2.2.4. Hädaaitse vastastiku kaskluse juhul.....	54
2.2.5. Hädaaitse asjaõigusliku omaabi vormis ja muu seos tsiviilõigusega.....	56
2.2.6. Provokatsiooni juhtumid.....	58
2.2.7. Hädaabi juhtumid.....	58
2.2.8. Hädaaitse politseiametniku omavolilise sissetungi korral.....	59

2.2.9. Politseiametniku õigus hädakaitsele.....	60
2.2.10. Hilinenud hädakaitse	61
2.2.11. <i>In dubio pro reo</i>	61
2.3. Esimese ja teise astme kohtute praktika	64
2.3.1. Kvalifikatsioon ehk süüteo koosseis	64
2.3.2. Situatsioonid e kaasuste tehjolud	67
2.3.3. Ründaja ja rünnatava omavaheline suhe	70
2.3.4. Ründe tõrjumise vahend.....	71
2.3.5. Karistatavus.....	71
2.3.6. Hädakaitse puudumine, selle olemasolu ja piiride ületamine	71
2.3.7. Analüüsi kokkuvõtte	73
2.4. Strafgesetzbuch paragrahv 33 ja Eesti kohtupraktika	74
2.4.1. Strafgesetzbuch paragrahvi 33 kohaldamisalast Saksamaa karistusõiguses	74
2.4.2. Hädakaitse piiride ületamine ja hingeline erutuse seisund Eesti kohtupraktikas	77
KOKKUVÕTE.....	80
SELF-DEFENSE IN THEORY OF LAW AND ESTONIAN COURT PRACTICE. SUMMARY	84
LÜHENDID	88
KASUTATUD KIRJANDUS	89
KASUTATUD NORMATIIVMATERJAL.....	92
Kasutatud ajakirjandus	93
Muud allikad	94
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	94
LISAD	97
Lisa 1: Hädakaitse regulatsiooni ajalooline areng.....	97
Lisa 2: privilegeeritud paragrahvide ja nendele vastavate sanktsioonide võrdlustabel riikide kaupa .	101
Lisa 3: RKKKo 3-1-1-17-04 – skeem ja lühikirjeldus.....	102
Lisa 4: hädakaitse kontrollimisskeem – J. Sootak.....	103
Lisa 5: hädakaitse kontrollimisskeem – P. Nuuma	104
Lisa 6: hädakaitse kontrollimisskeem – E. Samson	105
Lisa 7: Riigikohtu lahendite analüüsi tabel	106
Lisa 8: Kohtuotsuste võrdlev tabel.....	107
Lisa 9: Kuriteo kvalifikatsioon vastavalt kehtivale karistusseadustikule.....	108
Lisa 10: Situatsioonide kirjeldus	109
Lisa 11: Ründaja ja rünnatava omavaheline suhe	110
Lisa 12: Ründe tõrjumise vahend.....	111
Lisa 13: Karistatavus.....	112

Lisa 14: Kohtumaterjalide analüüsi tulemused	113
Lisa 15: Privilegeeritud koosseisude ning sanktsioonide võrdlustabel	114
LISA 16: Kriminaalasja nr 3-1-1-108-13 kaasuse asjaolude kirjeldus	115
LISA 17: Kriminaalasja nr 3-1-1-91-09 kaasuse asjaolude kirjeldus	116
LISA 18: Kriminaalasja nr 3-1-1-60-96 kaasuse asjaolude kirjeldus	117

SISSEJUHATUS

Hädakaitse instituut on pidevalt arenev ja ennast täiendav karistusõiguse valdkond. Hädakaitse väidetakse olevat vanem kui karistusõigus ise. Cicero järgi on hädakaitse *non scripta, sed nata lex*. Seepärast väidetaksegi, et hädakaitse ei ole ajalugu, ta on alati olnud.¹ Hädakaitse kui õiguse instituut on nii ulatuslik, et leiab kokkupuudet tsiviilõigusega - asjaõiguslik omaabi valduseõiguse rikkumise korral. Kuna era- ja avaliku õiguse normid on õiguskorras üksteisega seotud² leiab hädakaitse oma kajastamist näiteks asjaõiguse seaduse § 41 lõikes 1 (s.h. ka TsÜS § 140, VÕS § 1045 lg 2 p 3) toodud regulatsioonis - omaabi. Selles osas õigusteaduste doktor Priidu Pärna leidis, et omaabi näol on tegemist „hädakaitse erijuhtumiga“.³ On ka teisi arvamusi – näiteks karistusõiguse professor Jaan Sootak leiab, et asjaõigusliku omaabi puhul on tegemist täiesti iseseisva õigustava asjaoluga, mille õiguslik regulatsioon on autonoomne ega lange kokku hädakaitsega.⁴

Töö autor on seisukohal, et õigus hädakaitsele on iga isiku, samuti riigi- ja ühiskondlike huvide kaitse tagatis õigusvastaste rünnete vastu.

Hädakaitse õigusinstituuti on väga laialdaselt ja sügavalt käsitletud nii teoreetikute kui ka praktikute poolt. Hädakaitse kohta on kirjutatud mitmeid raamatuid ja terve rida *Juridica* artikleid. Tihtipeale õiguslike kaasuste lahendamine teoorias võib tunduda hästi lihtne ja loogiline kuna kõik allub teatud reeglitele, normidele ja printsiipidele. Reaalses elus aga kaasuse lahendamine kuni lõpliku kohtuotsuse jõudmiseni võib võtta terveid kuid ja isegi aastaid aega. Probleemiks on see, et raamatutes ja erialases kirjanduses kirjeldatud lahenduskeemide ning printsiipide juurde lisandub terve hulk erinevaid kaasuse asjaolusid, mis aga tingib seda, et lõpplahendus teoreetilise käsitluse ja praktilise rakenduse järgi võivad erineda. Elu annab hädakaitsega seotud kaasuste piiramatu arvu erinevaid modifikatsioone. Töö autor leiab, et karistusseadustiku reaalne olemus avaldub elus konkreetsete kohtuotsuste vormis ja viimaseid on hädavajalik tunda, analüüsida ja üldistada.

Töö autor on seisukohal, et Eesti hädakaitse instituudi probleemseks kohaks on see, et ei ole piisavalt selge, miks kohtunikud annavad ühe ja sama faktoloogiale nii erinevaid hinnanguid.

¹ J. Sootak. Kaks aastat karistusseadustikku – uus õigus ja uued probleemid?. – *Juridica*, 2005/1, lk 38

² R. Narits. *Õiguse entsüklopeedia* 2. tr. Tallinn: Juura Õigusteabe, 2007, lk 104

³ P. Pärna. *Asjaõiguse seadus*. Komm vlj. Tallinn: Juura 2004, § 41 komm. 1.

⁴ J. Sootak. *Loenguid karistusõiguse üldosast V. Õigusvastastus*. Süü. Tallinn: Juura 2003, lk 30

Erinevad kohtuinstantsid, hinnates ühe ja sama kuriteo asjaolusid, mis moodustavad ühtse fakti, jõuavad tihtipeale täiesti erinevate järeldusteni. Hädakaitsega seotud asjad on tihtipeale spetsiifilise iseloomuga – olulist rolli mängivad inimeste hingeline erutus seisund, moraalne hinnang, ründaja käitumine jne.

Käesoleva töö püstitatud hüpoteesi kohaselt hetkel Eesti kohtupraktikas valitseb teatud ebaselgus hädakaitse piiride ületamise koosseisu ja selle eelduste kontrollimisel, samas ka hädakaitse piiride ületamisel afektiseisundis.

Töö autor leiab, et hädakaitse piiride ületamisel rünnatava suhtes ettenähtud sanktsioon on ebaõiglaselt kõrge, sest peale viimast karistusõiguslikku reformi Eesti õiguskord loobus tapmise ja raske tervisekahjustuse privilegeeritud koosseisudest ja nüüd kehtiva karistusseadustiku järgi isik, kes ennast liiga aktiivselt kaitseb peab vastutama üldkorras. Siinjuures töö autor märgab, et Eesti karistusõiguse reformi tulemusena karistusseadustiku loomisel on jäetud tähelepanuta Saksamaa StGB § 33, mis käsitleb hädakaitse piiride ületamist segadusest, ehmatuses või hirmust.

Käesoleva magistr töö üheks eesmärgiks on anda põhjalik ülevaade hädakaitsest ja vastata küsimusele, mis põhimõtetest ja normidest kohtud, sõltumatu riigi institutsioonina, lähtuvad hädakaitse situatsiooni puhul tõendite hindamisel. Samuti uurida, kas Eesti kohtupraktika on hädakaitse küsimustes järjekindel ja kas õiguse rakendamine on ühetaoline. Töö autor on seisukohal, et tähelepanuväärseks aspektiks on see, kuidas kohtud hindavad hädakaitse situatsioone, ründe ohtlikkust, kaitse vastavust ja muid hädakaitse olulisi aspekte. Töö autor leiab, et erilist tähelepanu väärib ka kuriteo asjaolude taust ehk mis situatsioonides hädakaitse tõusetub ja nimelt: mis on sündmuse olustik, isikute omavaheline suhe, mis vahendid kasutatakse ja muud asjaolud.

Magistr töö teiseks eesmärgiks on saada vastus küsimusele, kuidas kohtud saavad ühe ja sama tõendite olemasolu juures teha diametraalselt vastupidiseid otsuseid. Töö autor leiab hüpoteetiliselt, et praeguses õiguskorras Eesti kohtud liiga intensiivselt tuginevad hädakaitse teoreetilisele käsitlemisele ja põhimõtetele, jättes kõrvale selle asjaolu, et kehtiva karistusseadustiku hädakaitse õigusinstituudi regulatsioon võib olla ebapiisav. See võib tingida olukorra, kus konkreetset hädakaitset puudutava kaasuse üht ja sama faabulat erinevad kohtuinstantsid hindavad otse vastupidiselt.

Käesoleva töö teema on aktuaalne, kuna nii esimese kui ka teise astme kohtud arutlevad hädakaitsega seotud asju pidevalt. Töö autor leiab, et vaatamata sellele, et Eesti Riigikohus on hädakaitset korduvalt põhjalikult käsitlenud, siiski esimese ja teise astme kohtutes otsustatakse erinevalt, kriminaalmenetlusõigust rikkudes või kohaldades materiaalsoigust ebaõigelt. Samas leidub ka Riigikohtu tasandil otsuseid, kus hinnatakse ümber oma varasemad seiskohad. Ühe näitena saab tuua 21. mai 1996. a. otsus nr 3-1-1-60-96⁵ ja 9. oktoobri 2003. a. otsus nr 3-1-1-106-03⁶, kus Riigikohus on korrigeerinud oma varem öeldud seisukohta kasutatud mõistete sisustamisel, öeldes algul, et hädakaitse rakendamisel õigusvastane rünne peab vastama mingile süüteo koosseisule, hiljem aga sellest loobunud. Tegelikult on õigusvastane rünne KarS § 28 mõttes märkimisväärselt laiem kui õigusvastane tegu § -s 27 tähenduses ja seetõttu ei pea õigusvastane rünne moodustama mõningat süüteo koosseisu. Seda põhimõtet on rõhutanud paljud erinevad õigusteadlased, mida on ka kajastatud töö teoreetilises osas.

Töö aktuaalsust toetab ka see asjaolu, et hädakaitse temaatikat on uuritud mitme Tartu Ülikooli Õigusteaduskonna üliõpilaste poolt: näitena saab tuua Ülle Lamp 2012. a. magistr töö teemal „Hädakaitse Eesti ja Saksamaa kohtupraktika alusel“⁷ ja Jaana Mikk 2011 aasta magistr töö teemal „Hädakaitse Eesti ja teiste riikide kehtivas õiguses“⁸. Mõlemas lõputöös on jõutud järeldusele, et Eesti hädakaitse õigusinstituudi regulatsioon on piisav ja inimesed ei tea, millal võib hädakaitse õigust kasutada ja millal mitte. Käesoleva magistr töö autor ei saa täiel määral nõustuda eelpooltoodud seisukohtadega, mistõttu teostab iseseisvat analüüsi ja toob välja oma arusaama hädakaitse kehtiva regulatsiooni ja selle täiuslikkuse kohta. Lisaks nimetatule töö aktuaalsust toetab ka see, et hädakaitse temaatika leiab hulgalist kajastamist meedias, näiteks: „Lasnamäe müüja enesekaitse“⁹, „Mehe tapnud naise süüasi“¹⁰, „vägivaldse tänavaröövli süüdimõistmise asi“¹¹, „baarikakleja süüasi“¹², „Anton Jegorenko

⁵ RKKKo 3-1-1-60-96

⁶ RKKKo 3-1-1-106-03 p 9

⁷ Ü. Lamp. Hädakaitsest Eesti ja Saksamaa kohtupraktika alusel. Tallinn: TÜ Õigusteaduskond 2012

⁸ J. Mikk. Hädakaitse Eesti ja teiste riikide kehtivas õiguses. Tartu: TÜ Õigusteaduskond 2011

⁹ M. Kuul. Lasnamäel kasutas müüja enesekaitseks seaduslikku püstolit, röövija hukkus. – Eesti Rahvusringhääling. 20.03.2014. - Arvutivõrgus kättesaadav: <http://uudised.err.ee/v/eesti/f1287299-6aaa-4cd9-9b66-57a755ceb9e3> (04.05.2014)

¹⁰ BNS. Mehe tapnud naine tunnistas süüd osaliselt. – AS Postimees 20.01.2014. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.postimees.ee/2667934/mehe-tapnud-naine-tunnistas-suud-osaliselt> (04.05.2014)

¹¹ Delfi Rahvahääl. Riigikohus tühistas osaliselt vägivaldse tänavaröövli süüdimõistmise. – Delfi AS 08.12.2013. – Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.delfi.ee/news/paevauudised/110_112/riigikohus-tuhistas-osaliselt-vagivaldse-tanavaroovli-suudimoistmise.d?id=67403054, (04.05.2014)

¹² BNS. Kohus hakkab arutama baarikakleja süüasja. – AS Postimees 27.01.2013. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.postimees.ee/1117450/kohus-hakkab-arutama-baarikakleja-suuasja/> (04.05.2014)

asi¹³, „Denis Sergejevi kaasus“¹⁴ jms. Hädakaitse temaatikat on ka pidevalt arutletud õigusteadlaste vahel ajakirjas Juridica aastatel 1994, 1995, 1998, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2007, 2008 ja 2012. Eelpoolöeldud arvestades saab kindlalt väita, et nii ühiskonnal kui ka õigusteadlastel on kõrgendatud huvi hädakaitse instituudi vastu ning aastatega see ei kao.

Ulatuslikuma pildi saamiseks käsitleb käesoleva töö autor teoreetilise osa lisana (Lisa 1) hädakaitse kujunemise dogmaatilis-ajaloolist aspekti põhjalikumalt, kirjeldades täpsemalt, mille poolest Eesti territooriumil varem kehtinud seaduste hädakaitse regulatsioon erineb kehtivast regulatsioonist. Töö autor leiab, et hädakaitse teoreetiline käsitlus ja arusaamine on küll väga oluline, kuid nendest olulisimaks aspektiks on just kohtupoolne tõendite hindamise temaatika. Tõendite hindamise aspekt on oluline ka seepärast, et hindamine toimub terve hulga kriminaalmenetluslike põhimõtete rakendamise kaudu, mistõttu praktikas hädakaitse kaasuste lahendusskeem kujutab endast keerulist struktuuri. Osa rakendatavatest põhimõtetest ei tulene otseselt kriminaalmenetluse seadustikust vaid on tuletatavad teooriast ja kohtupraktikast.

Käesolev magistritöö aitab lahti mõtestada neid printsiipe ja meetodikaid, mida Eesti kohtud oma igapäevases töös rakendavad hinnates hädakaitse õigusinstituudiga seotuid situatsioone, nimelt - kuidas, mil määral ja mis moodi kohtud rakendavad teorias toodud põhimõtteid. Kuidas kohtud viivad ellu juba väljendatud seisukohti (nt Riigikohtu seisukohad) ja kas kohtupraktikas leiab kinnitamist teorias olev käsitlus. Samas uuritakse, mis on Eesti hädakaitse institutsiooni probleemsed kohad, püütakse pakkuda neile võimalikku lahendust. Seejuures osutatakse võrdlevalt Ameerika Ühendriikide, Saksamaa, Inglismaa ja vähesel määral ka teiste riikide õiguse asjakohastele regulatsioonidele, mis peaks aitama paremini mõista Eesti hädakaitse õigusinstituuti.

Töös on kasutatud kombineeritult järgmisi teadusliku töö meetodeid: andmekogumismeetod, tulemuste tõlgendamise meetod, ajalooline meetod ja kvantitatiivne meetod. Magistritöö raames on töö autor kasutanud vastava valdkonda puudutavat eestikeelset ja võõrkeelset

¹³ BNS. Kaaslase tapnud mees jäi süüdi ka ringkonnakohtus. – Tallinna Postimees 15.10.2012. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.tallinnapostimees.ee/1007416/kaaslase-tapnud-mees-jai-suudi-ka-ringkonnakohtus/> (04.05.2014)

¹⁴ Delfi Rahvahääl. Joomakaaslast pussitanud mees taotleb enda õigeksmõistmist. – Delfi AS 16.02.2013. – Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.delfi.ee/news/paevauudised/110_112/joomakaaslast-pussitanud-mees-taotleb-enda-õigeksmoistmist.d?id=65690296 (04.05.2014)

teaduskirjandust ning erinevate riikide seadusi. Lisaks on töös kasutatud Eesti Vabariigi esimese ja teise astme kohtute ning Riigikohtu lahendeid.

Käesolev magistritöö on jaotatud kaheks peatükiks: teoreetiliseks ning empiiriliseks. Magistritöö teoreetiline osa on seotud hädakaitse õigusinstituudi teoreetilise käsitlusega. Empiiriline osa hõlmab hädakaitse regulatsiooni praktilist käsitlust. Töö koosneb sissejuhatusest, kahest peatükist, mis on omakorda jagatud alapeatükkideks, kasutatud kirjanduse loetelust, kasutatud normatiivmaterjali loetelust, kasutatud kohtupraktika loetelust, inglisekeelsest resümeest ja lisadest.

Töö autor soovib tänada oma juhendajat hr Heino Tõnismäge aktiivse juhendamise, suunavate nõuannete, asjakohaste märkuste ja toetuse eest.

1. ptk. Hädakaitse õigusinstituudi olemus

1.1. Hädakaitse regulatsioon Eestis ja teistes riikides

Hädakaitse regulatsioon Eestis

Käeolevas alapunktis töö autor toob välja hädakaitse mõiste vaid legaaldefiniitsiooni Eestis kehtivas karistusseadustikus ja hädakaitse olulised tunnused. Hädakaitse instituudi olemuse ja hädakaitse detailsema käsitlemise saab leida käesoleva töö järgnevates teemades.

Hädakaitse mõistet sätestab KarS § 28, mille kohaselt:

„(1) Tegu ei ole õigusvastane, kui isik tõrjub vahetut või vahetult eesseisvat õigusvastast rünnet enda või teise isiku õigushüvedele, kahjustades ründaja õigushüvesid, ületamata seejuures hädakaitse piiri.

(2) Isik ületab hädakaitse piiri, kui ta kavatselt või otsese tahtlusega teostab hädakaitset vahenditega, mis ilmselt ei vasta ründe ohtlikkusele, samuti kui ta ründajale kavatselt või otsese tahtlusega ilmselt liigset kahju tekitab.

(3) Võimalus vältida rünnet või pöörduda abi saamiseks teise isiku poole ei välista õigust hädakaitsele.“¹⁵

Ülaltoodud sättest järeldeb, et hädakaitse on õigusvastasust välistav asjaolu. Hädakaitse eeldused on täidetud siis, kui on tegemist kaitsja aktiivse tegevusega, mis on suunatud õigusvastase ründe tõrjumiseks. Kehtivast kohtupraktikast tulenevalt kui rünne on õiguspärane, siis ei saa rääkida hädakaitsest vaid on tegemist kas hädakaitsele provotseerimisega või eksimusega õigusvastasust välistavas asjaolus KarS § 31 tähenduses. Kaitstavateks hüvedeks on isiku enda kui ka teise isiku õigushüved. Hädakaitse realiseerub siis, kui see toimub kahjustades ründaja õigushüvesid ületamata hädakaitse piiri. Hädakaitse piiride ületamise kontekstis oluliseks parameetriks on vahendi säästlikus, sobivus ja vastavus ründe ohtlikkusele. Hädakaitse piiride ületamine toob kaasa vastutuse üldkorras, kusjuures kohus kergendab süüdlase karistust vastavalt KarS § 57 lg 1 p 8.

Hädakaitse õigus on absoluutne (v.a. sotsiaaleetilised piirangud ja korrakaitse organitele seatud piirangud) ja ei saa olla välistatud põgenemise või abi saamiseks pöördumise võimaluse olemasoluga.

¹⁵ Karistusseadustik. 1. September 2002.- RT I 2001, 61, 364; RT I, 26.02.2014, 6. – Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/120122012013?leiaKehtiv> (04.05.2014)

Hädakaitse regulatsioon Ameerika Ühendriikides

Hädakaitse regulatsioon USA-s koosneb kolmest tegevuse liigist: enesekaitse, teiste isikute kaitse ja omandi kaitse.¹⁶

Näiteks New York osariigi kriminaalkoodeksi § 35.15 kehtestab, et isik saab kasutada füüsilist jõudu teise isiku vastu sellisel juhul ja sellisel määral, kuidas ta seda ise peab mõistlikuks selleks, et ennast või kolmandat isikut kaitsta.¹⁷ Nagu toodust sättest saab näha, kaitsja peab ise oskama hinnata kas ja mil viisil ta õigusvastast rünnet tõrjub. Vastavalt samale sättele hädakaitse on välistatud, kui kaitsja ise provotseeris rünnet, kui ta on olnud esialgseks agressoriks (*initiaial agressor*) või kui isikute poolt kasutatav füüsiline jõud tuleneb nendevahelisest kokkuleppest.¹⁸ Selline hädakaitse välistamise regulatsioon on eriti põhjalik, sest reeglina provokatsiooni nii detailses konstruktsioonis seadustes otseselt ei sätestata.

Huvitav on Pennsylvania osariigi kriminaalkoodeksi hädakaitse regulatsioon. Nimelt koodeksi § 505 punkt (b) lg 1 sätestab hädakaitse piirangud (*limitations*) mille hulgas on täielik hädakaitseõiguse puudumine politseiametniku poolt teostatava aresti puhul, isegi juhul kui arest on ilmselgelt ebaseaduslik. Sama paragrahvi mõttes teiste isikute kaitse on õiguspärane juhul, kui kaitsja ise subjektiivselt arvab, et tema osalus hädakaitstes kolmanda isiku hüvede kaitses on vajalik.¹⁹ Väärrib tähelepanu ka surmava jõu kasutamise võimalus hädakaitse seisundis. Pennsylvania kriminaalkoodeksi § 505 punkt (b) lg 2 lubab kasutada surmavat jõudu vaid juhul, kui see võimaldab kaitsta kaitsjat surma, raskete tervisekahjustuste, inimröövi ja seksuaalvahekorra astumise sundimise vastu. Märkimisväärseks asjaoluks on aga see, et § 505 punkt (b) lg 2 alapunkti (ii) kohaselt juhul, kui kaitsja saab surmava jõu kasutamise asemel põgeneda, siis ei ole tal õigust kasutada hädakaitset (välja arvatud teatud erijuhtumid: ruumist või töökohast põgenemine).²⁰ Lähtutakse põhimõttest, et surmava jõu kasutamine väikse ründe või rikkumise korral on ilmselgelt ebaproportsionaalne ja seega ei ole lubatud²¹ ning mõnedel juhtudel rünnataval tekkib taandumise kohustus (*duty to retreat*).²²

¹⁶ A. Malinovski. *Sravnitelnoe pravovedenie v sfere ugovnogo prava*. Moskva: Mezhdunarodnie otnošenija, 2002, lk 118

¹⁷ New York. *Laws of the New York State. Penal Law. art. 35.15.* – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://ypdcrime.com/penal.law/article35.htm#p35.15> (04.05.2014)

¹⁸ *Op. cit.* art. 35.15.

¹⁹ Law and Legal Research Website. *Pennsylvania Penal Law. § 505 p. b.* – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://law.onecle.com/pennsylvania/crimes-and-offenses/00.005.005.000.html> (04.05.2014)

²⁰ *Op. cit.* § 505 p. b

²¹ G.P. Fletcher. *Rethinking Criminal Law*. Oxford University Press, 2000, lk 860

²² *Op. cit.* lk 866

Hädakaitse regulatsioon Inglismaal

Hädakaitse regulatsioon Inglismaal tuleneb tavaõigusest (*common law*). Üpris huvitav on see, et hädakaitse kui õigusinstituut ei ole ammendavalt reguleeritud seaduste tasandil, kuid tuleneb tavast ja kohtupraktikast.²³

Hädakaitse mõiste seaduse tasandil kannab enesekaitse (*self-defense*) nimetust ja tuleneb kuritegevuse preventsiiooni doktriinist.²⁴ Hädakaitset reguleerib 1967 aasta kriminaalkodeks. Nimelt selle kodeksi sektsioon 3 (1), mille kohaselt „*Isik võib kasutada jõudu, kui see on põhjendatud kuritegevuse ennetamise asjaolude esinemisel või aidates õigusrikkujate või kahtlustatavate seaduslikule arestile.*“²⁵ Nagu võib näha Inglismaa kriminaalkodeks ei anna hädakaitsele legaalse definitsiooni vaid kaudselt loeb hädakaitset pigem kuriteo ennetamise vahendina, mitte aga isikute õigushüvede kaitse õigusena.

Vastavalt kohtupraktikale teise isiku ründe ennetamiseks on lubatud just põhjendatud jõudu kasutamine. See printsiip tuleneb *R v Rose (1884) 15 Cox 540* asjast, kus kaitsja surmas tulirelvaga oma isa kuna viimane ründas kaitsja ema ja rünne oli surmava iseloomuga. Asjast *Lord Morris in Palmer v R [1971] AC 814* tuleneb printsiip, mille järgi põhjendatud on see jõud, mida kaitsja peab vajalikuks hädakaitse seisundi asjaolude valguses, kusjuures ei ole oodatav, et rünnatav kaalub täpselt oma defensiivse tegevuse vajalikkust.²⁶

Suurbritannias puudub reegel põgenemise võimaluse kasutamise kohta, kuid *R v Bird [1985] 1 WLR 816* asjast tuleneb seejuures, et isik võib mõnes olukorras tegutseda ilma püüdlemiseta aega võita, samas ilma tagasi asumise või taandumiseta; siinjuures omades vajalikkust kaitset.²⁷ Kusjuures ei ole absoluutselt vajalik, et kaitsja oleks rünnatud esimesena. Nagu *Beckford v R [1988] AC 130* asjast tuleneb, et „*inimene, keda peatselt hakatakse ründama ei pea ootama kuni ründaja esimese löögi või lasuni; asjaolud võivad õigustada ka ennetavat tabamust.*“²⁸

²³ C. Dunn, K. Pell. English Law and Self Defense. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.fightingarts.com/reading/article.php?id=296> (04.05.2014)

²⁴ Wikipedia. Self-defence in English law. The Free Encyclopedia. – Arvutivõrgus kättesaadav: http://en.wikipedia.org/wiki/Self-defence_in_English_law (04.05.2014)

²⁵ The National Archives. Criminal Law Act 1967. Ministry of Justice. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1967/58/section/3> (04.05.2014)

²⁶ Law Teacher. Self Defence. Criminal Law Cases. Nottingham: All Answers Ltd. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.lawteacher.net/criminal-law/cases/self-defence.php> (04.05.2014)

²⁷ *Op. cit. R v Bird [1985] 1 WLR 816*

²⁸ *Op. cit. Beckford v R [1988] AC 130*

Hädakaitse regulatsioon Soomes

Soome karistusõigust reguleerib Soome karistusseadustik (*Rikoslaki*).

Hädakaitse regulatsioon sisaldub Soome KarS peatükis 4 seksioonis 4. Nimetatud sätte esimese lõike kohaselt „*Tegu mis on vajalik jätkuva või vahetu ründe tõrjumiseks on õigustatud hädakaitsega seni, kuni tegu ilmselgelt ei ületa üldhinnangu järgi õigustatult peetavat, võttes arvesse: ründe iseloomu ja tugevust, rünnatava ja ründaja isiksust ning muud asjaolusid*“.²⁹ Sama sätte teine lõige aga kehtestab, et juhul, kui hädakaitse piire on ületatud, rünnatav vabastatakse vastutusest, kui asjaolud on olnud sellised, et rünnatavalt ei saanud põhjendatult oodata teist käitumist, võttes arvesse ründe ohtlikkust ja ootamatust.

Hädakaitse regulatsioon Lätis

Läti KrS § 29 annab hädakaitse määratluse senise nõukogude kriminaalõiguse vaimus, nähes kaitsmisvõimeliste hüvedena riigi või ühiskonna huve, samuti isiku enda või teise isiku õigusi. Lõiked 2-4 käsitlevad hädakaitsepiiride ületamist, kahju tekitamist ettevaatamatusest ja õigust hädakaitsele sõltumata võimalusest rünnet vältida või abi kutsuda.³⁰

Läti KrS § 29 lg 1 lubab rakendada hädakaitset ka siis, kui on tegemist ründe ohuga. Sarnaselt Ukraina KrK-ga näeb ka Läti KrS § 30 näilikku hädakaitset, mille realiseerimisel kaitsjal võib tekkida vastutus ettevaatamatusest toime pandud kuritegude koosseisu järgi.³¹

Hädakaitse regulatsioon Poolas

Poola *Kodeks karny* art 25 paikneb III ptk „Karistatavuse välistamine“ ning annab § 1 hädakaitse mõiste (õigushüve vastu suunatud vahetu õigusvastase ründe tõrjumine).³²

Poola KrK art 25 § 1 järgi ei loeta, et isik on süüteo toime pannud, kui ta on hädakaitse seisundis ja vahetult tõrjub õigusvastast rünnet, mis on suunatud seadusega kaitstud hüvele.³³ KrK art 25 § 2 järgi, kui isik ületab hädakaitse piiri rakendades kaitset, mis ei vasta

²⁹ Ministry of Justice, Finland. The Criminal Code of Finland. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001> (04.05.2014)

³⁰ Legislationline. Criminal Code of the Republic of Latvia. Office for Democratic Institutions and Human Rights. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (04.05.2014)

³¹ *Op. cit.* §§ 29 ja 30

³² J. Sootak. Karistusõigus üldosa. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 2010, lk 381

³³ Federalnij Pravovoj Portal. Ugolovnij kodeks respubliki Polsha. Juridicheskaja Rossija – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817&subID=100110056,100110057#text> (04.05.2014)

ründe ohtlikkusele saab kohus kohaldada selle isiku karistuse kergendamist või üldse karistust mitte kohaldada. Isegi kui isik ületas hädakaitse piiri, siis juhul, kui see toimus esilekutsutud hirmu või erutuse seisundis, karistust ei määrata. Regulatsioonist on näha, et seadusandja on maksimaalselt laiendanud hädakaitse rakendamist, märkides, et kaitsta saab seadusega kaitstud hüve.³⁴

Hädakaitse regulatsioon Ukrainas

Hädakaitse regulatsioon sisaldub Ukraina KrK §-s 36. See on üsnagi ulatuslik ja detailne. Nimetatud paragrahvi lg 1 kohaselt hädakaitseks on tegevus, millega kaitstakse isiku või teise isiku (*another person*) seadusega kaitstud õigusi või huve.³⁵ Samuti kaitstakse ühiskondlikke ja riigi huve sotsiaalselt ohtlike õigusrikkumiste (*trespass*) vastu. Hädakaitse realiseerub õigusrikkujale (*trespasser*) kahju tekitamisega. Kahju peab olema vajalik (*necessary*) ja piisav õigusrikkumise vahetuks lõpetamiseks tagamaks hädakaitse piiride mitteületamist. Käsitletava paragrahvi lg 2 järgi isikul on õigus hädakaitsele sõltumata võimalusest pöörduda abi saamise eesmärgil teiste isikute või kaitseorganite poole. Hädakaitse piiride ületamiseks loetakse ründajale tahtlik raskete kahjustamiste tekitamist, mis ei vasta ründe ohtlikkusele või hädakaitse olukorrale. Hädakaitse piiride ületamine on karistatav üksnes KrK §§ 118 ja 124 alusel. KrK § 118 näeb ette vastusust tahtliku tapmise eest hädakaitse piiride ületamisel või kurjategija kinnipidamiseks vajalike meetmete ületamisel. KrK § 124 näeb ette vastusust raskete tervisevigastuste tahtliku tekitamise eest hädakaitse piiride ületamisel või kurjategija kinnipidamiseks vajalike meetmete ületamisel.

Ukraina KrK § 37 näeb ette sellise huvitava hädakaitse vormi nagu näilik hädakaitse (*misread defense*). Näiliku hädakaitsega on tegemist siis, kui hädakaitsetegevus sooritatakse ilma et oleks reaalne ühiskondlikult ohtlik rünne ja isik, kes hindas kannatanu tegevust ebaõigesti, ekslikult eeldas nimetatud ründe olemasolu. Juhul, kui näiliku hädakaitse eeldused on täidetud, vastutab isik ettevaatamatusest pandud kuriteo eest.

³⁴ A. Malinovski. *Sravnitelnoe pravovedenie*, lk 117

³⁵ Legislationonline. Criminal Code of Ukraine. General part. Office for Democratic Institutions and Human Rights. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/16257/preview> (04.05.2014)

Hädakaitse regulatsioon Prantsusmaal

Prantsusmaa *Code pénali* art 122-5 järgi ei ole karistusõiguslikult vastutav isik, kes kaitseb ennast või teist isikut vahetu õigusvastase ründe eest, kui kaitsevahendi ja ründe raskuse vahel ei ole ebaproportsionaalsust (*disproportion*).³⁶

Code pénali art 122-6 järgi eeldatakse hädakaitset isikul, kes (punkt 1.) kaitseb end oma elukohta sissemurdmise, vägivaldaga või kavalusega tunginu isiku vägivaldse varguse või (punkt 2) rüüstamise vastu.³⁷ Prantsuse kriminaalkodeksi eripäraks on see, et see *expressis verbis* kehtestab ründaja surmamise keelu omandi kaitsmisel.

Hädakaitse regulatsioon Saksamaal

Saksamaa StGB hädakaitse regulatsioon on väga lakooniline. Saksamaa StGB § 32 lg 1 järgi ei ole tegu õigusvastane kui see on toimepandud hädakaitsetes. Sama paragrahvi lg 2 kohaselt hädakaitseks on selline kaitse, mis on vajalik endale või teisele suunatud vahetu õigusvastase ründe tõrjumiseks.³⁸

StGB § 33 kohaselt, kui isik ületab hädakaitse piire segadusest, hirmust või ehmatuses (*Verwirrung, Fruckt oder Schrecken*), siis teda ei karistata.³⁹

Hädakaitse regulatsioon Venemaal

Venemaa *Ugolovnoi kodeksi* § 37 lg 1 kohaselt ei loeta süüteoaks, kui ründajale tekitatakse kahju kaitsja enda või teise isikut või õigusi, samuti ühiskonna või riigi huvisid ohustava ühiskonnaohtliku ründe eest kaitses. Sama paragrahvi lg 2 sätestab, et hädakaitse ületamiseks ei loeta ennast kaitseva isiku tegusid, kui isik ei saanud objektiivselt hinnata ründe määra ja ohtlikkust seoses ründe ootamatusega (*neožidannost*).⁴⁰

³⁶ Legislationline. Criminal Code of the French Republic. Office for Democratic Institutions and Human Rights. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (04.05.2014)

³⁷ Legislationline. Criminal Code of the French Republic. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Art 122-6. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (04.05.2014)

³⁸ Legislationline. Criminal Code of the Federal Republic of Germany. Office for Democratic Institutions and Human Rights. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (04.05.2014)

³⁹ *Op. cit.* § 33

⁴⁰ Legislationline. Criminal Code of the Russian Federation. Office for Democratic Institutions and Human Rights. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (04.05.2014)

Lõike 3 kohaselt ulatub hädakaitse regulatsioon igale isikule olenemata tema kutsealastest või muust ettevalmistusest ja teenistusseisundist; sõltumata võimalusest rünnet vältida või abi kutsuda. Sarnaselt Ukraina KrK-ga eristatakse ka privilegeeritud koosseisud tapmisel ja raskete tervisekahjustuste tekitamisel hädakaitse piiride ületamisel (§§ 108 ja 114).

Kõik eelpooltoodud kokku võttes võib näha, et kriminaalõiguse põhiprintsiibid langevad suurelt jaolt ühte Lääne-Euroopa riikides ja ka paljudes teistes piirkondades kogu ülejäänud maailmas.⁴¹ On nii teatud erinevusi kui ka sarnaseid jooni. Näiteks Poolas – esilekutsutud hirmu või erutuse seisundis toime pandud süütegude puhul karistust ei määrata. Analoogselt Saksamaa StGB § 33 sätestab kriminaalvastutusest vabastamise samuti juhul, kui hädakaitse piiride ületamine toimus segaduse (die Verwirrung), hirmu (die Furcht) või ehmatuse (der Schrecken) tõttu.⁴² Ka Venemaal on olemas sarnane regulatsioon, mille järgi hädakaitse ületamiseks ei loeta ennast kaitseva isiku tegusid, kui isik ei saanud objektiivselt hinnata ründe määra ja ohtlikkust seoses ründe ootamatusega. Samas ka Taanis hädakaitsepiiride ületamine hirmust või erutusest ei ole karistatav.⁴³ Eesti, Läti, Prantsusmaa ja Hispaania sellist eriregulatsiooni ei kehtestanud.

Vajab eraldi rõhutamist ka see asjaolu, et on ka riike, kus kehtivad privilegeeritud paragrahvid tapmise või raskete kehavigastuste tekitamise korral hädakaitse piiride ületamisel. Nendeks riikides on näiteks Ukraina, Läti ja Venemaa (vastavate privilegeeritud paragrahvide ja sanktsioonide võrdlustabel on väljatoodud tabeli kujul lisas 2). Töö autor leiab, et selletaoliste regulatsioonide olemasolu on õigluse seisukohalt väga positiivne faktor.

1.2. Hädakaitse mõiste, olemus ja teooriad

Hädakaitse olemust väljendab kõige paremini kolmanda sajandi Rooma õigusteadlase Julius Paulus Prudentissimus'ele⁴⁴ kuuluv väljend „*vim vi defendere omnes leges omniaque iura*

⁴¹ J. Sootak. Kuriteomõiste ja õigusriiklik kriminaalõigus. Kolme-elementilisest kuriteomõistest karistusseadustiku üldosa eelnõus. – Juridica, 1998/I, lk 23

⁴² J. Saar. Kriminaalkorras karistatavate ja õiguspäraste surmamiste regulatsioon Eestis võrrelduna Ameerika Ühendriikide ja Saksamaa õigusega. – Juridica, 2000/I, lk 19

⁴³ V. Orehov. Neobhodimaja oborona i inie obstojatelstva, iskljuchajushie prestupnost dejanija. Sankt-Peterburg: Juridicheskij centr Press, 2003, lk 32. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pseudology.org/Crim/OrehovOborona.pdf> (04.05.2014)

⁴⁴ Wikipedia. Julius Paulus Prudentissimus. The Free Encyclopedia. – Arvutivõrgus kättesaadav: http://en.wikipedia.org/wiki/Julius_Paulus_Prudentissimus (04.05.2014)

*permittunt*⁴⁵, mis tähendab - kaitsmine jõuga vägivalda vastu lubavad kõik seadused ja kõik õigused. Seda põhimõtet on toetanud ka kriminaalõiguse professor Jaan Sootak, kes kirjutas oma raamatus Karistusõiguse Üldosa, et hädakaitse olemust väljendab kõige paremini lause „*Õigus ei tagane ebaõiguse ees*“, kaitse õiguspärasus on alati tunnustatud, olenemata selle sisaldumisest kirjutatud seaduses.⁴⁶ Küll aga peab tõdema seda, et hädakaitse ei ole mingi üldine ebaõiguse takistamise õigus, see lubab tõrjuda vaid õigusvastaseid ründeid.⁴⁷

Õigus hädakaitsele on inimese ürgne õigus enda kaitsta, kaitses sellega samal ajal õiguskorda.⁴⁸ Isegi Roomas teisel sajandil oli tunnustatud isikule kuuluv õigus ennast kaitsta. Nii näiteks rooma tuntud jurist Gaius⁴⁹ on öelnud: „*adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere*“⁵⁰, mis sisuliselt tähendab seda, et ohu esinemisel loomulik mõistus lubab ennast kaitsta.

Hädakaitse on kõikjal tunnustatud õigusinstituut, millele sageli omistatakse ka loomuõiguslikku iseloomu.⁵¹ Mõnedes riikides hädakaitset nimetatakse enesekaitseks, kuid see termin ei ole kõige õigem, sest ta sisuliselt hõlmab vaid enda kaitsmise olukordasid. Hädakaitse instituut aga hõlmab mitte ainult enesekaitset kuid ka teiste isikute õigushüvede kaitset. Seda seisukohta toetavad kehtiv KarS § 28 lg 1 ning seda sama on leidnud ka professor Erich Samson, kes ütles, et hädakaitse regulatsiooni olemuslikku legitimatsiooni ei nähta mitte ainult selles, et rünnatav kaitseb oma isiklike huve, vaid ka selles, et hädakaitsega kaitstakse üldist huvi – õiguskorra maksmapanekut.⁵²

Hädakaitse on iga indiviidi jaoks terav ja rahva õigusteadvusest tulenev kaitseõigus. Hädakaitse õigustatus tähendab kaitsja õigust kahjustada ründaja õigushüve, kes omakorda on kohustatud seda taluma. Samal ajal on hädakaitse kui inimese enesekaitse vastuolus tänapäevase riigiõiguskaitse monopoliga. Selle vastusolu ületamiseks ja ühtlasi hädakaitse kui

⁴⁵ R. Domingo. The New Global Law. Cambridge; New York : Cambridge University Press, 2010, lk 168

⁴⁶ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 345

⁴⁷ K. Kühl. Karistusõigus. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 2002, lk 77

⁴⁸ P. Nuuma. Karistusõigus üldosa. Tallinna Tehnikaülikool. Tallinn: TTÜ Kirjastus 2004, lk 50

⁴⁹ Wikipedia. Gaius (jurist). The Free Encyclopedia. – Arvutivõrgus kättesaadav:

[http://en.wikipedia.org/wiki/Gaius_\(jurist\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Gaius_(jurist)) (04.05.2014)

⁵⁰ Infoportaali. Citati rimskih juristov. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.infonet.ee/~karber/file10.html> (04.05.2014)

⁵¹ K. Kühl. Karistusõigus, lk 75

⁵² E. Samson. O. Jaggo (koost). Kriminaalõiguse üldosa. Abimaterjal kohtunike ja prokuröride järelkoolituse karistusõiguse õppegrupile. Tallinn: Justiitsministeerium, 2001, lk 127

karistusõigusliku instituudi olemuse seletamiseks on mitmeid teooriaid, mis näevad hädakaitset kas individualistlikku või kollektiivset olemust.⁵³

1.2.1. Hädakaitse teooriad

Hädakaitse, kui õigusinstituudi, olemuse ja selle põhiidee arusaamiseks on otstarbekas pöörduda selle kohta kujunenud teooriate poole. Õigusmaailmas eristatakse kaht teooriat - individualistlik teooria ja kollektivistlik teooria.

Vastavalt individualistliku teooria kontseptsioonile hädakaitse on iga inimese ürgne õigus, mida riik ei saa keelata ega piirata. Kollektiivhüvede kontekstis individuaalhüvede juures see teooria siiski lubab hädakaitset kasutada ka riigi või avaliku korra kaitseks, kuna selline kaitse on hädavajalik kaitsmaks ennast, kaitstes õigusvastase ründe tõrjumisega ühtlasi ka õiguskorda.⁵⁴ Individualistliku teooria nõrgaks küljeks on aga see, et selles puudub põhjendus, miks kaitsja ei pea võimaluse korral põgenema või abi kutsuma.⁵⁵

Kollektivistlik teooria lähtub põhimõttest, mille kohaselt rünnatav end ründe vastu kaitstes kaitseb ühtlasi ka õiguskorda. On selge, et oma tegevusega ründaja ei ohusta mitte ainult ennast kaitsma sunnitud isikut, vaid õiguskorda ja õigusrahu tervikuna ning selle talumine looks üldpreventiivsest seisukohast ohtliku pretsedendi. Sellest järeldeb ka, miks hädakaitse tekkimisel isik ei pea põgenema ega abi kutsuma. Sellest teoriast tuleneb, et kaitstava ja ründaja hüvede vahel ei pea olema mingit vastavust – õiguskorra huvides tuleb rünne igal juhul tõrjuda. Just kollektivistlik teooria annab hädakaitseõigusele teravuse ning see omakorda on õigustatud viitega loomuõiguslikule alusele, rahva õigusteadvusele.⁵⁶

1.3. Hädakaitse seisund

Hädakaitse on tegu, millega isik tõrjub vahetut või vahetult eesseisvat õigusvastast rünnet enda või teise isiku õigushüvedele. Oma laiemas tähenduses hädakaitse jaguneb kaheks osaks. Esimene on hädakaitse seisund, mis sisuliselt tähendab vahetu või vahetult eesseisva õigusvastase ründe olemasolu kaitsja või mõne teise isiku õigushüve vastu. Teiseks on

⁵³ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 345

⁵⁴ P. Nuuma. Karistusõigus üldosa, lk 50

⁵⁵ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 345

⁵⁶ *Op. cit.* lk 346

hädakaitsetegevus, mis sisuliselt tähendab ründaja õigushüvede kahjustamist sobiva ja kaitsja käsutuses oleva säästvaima vahendiga, mis peab vastama ründe ohtlikkusele. Selline hädakaitse lühimääratlus on avatud kehtiva KarS § 28 lõikes 1 toodud üksikasjalikuma tunnustekogumina. Need tunnused moodustavad kindla süsteemi, mille alusel tuleb kontrollida hädakaitse olemasolu isiku teos.⁵⁷

Käesolevad peatükis on vaadeldud just hädakaitse seisundi problemaatika; hädakaitsetegevust käsitletakse käesoleva töö alapeatükis 1.5.

1.3.1. Rünne

Selleks, et saaks üldse rääkida hädakaitsest tuleb kõigepealt tuvastada rünne, mis omakorda põhjustab hädakaitse seisundi. Alles siis saab minna edasi järgmisele tasandile ja kontrollida kaitsetegevust. Kui rünnet ei ole, puudub ka hädakaitse kui õigustav asjaolu ning kaitsetegevust ennast ei ole vaja hakatagi analüüsima – isik vastutab üldkorras.⁵⁸ Ründe iseloom määrab ära ka kaitsetegevuse iseloomu ja ründajale tekitada lubatud kahju suuruse.⁵⁹ Rünne on inimese tegu, millega ohustatakse õigushüve ning mis on ründena käsitatav sotsiaalse arusaama järgi – agressiivne, seega väliselt kallaletungina võetav inimkäitumine.⁶⁰ Sellest tuleneb, et ründe olulisim komponent on ründaja tegevuse ohtlikkus, ründest tulenev oht.

Eksisteerib ka selline termin, nagu sotsiaalselt tolereeritav käitumine. Need on just need juhtumid, mis ei ületa tava suhtluses esineda võivat ebamugavuse piiri, nt ebameeldiv pilk, trügimine rahvarohkes kohas, korralekutsuv märkus jms. Seda arusaama on väljendanud ka Riigikohus oma otsuses nr 3-1-1-111-04 (p. 12) ning rõhutanud ka Saksamaa õigusteadlane Kristian Kühl.⁶¹

Rünne on välistatud ka siis, kui ründaja viibib pärast rünnakut veel sündmuskohal ja tegutseb aktiivselt, kuid tema tegu ei ole suunatud õigushüve kahjustamisele.⁶²

⁵⁷ P. Pikamäe, J. Sootak. Karistuseseadustik: Komm vlj. 3., täiend. ja ümbert. vlj. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 2009, lk 154

⁵⁸ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 347

⁵⁹ J. Sootak. Kriisi lahendamise karistusõiguslikud lähtekohad Eesti õigussüsteemis. – Juridica, 2007/II, lk 83

⁶⁰ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 348

⁶¹ K. Kühl. Karistusõigus, lk 80

⁶² J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 348

Rünne võib olla ka tegevusetus, mille vastu on võimalik sooritada kaitsetegevust. Rünne tegevusetusega on tegemist siis, kui ründaja ohustab õigushüve passiivseks jäämisega, kuid tal on kohustus tegutseda. Saksamaa õigusteadlane Kristian Kühl nimetab selliseid ründeid passiivseteks rünneteks⁶³ ning rõhutab põhimõtet, et sel juhul hädakaitse on lubatud. Passiivse ründe puhul tegutsemiskohustus võib tuleneda nii garandiseisundist kui ka ehtsast tegevusdeliktist tulenevast kohustusest. Kaitsetegevus tegevusetuses seisneva ründe vastu võib olla suunatud passiivseks jäänud tegutsemiskohustustase tegutsema sundimisele, kuid kolmas isik võib ka ise tegutseda. Tegevusetusega ründena ei saa käsitada tsiviilõigusliku nõude täitmata jätmist.⁶⁴

Riigikohus on oma 12. oktoobri 2012.a. otsuses nr 3-1-1-40-12 avardanud ründe mõistet. Seni on Riigikohus piirdunud tautoloogilise määratlusega, et ründena KarS § 28 lõike 1 tähenduses tuleb käsitada tegu, mis on sotsiaalse arusaama kohaselt vaadeldav ründena. Põhiliselt isikuvastaste süütegude taustal on rünne mõisteta eelkõige kui õigushüve ähvardav rikkumine, mis tavaliselt on – ehkki küll tingimata ei pea olema – agressiivne ja vägivaldne. Kommenteeritav otsus juhib tähelepanu asjaolule, et rünne võib olla ka väliselt neutraalne käitumine, mis aga ohustab või kahjustab õigushüve ning on õigusvastane.⁶⁵

Juhtudel, kui isik arvab ekslikult, et teda rünnatakse ja kaitseisundit moodustavad asjaolud on olemas, eksib ta õigustavas asjaolus KarS § 31 lg 1 mõttes. Kui tegemist on eksimusega, siis hädakaitset ei käsitleta, vaid kaitsja tegu analüüsitakse ettevaatatusdelikti skeemi järgi.⁶⁶ Samale seisukohale on asunud ka Riigikohus oma lahendis nr 3-1-1-17-04 (p 10.2)⁶⁷ ja õigusteadlane Poigo Nuuma⁶⁸. Eksimuse probleemi on käsitlenud ka Saksamaa õigusteadlane Kristian Kühl, kes kirjutas „ /.../ kui isik arvab ekslikult, et tema ees on ründaja, siis pole sel kaitsetahtega mingit pistmist /.../. Kui mõni hädakaitse objektiivne eeldus puudub, kuid tegija arvab, et see on olemas, siis ei saa ta end hädakaitsega õigustada. Sellisel juhul on tegemist näiliku hädakaitsega ning tegija võib end vabandada eksimusega lubavas asjaolus.“⁶⁹ Kui isik ei tea õigustavat asjaolu ehk siis kui esineb asjaolu, mis välistab

⁶³ K. Kühl. Karistusõigus, lk 82

⁶⁴ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 348

⁶⁵ J. Sootak. Ühetaoline mõistekasutus karistusõiguses. Riigikohtu otsus 3-1-1-40-12. – Juridica, 2012/X, lk 794

⁶⁶ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 347

⁶⁷ RKKKo 3-1-1-17-04

⁶⁸ P. Nuuma. Karistusõigus üldosa, lk 50

⁶⁹ K. Kühl. Karistusõigus, lk 109

teo õigusvastasuse, kuid toimija ise seda ei tea, hädakaitset ei rakendata ja isik vastutab kuriteokatse eest.⁷⁰

1.3.1.1. Rünne õigushüve vastu

Hädakaitse koosseisu täitmise üheks oluliseks tunnuseks on rünne õigushüve vastu. Teoorias eristatakse individuaalhüvesid, kollektiivhüvesid ja kolmandate isikute õigushüvesid.

Individuaalhüved on need üksikindiviidi hüved ja õigused, mis tulenevad Eesti Vabariigi Põhiseadusest, on iseenesest mõistetavad ning üldtunnustatud. Peamisteks õigushüvedeks on kehtiva EV PS järgi: § 16 – isiku elu; § 17 – isiku au ja hea nimi; § 18 – isiku piinamise, ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise keeld; § 20 – isiku õigus vabadusele ja isikupuutumatusse; § 26 – õigus perekonna- ja eraelu puutumatusse; § 33 – isiku kodu puutumatus; § 34 – õigus vabale liikumisele.

Hädakaitse puhul ei ole tähtis, kas individuaalhüve on kriminaalõiguslikult kaitstud või mitte. Seda arusaamaga seoses on tõusetunud vaidlus Riigikohtu tasandil. Nii näiteks Riigikohtu kriminaalkolleegium on oma 09. oktoobri 2003.a. otsuses asjas nr 3-1-1-106-03 väljendanud seisukohta, mille kohaselt peab õigusvastane tegu KarS § 28 lg 1 mõttes kõikidel juhtudel vastama KarS §-s 27 sätestatud tingimustele e siis vastama seaduses sätestatud süüteo koosseisule.⁷¹ Mag. jur. Tartu Ringkonnakohtu kohtunik Paavo Randma on leidnud oma 2004 aasta Juridica artiklis⁷², et nimetatud asjas Riigikohus on eksinud kasutatud mõistete sisustamisel. Randma on toonitanud, et õigusvastase rünne KarS § 28 mõttes on märkimisväärselt laiem kui õigusvastane tegu KarS §-i 27 mõttes.

Hiljem Riigikohtu kriminaalkolleegiumi täiskogu oma 4. veebruari 2005.a. otsusega asjas nr 3-1-1-111-04 muutis asjas nr 3-1-1-106-03 väljendatud seisukohta, selgitades, et hädakaitse seisundi tekkimise aluseks võib olla ka selline õigusvastane rünne, mis ei vasta ühegi süüteo koosseisu tunnustele.⁷³ Seda tähtsat põhimõtet on varem toetanud ja rõhutanud ka

⁷⁰ N. Aas, L. Feldmanis, M. Hirvoja jt. Karistusõigus. Tallinn: Sissekaitseakadeemia kirjastus, 2002, lk 29

⁷¹ RKKKo 3-1-1-106-03

⁷² J. Sootak. P. Randma (rets.). Isikuvastased süüteod. Loenguid karistusõiguse eriosast I. Juridica, 2004/II, lk 143

⁷³ RKKKo 3-1-1-111-04 p 11

õigusteadlane Poigo Nuuma⁷⁴, karistusõiguse professor Jaan Sootak⁷⁵, Saksa õigusteadlane Kristian Kühl⁷⁶ ja professor Erich Samson.⁷⁷

Karistusseadustiku kommentaaride autorite arvamuse järgi kollektiivsete õigushüvede kaitsmine on riigiorganite ehk avaliku võimu ülesanne⁷⁸. Küll aga riigi fiskaalhuvid on siiski hädakaitsevõimelised, nt on riigi omandit võimalik rünnata ning rünnet sellisele omandile saab hädakaitsega tõrjuda.⁷⁹ On olemas teatud hulk erandeid, mil füüsilisele isikule on lubatud rakendada hädakaitset kollektiivhüvede kaitsmise eesmärgil. Näiteks ekshibitsionistlik tegu avalikus kohas, eraõigusliku juriidilise isiku vara kaitse. Erasikul on lubatud kaitsta sellist riigi õigushüve, mis väljendab riigi eksistentsiaalset huvi, kui riigi eksistents seejuures on tõsisel ohus ning riik ei suuda end ise kaitsta. Vähemusarvamuse järgi on ka sellisel juhul hädakaitseõigus välistatud ning kõne alla tuleb üksnes kurjategija kinnipidamine.⁸⁰ Saksa õigusteadlane Kristian Kühl on toetanud seda arusaama leides, et riigi kodanikud on kolmandate isikutena õigustatud ründe korral kaitsma riiki kui juriidilist isikut.⁸¹ Sellel õigusel on aga oma teatud piirangud. Õigusteadlane Poigo Nuuma on rõhutanud, et kuna kollektiivsete õigushüvede kaitsmine on avaliku võimu ülesanne, siis ei pea karistusseadustik võimalikuks hädakaitsega õigustada isiku tegevust, kui see rünne teda isiklikult ei puuduta.⁸² Professor Jaan Sootak on toonud näitena seda, et liikluskorraldus on usaldatud vaid riigiorganitele selleks, et vältida moralistide ja liikluskorraldajate omakohut.⁸³ Professor Erich Samson on aga rõhutanud seda, et hädakaitseks ei saa alust anda avalikud õigushüved; nende kaitsmine on üksnes avaliku võimu teostavate riigiorganite pädevuses – v.a. kaitsmist vajavad riigi fiskaalhuvid.⁸⁴

Hädakaitse iseenesest ei ole piiratud vaid enda individuaalsete või kollektiivsete hüvede kaitsmise võimalusega, vaid hõlmab ka teiste isikute ehk kolmandate isikute õigushüvede kaitset. Kolmandate isikute õigushüvede kaitsmine on käsitletav hädaabina. Hädaabi osutamine on vabatahtlik – kedagi ei saa sundida teist abistama, kuid teatud juhtudel on abi

⁷⁴ P. Nuuma. Karistusõigus üldosa, lk 50

⁷⁵ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 350

⁷⁶ K. Kühl. Karistusõigus, lk 89

⁷⁷ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 154

⁷⁸ P. Pikamäe. Karistusseadustik: Komm vlj., lk 155

⁷⁹ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 351

⁸⁰ *Op. cit.* lk 352

⁸¹ K. Kühl. Karistusõigus, lk 83

⁸² P. Nuuma. Karistusõigus üldosa, lk 50

⁸³ K. Kühl. Karistusõigus, lk 83

⁸⁴ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 154

osutamine kohustuslik.⁸⁵ Hädaabi all ei mõelda juhtumid, kus mingi õigushüve on kahe isiku ühine hüve ja seda rünnatakse. Karistusseadustiku kommentaaride autorid leiavad, et hädaabiga kaitstavate isikute ring ei ole piiratud ning seega võib igaüks abistada igäüht. Küll aga nenditakse, et hädaabi faktiline osutamine on piiratud rünnatava kaitsetahte olemasolu ja abi sooviga.⁸⁶ Professor Jaan Sootak on aga rõhutanud, et kui on mõeldav, et rünnatav ei taju rünnet tuleb tema kaitsetahet eeldada.⁸⁷

Vaatamata sellele, et hädakaitse regulatsiooni kaitse ulatus on üsna lai ei ole hädakaitse õigustatud alati ja igal juhul. On olemas teatud erandeid nagu: bagatellründed, sotsiaaleetilised piirangud, riigiorganite ainupädevus jms.

1.3.1.1.1. Kurjategija kinnipidamine õigusvastasust välistava asjaoluna

Käsitledes kollektiivsete ja kolmandate isikute õigushüvede kaitsmise temaatikat väärrib tähelepanu Eestis kehtiv kurjategija kinnipidamise regulatsioon.

Vastavalt Eesti KrMS § 217 lg 4 kuriteo toimepanemisel või vahetult pärast seda põgenemiskatselt tabatud isiku võib igaüks toimetada politseisse kahtlustatavana kinnipidamiseks.

Paragrahvi 217 lg-s 4 kehtestatud kinnipidamiseõigus on sätestatud igameheõigusena. Kriminaalmenetluse seadustiku kommentaaride autorid tõdevad, et kuigi kriminaalmenetluse sätted reguleerivad üldjuhul riigi tegevust, on antud sätte näol tegemist sisuliselt õigusvatsatust välistava asjaoluga KarS § 27 mõttes, mis võimaldab igäühel kuriteos kahtlustatavalt vabadus võtta tema politseisse toimetamiseks.

KrK kehtivusajal oli sarnane säte KrK §-s 13¹, mida tõlgendades asus Riigikohus seisukohale, et tegemist on sisuliselt õigusvastasust välistava absoluutse asjaoluga, mis välistab vastutuse ka kurjategija kinnipidamise piiride ületamise eest, s.t. teo eest, mis ei olnud proportsionaalne või vajalik kurjategija kinnipidamiseks (RKÜKo 3-1-1-117-96). Seda seisukohta ei ole siiski võimalik KrMS kommentaaride autorite seisukoha järgi üle kanda § 217 lg-le 4. Nemad leiavad, et - esiteks on selle näol tegemist õigusvastasust välistava asjaoluga, mis erinevalt

⁸⁵ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 353

⁸⁶ P. Pikamäe. Karistusseadustik: Komm vlj., lk 155

⁸⁷ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 352

KrK §-st 13¹ asub väljaspool KarS ja - teiseks oleks kriminaalpoliitiliselt vastuvõetamatu tõlgendus, millega sisuliselt antakse õigus omakohtu läbiviimiseks.

Kokkuvõttes lubab antud säte kasutada vajadusel jõudu kahtlustatava kinnipidamiseks ning võtta talt vabadus. Küll aga see peab olema proportsionaalne. Nii nt ei tohi kinnipeetud isikut enne politseisse viimist põhjendamatult kaua kinni hoida. KrMS kommentaaride autorit leiavad, et KrMS §-st 217 lõikes 4 toodud alusel tohib kinni pidada vaid kuriteo toimepanemisel või vahetult pärast seda põgenemiskatselt tabatud isikut. Juhul, kui kahtlustatava õnnestub tuvastada hiljem, tuleb siiski pöörduda aga riigi poole. See regulatsioon kannab omavoli ja omakohtu vältimise eesmärki.⁸⁸

Töö autor leiab, et teoreetiliselt ei ole siiski piisavalt selge, mil viisil tavakodanikele antav õigus ehk oma olemuselt lubatav norm on paigutatud just menetlusseadustikku. Teooria järgi enamik menetlusnorme on käsitletavad optimaalse käitumise juhistena teatud eesmärki saavutada püüdavaks tegevuseks.⁸⁹ Valitseva arvamuse järgi menetlusõigus on materiaaõiguse suhtes teatud teenindavas ehk abistavas rollis.⁹⁰ Vaadeldes just kriminaalmenetlust tasub mainida, et see on õiguslikult korrastatud, situatiivselt muutuv ja menetlussubjektide menetlustoimingute vahendusel juhitud sündmus, jõudmaks õigusrahu loova/taastava kohtulahendini ning materiaaõigusliku õigussuhte küsimuses⁹¹. KrMS §§-st 1 ja 2 tulenevalt seadustiku reguleerimisalaks on kuritegude kohtueelse menetluse ja kohtumenetluse korra ning kriminaalasjas tehtud lahendi täitmisele pööramise korra kehtestamine; samas seadustikus sätestatakse ka jälitustoimingute tegemise alused ja kord. Nimetatud paragrahvid *expressis verbis* väljendavad seadustiku just menetluslikku laadi.

Töö autor on seisukohal, et küsitavaks jääb ka omakohtu vältimise funktsioon – ehk siis ei ole arusaadav, mil moel õigusnormi paigutus menetlusseadustikku aitab kaasa omakohtu vältimisele paremini, kui see oleks otseselt sõnastatud karistusseadustikus ehk materiaaõiguslikult reguleeritud. Oma küsitavuste tõendamiseks töö autor toob esile Riigikohtu 21. jaanuari otsus asjas nr 3-1-1-129-12. Esile toodud otsuses kolleegium märkis (punkt 9.2.), et õigus pidada kinni õigusrikkuja ei ole oletatav õigus, vaid õiguskorra poolt igäühele tagatud õigus, mille kasutamise alused ja piirid on tuletatavad KrMS § 217 lg-st 4.

⁸⁸ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2012 lk 531

⁸⁹ E. Kergandberg, A. Kangur jtt. Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt.

Tallinn: Juura, 2008 lk 16

⁹⁰ *Op. cit.* lk 17

⁹¹ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2012 lk 34

„Selle sätte kohaselt on igapäevael õigus kinni pidada kuriteo toimepanemiselt või vahetult pärast seda põgenemiskatselt tabatud isik tema toimetamiseks politseisse. /.../ kinnipidamisega kaasneb olemuslikult alati teise isiku vabaduse piiramine.“⁹²

Kolleegium pakus välja KrMS § 217 lg 4 koosseisu kontrollskeemi, mille järgi peab kontrollima:

- kas kriminaalasjas tuvastatud tehilolude pinnalt oli kinnipidajal alust pidada kinnipeetavat õigusrikkujaks KrMS § 217 lg 4 tähenduses;
- kas ja mil määral võib õigusrikkuja kinnipidamisõigusega kaasas käia õigus kasutada selle käigus tema suhtes vägivalda;
- kas kinnipidaja tegevus kinnipidamisel proportsionaalne ega ületata piire;
- kas õigusrikkujate kinnipidamine leidis aset nende toimetamiseks politseisse.

Käsitletavas otsuses Riigikohus nentis, et juhul, kui asutakse õigusrikkujana kinni pidama isikut, keda polnud alust selleks pidada, või ületatakse selle õiguse realiseerimise käigus lubatud vägivallale seatud piire või teostatakse õigusrikkuja kinnipidamisõigust mingil muul eesmärgil kui tema üleandmine politseile – võib õigusrikkuja kinnipidamisõiguse teostamine moodustada omavoli.

Viidatud kohtupraktikast nähtub, et praeguselt kehtivas õiguskorras isiku kahtlustatavana kinnipidamise õigus kehtib menetlusseadustikus samas ulatuses nagu see kehtis kunagi KrK kehtivusajal §-s 13¹. Samas, lähtudes puhtalt kriminaalmenetluse seadustiku struktuurist võib näha, et seal puudub kriminaalmenetluse mõiste määratlus. Kriminaalmenetluse seadustiku kommentaaride koostajad leiavad, et kriminaalmenetluse definitsiooni saab tuletada läbi menetluse eesmärkide, nimelt KrMS § 211 lg-s 1 deklareeritakse, et *„kohtueelse menetluse (kui kriminaalmenetluse ühe staadiumi) eesmärk on koguda tõendusteavet ja luua kohtumenetluseks muud tingimused“*⁹³. Selline sõnastus kommentaaride autorite seisukoha järgi rõhutab kohtueelse menetluse *„teenistuslikku“* abistavat rolli kohtumenetluse suhtes.⁹⁴ Töö autor leiab, et toodud käsitluse põhjal väärrib kaalumist kurjategija/kahtlustatava kinnipidamisõiguse kehtestamine karistusseadustikus kas näiteks hädakaitse juurde punktina või eraldi paragrahvina – ehk siis nimetatud õigusvastasust välistav asjaolu kuulub reguleerimise materiaalsoiguses.

⁹² RKKKo 3-1-1-129-12 p 9.2

⁹³ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2012 lk 34

⁹⁴ *Op. cit.* lk 34

1.3.1.2. Ründe oht

Hädakaitse puhul on eriti oluline reaalse ohu olemasolu. Rünne peab ohustama isiku õigushüve või teiste isikute õigushüve. Oht kui hädakaitse tarvilik eeldus peab tulenema ründest ja lähtuma inimesest. Karistusseadustiku kommentaaride autorid leiavad, et ohu määramiseks tuleb olukorda hinnata ning tuvastada, kas oht kaitsja õigushüvele oli olemas või mitte; hindamine toimub *ex ante* – eeldatav objektiivne vaatleja asetatakse sündmuse ette ja hinnatakse, kas ta oleks antud olukorras leidnud, et hüve kahjustamine on tõenäoline. Positiivse tulemuse korral on oht olemas.⁹⁵

On oluline märkida ka seda, et hädakaitsega saab end kaitsta üksnes inimese rünnaku vastu. Professor Jaan Sootak on toonud näitena, et õiguslikkus mõttes ei loo hädakaitseisundit kodu- või metslooma rünne, sest loom ei ründa õiguskorda; looma ründe vastu võib end kaitsta hädaseisundiga.⁹⁶

Eesti Riigikohus on oma 30 oktoobri 2006. a. otsuses asjas nr 3-1-1-95-06 täpsustanud, et kui inimene on looma teisele kallale ässitanud, siis tegemist on ässitaja ehk inimese ründe tõrjumisega ja isik võib kohaldada hädakaitset.⁹⁷ Seda seisukohta on rõhutanud ka Saksa õigusteadlane Kristian Kühl⁹⁸ ja Erich Samson.⁹⁹

Mis puudutab metsloomi, siis professor Jaan Sootak on väljendanud seisukohta, et metslooma ründe mittetakistamine on vaadeldav tegevusetusega toimepandud inimründena üksnes siis, kui eeldatav takistaja oli kohustatud tegutsema.¹⁰⁰

Eksisteerivad erandjuhtumid, mil inimese käitumine, vaatamata sellele, et see alusetult toob kahju endaga kaasa, ei käsitleta siiski ründena. Selliste juhtumitega on tegemist eelkõige siis, kui ründes sisalduv oht ei tulene isiku tahtest. Rünne ei ole ka magava inimese vähkremine, epileptiline kramp, katuselt alla kukkuv korstnapühkija jms. Rünne ja selles sisalduv oht peab

⁹⁵ P. Pikamäe. Karistusseadustik: Komm vlj., lk 155

⁹⁶ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 349

⁹⁷ RKKKo 3-1-1-95-06 p 10

⁹⁸ K. Kühl. Karistusõigus, lk 80

⁹⁹ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 155

¹⁰⁰ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 349

olema tahtest kantud aktiivsuse väljendus, mistõttu ainuüksi teise inimese kehalisest seisundist lähtuv oht (nt nakkusoht) ei ole rünne.¹⁰¹

Rünne on samuti välistatud, kui õigushüvele on tekitanud ohu juriidiline isik. Küll aga tuleb nentida, et juriidilise isiku puhul tekib hädakaitseõigus selle teenistuses oleva füüsilise isiku ebaseadusliku tegevuse vastu.¹⁰²

1.3.1.3. Ründe õigusvastatus

Vastavalt KarS §-le 27 tegu on õigusvastane siis, kui see vastab seaduses sätestatud süüteo koosseisule ja mille õigusvastatus ei ole välistatud karistusseadustiku, muu seaduse, rahvusvahelise konventsiooni või rahvusvahelise tavaga. Õigusvastatus on välistatud, kui koosseisupärasel teos ilmneb mõni õigustav asjaolu - nt kaitsja tekitab ründajale tervisekahjustuse KarS § 121 mõttes. Selline tegu vastab süüteo koosseisu tunnustele, kuid ei ole õigusvastane, sest hädakaitse on kooskõlas õiguskorraga. Samas õiguskorra ühtsusest tulenevalt ei saa karistusõigus lugeda keelatuks ja karistatavaks seda, mis on mõnes teises õigusharus lubatud. Sellele asjaolule juhib otseselt tähelepanu ka KarS § 27.¹⁰³

Termin õigusvastatus sisuliselt tähendab kuriteo koosseisus kirjeldatud teos sisaldavat ebaõigust. Õigusvastatus kui objektiivne kategooria näitab, et tegu rikub õiguskorda, on vastuolus inimeste kooselu reguleerivate õigusnormidega.¹⁰⁴

On loogiliselt arusaadav, et õigusvastaselt saab käituda vaid inimene, sest ainult inimene kas ise või vahendi kaudu saab rünnata õiguskorda. Õigusvastane rünne on siis inimesest lähtuv ja õiguskorraga vastuolus olev rünne. Riigikohus on oma 25. märtsi 2004.a. otsuses asjas nr. 3-1-1-17-04 rõhutanud, et õigusvastaseks tuleb lugeda rünnet, mille kohta ei ole lubavat normi; seejuures ei ole tähtis, millisest õigusharust lubav norm pärineb.¹⁰⁵ Karistusseadustiku kommentaaride autorid on toetanud seda seisukoha nentides, et õigusvastaseks tuleb lugeda iga rünnet, mis ei ole kaetud lubatavusklausliga. See lubatavus tuleb tuvastada, samuti nagu iga koosseisupärase teo kontrollimisel tuleb tuvastada, kas õiguskorras ei ole mõnda lubavat

¹⁰¹ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 349

¹⁰² *Op. cit.* lk 349

¹⁰³ J. Sootak. Karistusseadustiku süüteomõiste ja deliktistruktuur. – *Juridica*, 2001/VII, lk 453

¹⁰⁴ J. Sootak. Kuriteomõiste ja õigusriiklik kriminaalõigus, lk 24

¹⁰⁵ RKKKo 3-1-1-17-04 p 10.3

normi. Ei ole oluline, millistest õigusharust lubav norm pärineb. Kui selline lubav norm puudub, ongi tegu õigusvastane.¹⁰⁶ Professor Jaan Sootak on aga toonitanud, et lubatavusklausel võib seisneda ka nõusolekus, kui mõlemad pooled andnud ründeks ja võimalikuks kahjustuseks nõusoleku.¹⁰⁷

Saksa õigusteadlane Kristian Kühl on omakorda välja toonud kaks eraldiseisvat teooriat, mis käsitlevad ründe õigusvastasust. Esimese teooria pooldajad lähtuvad õigushüvede kaitses mis eeldab, et ründaja käitumine on mitmest perspektiivist õigusvastane. Kui vaadelda seda tahtliku tegevusena, mis põhjustab kahju teise isiku õigushüvele, siis saab viidata tagajärjeebaõigusele. Rünnav ei pea eelseisvat tagajärge taluma ja võib rünnet tõrjuda. Teise teooria pooldajad lähtuvad õiguslike käitumisnormide rikkumisest, viidates teoebaõigusele, mida sisaldab nii tahtlik kui ka ettevaatamatu käitumine. Selle teooria kohaselt on nõutav vähemalt objektiivselt hoolsusevastane käitumine.¹⁰⁸ Mõlemad teooriad jõuavad ühisele seisukohale, et õigusvastane rünne ei eelda süülist käitumist.¹⁰⁹

Professor Jaan Sootak on oma 1998 a *Juridica* artiklis selgitanud, et eksisteerib formaalne ja materiaalne õigusvastasus. Formaalne õigusvastasus tähendab normi rikkumist, normivastast käitumist. Materiaalne õigusvastasus avaldub aga selles, et ei rikutud mitte lihtsalt normi kui sellist, vaid et tegemist on sellise normirikkumisega, mis tekitab inimeste sotsiaalse kooselu alustele ehk õigushüvedele tegelikku kahju. Seega ei seisne materiaalne õigusvastasus mitte lihtsalt normist üleastumises kui korrarikkumises, vaid olulise hüve kahjustamises. Kuna õigustavad ehk õigusvastasust välistavad asjaolud pärinevad kogu mahukast õiguskorrast, ei ole nende ammendav loetelu ja seega ka süstematiseerimine võimalik.¹¹⁰

Õigusvastane rünne ei pea kujutama endast koosseisupärast käitumist. Ründe õigusvastasuse määratlemisel ei ole oluline mitte formaal-normatiivne, vaid empiiriline õigusvastasus. Ründaja käitub nii, nagu ta õiguskorras käituda ei tohi – õigusvastane rünne on rünne õiguskorra empiirilise kehtivuse vastu ning seda ohustab ka mittesüüline rünne.¹¹¹ Tuleb aga mäletada, et mittesüüliste rünnete korral kohalduvad hädakaitse vastavad sotsiaal-eetilised piirangud.

¹⁰⁶ P. Pikamäe. *Karistusseadustik: Komm vlj.*, lk 156

¹⁰⁷ J. Sootak. *Karistusõigus üldosa*, lk 354

¹⁰⁸ K. Kühl. *Karistusõigus*, lk 88

¹⁰⁹ *Op. cit.* lk 89

¹¹⁰ J. Sootak. *Kuriteomõiste ja õigusriiklik kriminaalõigus*, lk 24

¹¹¹ J. Sootak. *Karistusõigus üldosa*, lk 355

1.3.1.4. Vahetu rünne

Hädakaitse tekib vahetult olemasoleva või vahetult eesseisva õigusvastase ründe tõttu.

Rünne on üldjuhul kallaletung, millega ohustatakse või kahjustatakse kehalist puutumatust, tervist või elu, aga ka nt sõimuvaling või taskulambi valgusvihu näkku suunamine, nagu ka soovimatu pildistamine või öörahu rikkumine. Rünne võib olla suunatud ka omandi või valduse vastu jne.¹¹²

Rünne on vahetu siis, kui see seisab kohe ees, leiab parajasti aset või kestab veel.¹¹³ Seega rünne piirab hädakaitse seisundit ajaliselt nii mineviku kui tuleviku suunas.¹¹⁴ Kaitsetegu, mis pannakse toime väljaspool hädakaitse ajalisi piire, ei ole toime pandud hädakaitse seisundis ega ole seega ka hinnatava hädakaitse eeskirjade järgi.¹¹⁵

Rünne seisab kohe ees ehk vahetult eesseisev rünne on ründe staadium, mis kujutab endast süüteo katset. Ründaja on n-õ valmisoleku staadiumil ega ei ole teinud vahepealseid samme õigushüve kahjustamiseks. Rünnet saab tunnistada vahetuks alles siis, kui on juba tekkinud aktuaalne võitlusolukord.¹¹⁶

Kusjuures Riigikohus oma 21. jaanuari 2002.a. otsuse asjas nr. 3-1-1-124-01 rõhutas, et rünnatav ei pea ootama hetkeni, mil hakatakse reaalselt kahjustama tema õigushüve, nt teda lööma.¹¹⁷

Ründe määratlemise kriteeriumite puhul on mitu printsiipi:

- Mõjusa kaitse põhimõtte kohaselt on kaitse lubatud juba siis, kui ründeoht on selgelt välja kujunenud ning järgmine samm on juba ründe alustamine.¹¹⁸
- Efektiivse lahenduse põhimõtte järgi ei pea kaitsja ootama, kuni ta satub aktuaalsesse võitlusolukorda, vaid ta võib hakata tegutsema sellest hetkest, kui teda ähvardab viimase kaitsevõimaluse äralangemine ning *ex ante* vaatlusel ei ole mingit kahtlust ründaja

¹¹² J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 348

¹¹³ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 157

¹¹⁴ K. Kühl. Karistusõigus, lk 84

¹¹⁵ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 358

¹¹⁶ *Op. cit.* lk 358

¹¹⁷ RKKKo 3-1-1-124-01 p 7.1

¹¹⁸ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 360

tegevuse iseloomus. Seega ei ole kaitsja küll veel aktuaalses võitlusolukorras, kuid siiski sundseisundis.¹¹⁹

Ründe määratlemise juhul palju sõltub ka ründaja käsituses olevatest vahenditest. Siin on määrav rünnatava objektiivne hinnang *ex ante*. Oluline on aga, et tegemist ei oleks lihtsalt ründamise kavatsusega, vaid juba realselt alanud teoga.¹²⁰

Probleemne on olukord, mil ründetegu pannakse toime eri aegadel ning teoebaõigus ilmneb alles hiljem. Korduvate rünnete puhul on oht vahetu igal konkreetset juhul, sest rünnet saab tõrjuda samaaegselt. Siinjuures tuleb silmas pidada, et ründe ajalisel ja ruumiliselt vahetu kordumise võimaluse korral on endiselt tegemist kestva ründega. Korduvat rünnet ei tohi aga segi ajada vältava ründega, mille tõrjumisel kehtivad samuti *veel kestva* ründe staadiumi nõuded.¹²¹

Õigusruumis eksisteerib ka selline mõiste nagu antisipeeritud hädakaitse. Selle kaitse tüüpi kirjeldab ennetuslik iseloom ja ettevalmistatus.¹²² Selletaolise kaitse puhul lasuvad kaitsjal teatud riskid kaitsevahendi sobivuse juures.¹²³

Kestvateks rünneteks ja seega ka vahetuks rünneteks on need käitumisviisid, mis kujutavad endast koosseisupärasust süütegu.¹²⁴ Selletaolised rünned vastavad süüteokaitse tunnustele sest õigushüve kahjustamine on juba alanud, kui ei ole veel lõppenud.¹²⁵

Ründe lõppu võib määratleda mitmeti. Rünnet on lõppenud siis, kui õigushüve ohustamisest on juba saanud tegelik kahju või süütegu on lõpule viidud.¹²⁶ Õigusliku ja faktilise lõpuleviimise ja faktilise lõpetamise vahele jääval ajavahemikul kujuneb olukord, kus õigushüve on juba kahjustada saanud, kuid toimuvad sündmused võivad õigushüve edasi kahjustada või kahjustust suurendada. Rünnet võib kesta ka vältavate süütegude juhul, kui süütegu on õiguslikult lõpule viidud, faktiliselt aga mitte.¹²⁷

¹¹⁹ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 361

¹²⁰ *Op. cit.* lk 361

¹²¹ *Op. cit.* lk 362

¹²² K. Kühl. Karistusõigus, lk 85

¹²³ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 363

¹²⁴ K. Kühl. Karistusõigus, lk 86

¹²⁵ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 364

¹²⁶ K. Kühl. Karistusõigus, lk 87

¹²⁷ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 366

1.4. Hädakaitsetegevus

Hädakaitsetegevus on kaitsetoiming, mis on suunatud õigusvastase ründe tõrjumisele ründaja õigushüvede vastu ja on seejuures vajalik. Seega seisneb kaitsetoiming ründaja õigushüvede kahjustamises. Reeglina on välistatud kolmanda isiku õigushüvede kahjustamine.¹²⁸ Rünnav ei pea ründest tuleneva ohu eest kõrvale hoidma: kõrvalehoidmine pole kaitse, ärajooksmine ei tähenda tõrjumist.¹²⁹ Hädakaitsetegevuse uuemas käsitluses lisatakse veel ühe tunnuse – kaitse peab olema ka normatiivselt kohane ehk nõutav.¹³⁰ Eestis ei ole hädakaitse instituut seotud proportsionaalsuse nõudega, välja arvatud § 28 lõikes 2 tulenev erand. See tähendab, et ründaja tapmine on lubatud, kui see on vajalik ründe tõrjumiseks (kaitse on sobiv ja säästvaim) ning ei ületata hädakaitse piire.¹³¹ Eesti Vabariigi Põhiseaduse kommentaaride autorid leiavad, et elu võtmine võib osutada õiguspäraseks juhul, kui tegemist on mingi muu olulise õigushüve kaitsega. Nii võib jõu kasutamine (mis võib viia selle isiku elu võtmiseni, kelle vastu jõudu kasutatakse) olla õigustatud ja õiguspärane teiste inimeste kaitseks õigusvastase vägivalda eest, seaduslikul vahistamisel või seaduslikult kinnipeetud isiku põgenemise vältimiseks, samuti rahutuste või mässu mahasurumisel. Seejuures aga elu võtmine ei tohi ka neil juhtudel olla omaette eesmärgiks. Elu võtmine võib olla vaid teise õigushüve kaitsega kaasnev kahetsusväärne tagajärg.¹³²

Hädakaitsetegevus jaguneb kahele vormile: defensiivne ja ofensiivne kaitse. Defensiivne kaitse on kaitsev kaitsetoiming, ofensiivne on aga seevastu ründav kaitsetoiming. Vastavalt vajalikkuse kriteeriumile tuleb valida kõige kergem vastupanu, millest tuleneb, et ründaja suhtes karmim ofensiivne kaitse lubatud alles siis, kui ründajat säästev defensiivne kaitse ei too eeldatavasti edu või ei mõju piisavalt.¹³³ On ka autoreid, kes leiavad, et ofensiivsele kaitsele ei pea tingimata eelnema defensiivne kaitse, sest kaitsetegevus õiguslikus mõttes ei tähenda kaitset tehnilises mõttes – kaitsja võib ründajale aktiivselt vastu astuda; ta ei pea mitte lihtsalt rünnet passiivselt tõrjuma, vaid võib ka ise aktiivselt tegutseda. Kuigi kaitse ei pea

¹²⁸ P. Pikamäe. Karistuseseadustik: Komm vlj., lk 158

¹²⁹ K. Kühl. Karistusõigus, lk 95

¹³⁰ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 366

¹³¹ J. Sootak. Kriisi lahendamise karistusõiguslikud lähtekohad, lk 83

¹³² R. Narits jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm vlj. §16 p 4.1. – Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-16/> (04.05.2014)

¹³³ K. Kühl. Karistusõigus, lk 96

olema passiivne, veel vähem abi kutsumine või põgenemine, võib see siiski seisneda mõnes suhteliselt rahumeelses teos.¹³⁴

1.4.1. Hädakaitsetegevuse vajalikkus

Kaitsetegevus on vajalik, kui see on sobiv ründe tõrjumiseks, normatiivselt kohane ja kaitsja käsutuses olevatest vahenditest säästvaim. Vajalik kaitsetegevus tähendab sellist tegevust, mis on rünnatava kaitsmiseks vältimatu või ilma milleta polnud võimalik hakkama saada.¹³⁵

Hädakaitsetegevuse hindamine toimub *ex ante* põhimõtte järgi. Selle põhimõtte kohaselt hinnatakse, kas kaitsetoiming on vajalik keskmise tavainimese ehk objektiivse kõrvaltvaataja arvates.¹³⁶

Hädakaitsetegevuse sobivus sõltub ründe iseloomust ja intensiivsusest.¹³⁷ Kaitsetegevus on sobiv siis, kui see tõrjub ründe lõplikult – lõpetab selle kohe ja täielikult, ilma et kaitsja õigushüved ohtu jääksid või edaspidi ohtu sattuksid.¹³⁸ Seda põhimõtet on toetanud ka Riigikohus oma 25. mai 2004. a otsuses asjas nr 3-1-1-38-04.¹³⁹ Kaitsevahend on sobiv ka siis, kui ta vähendab ründe intensiivsust.¹⁴⁰ Kusjuures sobiv kaitse ei tähenda tingimata optimaalset kaitset, kuid see peab siiski takistama rünnet märkimisväärselt.¹⁴¹ Sobivuse hindamisel ei arvestata kaitstava ja rünnatava hüve väärtust ega nõuta nende võrdsust või kaitstava hüve ülekaalukust.¹⁴² Seda sama põhimõtet on rõhutanud ka Riigikohus oma 25. märtsi 2004.a. otsuses asjas nr. 3-1-1-17-04.¹⁴³

Hädakaitsetegevuse vajalikkuse teiseks vajalikuks kriteeriumiks on kaitsevahendi säästlikkus. Säästvaim on kasutatud vahenditest pehmem, ründaja jaoks kõige säästvam vahend. Säästvaima vahendi tuvastamine eeldab, et kaitsjal pidi olema mingi valikuvõimalus; kui seda pole, siis vahendi säästlikkust ei kontrollita.¹⁴⁴ Valikust jääb välja selline kaitsevahend, mis

¹³⁴ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 368

¹³⁵ K. Kühl. Karistusõigus, lk 97

¹³⁶ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, 2001, lk 161

¹³⁷ P. Nuuma. Karistusõigus üldosa, lk 51

¹³⁸ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 368

¹³⁹ RKKKo 3-1-1-38-04 p 7

¹⁴⁰ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 161

¹⁴¹ K. Kühl. Karistusõigus, lk 99

¹⁴² P. Pikamäe. Karistusseadustik: Komm vlj., lk 159

¹⁴³ RKKKo 3-1-1-17-04 p-d 11, 14.3 ja 15

¹⁴⁴ P. Pikamäe. Karistusseadustik: Komm vlj., lk 159

näis ebakindlamana kui tegelikult valitud vahend. Kaitsjal ei ole kohustust valida küll säästvam, kuid ebakindel vahend, mille puhul ei ole kindel, kas see on tõrjumiseks sobiv.¹⁴⁵

Hädakaitsetegevuse kolmandaks tarvilikuks eelduseks on nõutavus. Nõutavus tähendab kaitsetoimingu normatiivset kohasust. Kaitsetoiming ei ole normatiivselt kohane, kui see ilmselt väljub teatud sotsiaalsetest või eetilistest piirangutest. Sotsiaalsete või eetiliste piirangutega on eelkõige tegemist siis, kui hädakaitsetegevusega tõrjutakse rünnet, mis oma ohu poolt on ebaoluline, väheväärtuslik või moraalselt talutav. Nii ei saa oma aeda kaitsev peremees tulistada väikest last, kes varastab õunu. Nõutavus keelab õiguse kuritarvitamise ja seab hädakaitseõigusele normatiivsed piirid.¹⁴⁶

Vaatamata sellele, et hädakaitseõigus on absoluutne on siiski kehtestatud teatud piirangud, mis aitavad vältida hädakaitseõiguse kuritarvitamist.

KarS § 28 lõige 2 ütleb *expressis verbis*, et võimalus vältida rünnet või pöörduda abi saamiseks teise isiku poole ei välista õigust hädakaitsele. Seega on isikul õigus kaitsta oma (ja hädaabi korras ka teiste isikute) õigushüvesid ka siis, kui politsei või muu riigivõimu abi on kättesaadav. Eestis puudub sellekohane kohtupraktika, kuid seaduse sõnastus ei jäta vähimatki kahtlust hädakaitse seisundis viibija õiguse suhtes ise otsustada, kas ta pöördub abi saamiseks teise isiku (riigivõimu esindaja) poole või mitte. Erialakirjanduses väidetakse siiski, et riigivõimu esindaja abist ei tohi loobuda, kui see on kättesaadav, sest riigile kuulub jõumonomopol ning „riigi võimumonopolist“ ei tohi välja murda.¹⁴⁷

1.4.2. Hädakaitse piiride ületamine

Hädakaitse piiride ületamisega on tegemist siis, kui kaitsetoimingu sooritamisel kaitsjal oli kaitsevahendite valikuvõimalus ja tema ei valinud nende hulgast pehmeima, säästvaima ehk vajaliku vahendi, küll ei ole ka seejuures välistatud ründaja surmamine.

Näiteks Ameerika Ühendriikides ründaja õiguspärane surmamine on võimalik rünnatava kinnisasja territooriumil või sõidukis. Selles osas Ameerika hädakaitseõigus eristab ruumide doktriini (*premises doctrine*), mille kohaselt on lubatud surmava jõudu (*deadly force*)

¹⁴⁵ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 371

¹⁴⁶ *Op. cit.* lk 373

¹⁴⁷ J. Sootak. Kriisi lahendamise karistusõiguslikud lähtekohad, lk 83

kasutamine sissetungija vastu isegi juhul, kui kaitsja ei olnud ähvardatud tapmise või raskete tervisekahjustuste tekitamisega.¹⁴⁸ Inimese surmamine Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Statuudi¹⁴⁹ mõttes on siiski lubatud, kuid vaid viimase abinõuna juhul, kui kaitsja on ähvardatud elu võtmise või raskete tervisekahjustuste tekitamisega.¹⁵⁰

Hädakaitse piiride ületamise juures Eestis ei kontrollita ründaja ja kaitsja hüvede proportsionaalsust. Hädakaitset käsitletavatest Riigikohtu otsustest tuleneb, et ründaja tapmine ei ole sugugi hädakaitsepiiride ületamine, sest hädakaitse ei eelda hüvede proportsionaalsust.¹⁵¹ Käesoleva magistritöö autor ei saa nõustuda väljendatud seisukohaga, kuna leiab, et Riigikohtu praktika käsitleb ka neid juhtumeid, kus ründaja surmamine isegi oma perekonna ja maja kaitseks loetakse hädakaitse piiride ületamiseks – nt RKKKo nr 3-1-1-124-01.

Teoreetiliselt hädakaitse piiride ületamise puhul eristatakse kolm liiki ekstsessi: intensiivsusekstsess, ekstensiivsusekstsess ja putatiivhädakaitse.¹⁵²

Intensiivsusekstsess tähendab seda, et isik tegutseb hädakaitse seisundis ja tõrjub vahetat rünnet, kuid ikkagi kavatselt või otsese tahtlusega teostab kaitset vahendiga, mis ilmselt ei vasta ründe ohtlikkusele, samuti kui ta ründajale liigset kahju tekitab.

Ekstensiivsusekstsessi puhul isik kaitseb ennast olukorras, kus rünne ei ole veel alanud või on juba lõppenud. Sel juhul puudub hädakaitse seisund ja kaitsja vastutab üldkorras.

Putatiivhädakaitsega on tegemist siis, kui isik peab end ekslikult hädakaitse seisundis olevaks ning ületab ühtlasi end kaitstes hädakaitse piire. Valitseva arvamuse järgi lahendatakse selliseid asju eksimuse eeskirjade järgi põhjendusega, et tegelik hädakaitse seisund puudub.¹⁵³

Hädakaitse seisundis tegutsenud isiku kaitsetegevuse vajalikkuse hindamine toimub *ex ante* põhimõtte kohaselt. Selle põhimõtte järgi peab objektiivne kõrvaltvaataja tuvastama kas kaitset teostatakse vahenditega, mis ilmselt ei vasta ründe ohtlikkusele või ründajale ilmselt liigse

¹⁴⁸ S.P. Green. Castles and Carjacks: Proportionality and the Use of Deadly Force in defense on Dwellings and Vehicles. – University of Illinois Law Review, 1999, art 31 (c) – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://illinoislawreview.org/article/castles-and-carjacks-proportionality-and-the-use-of-deadly-force-in-defense-of-dwellings-and-vehicles/> (04.05.2014)

¹⁴⁹ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Statuut on rahvusvaheline leping, mille kohta kohaldatakse üldised tõlgendamisreeglid. Statuut suurel määral kinnitab ja selgitab karistusõigust, mis eksisteerib tavaõiguse rahvusvahelisel tasandil. Arvutivõrgus: <http://www.vm.ee/?q=node/13679> (04.05.2014)

¹⁵⁰ G. Werle. Principles on International Criminal Law. Berlin: Cambridge University Press, 2005, lk 142

¹⁵¹ J. Sootak. Kaks aastat karistusseadustikku, lk 38

¹⁵² J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 379

¹⁵³ *Op. cit.* lk 378

kahju põhjustamine ning subjektiivselt piiride ületamine kavatsetult või otsese tahtlusega. Hädakaitse piiride ületamine kavatsetult või otsese tahtlusega toob kaasa vastutuste üldkorras.

1.5. Hädakaitsetegevust välistavad tegurid

Kui piirduda hädakaitse kontrollimisel vaid formaalselt selle eelduste täitmisega, siis oleks hädakaitse kui õigustava asjaolu rakendamisala arhailiselt suur ja ühitamatu inimeste ettekujutusega vastastikusest solidaarsusest.¹⁵⁴ Samas tooks see kaasa ühiskonna konfliktisust ja vägivalduse suurenemist.¹⁵⁵ Nimetatud ohtude vältimiseks ei ole hädakaitse õigustatud alati ja igal juhul. Õiguskorras ja ühiskonnas on kehtestatud hüve väheolulisusest tulenevad sotsiaal-eeetilised piirangud. Karistusseadustiku kommentaaride autorite seisukoha järgi need piirangud ei tulene otseselt õigusdogmaatika loogikast, vaid väljendavad ühiskonna eetilisi arusaamu, ühiskonna õiglustunnet.¹⁵⁶

1.5.1. Mittesüüline rünne

Mittesüülike ründe põhiolemus tuleneb selle nimetusest. Nimelt tegemist on olukorraga, kus ründaja on kas süüdimatu või süüvõimetu – näiteks: vaimuhaige, laps, samuti eksimuses või hädaseisundis olev isik.¹⁵⁷ See aga ei tähenda seda, et nimetatud juhtudel oleks hädakaitse sootuks välistatud, vaid üksnes seda, et kaitsjalt nõutakse põgenemisvõimaluse kasutamist, niivõrd kui see on võimalik oma huve saatuse hooleks jätmata või ennast ohustamata¹⁵⁸ või ründajat võimalikult säästev, mitte eproportsionaalne kaitse.¹⁵⁹

1.5.2. Bagatellrünne

Bagatelldeliktid ehk väikesüüteod on põhimõtteliselt karistusõiguse haardealas ja kujutavad endast õigusnormi rikkumist.¹⁶⁰ Küll aga enamik autoreid välistab hädakaitse täielikult, kui rünnatakse väheväärtuslikku õigushüve või ründe kahjulikkus on väga väike.¹⁶¹ Õigusteoorias

¹⁵⁴ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 162

¹⁵⁵ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 373

¹⁵⁶ P. Pikamäe. Karistusseadustik: Komm vlj., lk 162

¹⁵⁷ *Op. cit.* lk 162

¹⁵⁸ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 164

¹⁵⁹ K. Kühl. Karistusõigus, lk 125

¹⁶⁰ J. Sootak. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura kirjastus, 2003, lk 173

¹⁶¹ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 163

eristatakse bagatellipõhimõtte – selline ventiil, mis võimaldab otstarbekuse kaalutlustel loobuda väga väikese ebaõiguse määraga süütegude karistamisest ja väldib seega kohtusüsteemi ülekoormamist tähtsusetute asjadega. Eesti karistusseadustiku üldosa 1999.a. eelnõu autorid leiavad, et bagatellprintsipi tuleb käsitada kirjutamata ehk *ius non scriptum* asjaoluna, mis piirab teo ebaõigust, andes sellel viisil menetlejale kaudse materiaalõigusliku aluse oportuuniteedipõhimõtte rakendamiseks.¹⁶²

Kuigi hädakaitse eelduste subsumeerimisel ei nõuta proportsionaalsustesti, eristatakse hädakaitse rakendamisel juhtumeid, kus on tegemist silmatorkava ebaproportsionaalsusega (nt pliiatsi vargus). Sellest järeldub, et tegemist on ilmselt erandiga, kus kaitsja ja ründaja hüvede kaalumisel arvestatakse proportsionaalsusega. Seda sama seisukohta on toetanud ka Saksa õigusteadlane Kristian Kühl.¹⁶³ Riigikohus on näiteks oma 4. veebruari 2005.a. otsusega asjas nr 3-1-1-111-04 rõhutas, et ühiskonda kooshoidev solidaarsuspõhimõtte, mis on sätestatud PS § 19 lg-s 2, nõuab, et isiku hädakaitseõigus taanduks, kui selle täismahus realiseerimine tooks kaasa õiguse kuritarvitamise ja talumatu sotsiaaleetilise konflikti. Sellest tulenevalt on näiteks väheohtlike õigusvastaste rünnete puhul nõutav, et kaitsja vaatamata KarS § 28 lg-le 3 väldiks rünnet või piirduks üksnes mõõdukate kaitsevahenditega.¹⁶⁴

1.5.3. Provokatsioon

Provokatsiooni all mõeldakse olukorda, kus rünnatav on oma varasema käitumisega ründe põhjustanud ehk seda provotseerinud. Provokatsiooni tuvastamisel on oluline kindlaks määrata kaht eeldust. Esiteks – kas hädakaitsele provotseeriv eelkäitumine oli õigusvastane või õiguspärane.¹⁶⁵ Teiseks on oluline selle käitumise motiveeriv iseloom – oli see kavatselt provotseeriv, rünnet teadlikult või möönvalt esile kutsuv või hoopis neutraalne.¹⁶⁶

Õiguspärase teo korral isik saab ennast kaitsta täies mahus. Siia kuuluvad nii õiguslikult täpselt piiritletud käitumine (nt politseiametniku tegevus) kui ka õiguslikult mittekeelatud ja sotsiaal-eetiliselt tolereeritav, ehkki teatud publikule emotsionaalselt erutav käitumine (nt äärelinna karmi õllebaari ilmumine miniseelikus). Selliste juhtude kohta ei saagi

¹⁶² M. Ernits, P. Pikamäe, E. Samson, J. Sootak. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 1999, lk 76

¹⁶³ K. Kühl. Karistusõigus, lk 119

¹⁶⁴ RKKKo 3-1-1-111-04 p 15

¹⁶⁵ K. Kühl. Karistusõigus, lk 130

¹⁶⁶ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 375

karistusõiguslikult kasutada nimetust provotseerimine.¹⁶⁷ Seevastu puudub isikul üldse hädakaitseõigus, kui ta on ründe kavatsetult provotseerinud. Isiku eelnev käitumine võib olla nii õigus- kui moraalnorme rikkuv ja kutsuda esile teise isiku ründe, kuid tal säilib hädakaitseõigus, kui ta ei tegutsenud ründe provotseerimise eesmärgil.¹⁶⁸ Ka juhul, kui on tegemist ettevaatamatu provokatsiooniga, hoolsusvastase teoga kohaldatakse valitseva arvamuse järgi samu reegleid ettevaatamatuse liike ning karistusõiguslikult koosseisupärast või koosseisule mittevastavat hoolsusvastasust eristamata.¹⁶⁹

On teooriaid, mis toetavad sihiliku hädakaitse provokatsiooni lahendamist *actio illicita in causa* põhimõtte järgi. Selle teooria kohaselt algselt õigusvastase käitumisega enda hädakaitse seisundisse viinud isik peab vastutama ka kõigi tagajärgede eest, mida ta hiljem on põhjustanud. Soov end kaitsta (ka ekstsessina ilmneva ründe korral) tekkis alles hiljem; kõigepealt oli ta oma provotseeriva käitumisega kogu sündmuste ahela põhjustanud.¹⁷⁰

1.5.4. Hädakaitse kohaldamine perekonnas või muus kaasluses.

Hädakaitse perekonnaringis on väga problemaatiline ja püüd kaitsta õiguskorda perekonna sees tundub tõesti kahtlasena.¹⁷¹ Õiguskorra kaitsmise seisukohalt ei vaja perekond või ka muud tihedad isiklikud suhted karistusõiguslikku sekkumist. Hädakaitse piirang perekonnas või muus lähisuhtes võib tuleneda ka kaitsja grandikohustusest – vanem lapse vastu või üks abikaasa teise vastu ei saa kasutada täielikku hädakaitseõigust isiku vastu, kellele ta on ühtlasi kaitsegarant.¹⁷²

Hädakaitset ei saa välistada kodutüranni vastu, kes peksab oma naist ja last. Peresuhted sisaldavad küll tavapärastest hoolivamat suhtumist pere teistesse liikmetesse ja ka suuremat valmisolekut teatud peresiseste piirangute talumiseks.¹⁷³ Riigikohus oma 25. mai 2004. a. otsuses asjas nr 3-1-1-38-04 on toonitanud, et peresuhtes, perevägivald ja selles asetleidva kaitsetegevuse korral ei saa hädakaitseõigust kohaldada mõningate piiranguteta. Need tulenevad ühiskonnas üldiselt omaksvõetud eetilistest arusaamadest ja asjaolust, et peresuhted sisaldavad endas nii tavapärastest hoolivamat suhtumist pere teistesse liikmetesse kui ka suuremat valmisolekut teatud peresiseste piirangute talumiseks. Samas ei saa

¹⁶⁷ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 375

¹⁶⁸ *Op. cit.* lk 375

¹⁶⁹ *Op. cit.* lk 376

¹⁷⁰ *Op. cit.* lk 377

¹⁷¹ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 165

¹⁷² J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 378

¹⁷³ *Op. cit.* lk 378

karistusõigusliku kaitseta jääda olukord, kus mõni pereliige on seadnud teise oma füüsilist või muud üleolekut ära kasutades hirmuvalitsuse alla.¹⁷⁴

1.6. Inimõiguste konventsioon

Inimõiguste konventsiooni art 2 kohaselt:

„Elu võtmist ei käsitata käesoleva artikli rikkumisena, kui see tuleneb absoluutselt vajadusest kasutada jõudu:

- a) inimese kaitsmisel õigusvastase vägivalla eest;*
- b) seaduslikul vahistamisel või seaduslikult kinni peetud isiku põgenemise vältimiseks;*
- c) seaduslikel toimingutel rahutuste või mässu mahasurumiseks.“¹⁷⁵*

Sellest sõnastusest võib järeldada, et inimese surmamine on lubatud vaid isiku vastu toimepandava vägivalla vastu (punkt a), kuid mitte aga isiku vara varguse või muu materiaalse hüve rikkumise vastu.

1995. aasta põhjapanevas kohtuasjas *McCann jt vs. Ühendkuningriik* EIK on toonud välja 2. artikli rakendamise fundamentaalsed põhimõtted, mille kohaselt EIÕK art 2 kohaldub ainult mittetahtlikele tapmistele – „*.../ to "use force" which may result, as an unintended outcome, in the deprivation of life.*“¹⁷⁶

Seda konstitutiivset seisukohta on toetatud ka hilisemas EIK praktikas. Töö kirjutamise hetkel viimase EIK praktika kohaselt artiklis 2 sätestatud erandid ei luba isikute tapmist, vaid jõu kasutamist, millega võib kaasneda surma tahtmatu põhjustamine. *„Sellise jõu kasutamine peab olema absoluutselt vajalik. See õigusmõiste on kitsam 'vajadusest demokraatlikus ühiskonnas' ning eeldab, et jõu kasutamine oli proportsionaalne. Ametivõimude poolt jõu kasutamine on lubatud artikli 2 alusel ka siis, kui ametivõimud tegutsesid ausalt ja heas usus neile teadaoleva informatsiooni alusel, kuid hiljem osutus vastav informatsioon ebaõigeks.“¹⁷⁷* Siinjuures aga peab minimiseerima ohtu isikute elule.¹⁷⁸

¹⁷⁴ RKKKo 3-1-1-38-04 p 10

¹⁷⁵ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. (RT II 2010, 14, 54) – Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13320295> (04.05.2014)

¹⁷⁶ EIKo 27.09.1995, 18984/91, *McCann vs. Ühendkuningriik*, p. 148. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57943> (04.05.2014)

¹⁷⁷ EIKo 25.02.2014, 651/10, *Makbule Kaymaz jt vs Türgi*. – Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analysys/9294 (04.05.2014)

¹⁷⁸ *Op. cit.* p 1

Kristian Kühl leidis, et pole päris selge, kas EIÕK-s sisalduv elukaitse garantii keelab vaid tahtlikud tapmised või kehtib see ka eluohtliku kaitsetegevuse kohta.¹⁷⁹ Samas, ei ole päris selge kas artikli 2 lõige 2 hõlmab ainult ametiisiku poolt tahtlikult kellegi elu võtmist või peetakse silmas laiemat tõlgendust.

Valitseva kaitseõigusteooria järgi paneb konventsioon kui rahvusvaheline leping vastava kohustuse liikmesriigile oma kodanike suhtes ning ütleb, millistel tingimustel võib riik kodanikult elu võtta.¹⁸⁰

EIK praktikast tulenevalt on kohus kohaldanud artiklit 2 järgmistes teemades: arstiabi, väljasaatmine, surmanuhtlus, riigi positiivne kohustus kaitsta elu, ametivõimude vägivalda tõttu põhjustatud surmajuhtumid ning efektiivse uurimise nõue.¹⁸¹ Nagu toodud loetelust võib näha praktikas pole käsitletud juhtumeid, mis oleksid seotud inimeste omavaheliste konfliktidega hädakaitse kontekstist, mis annab alust arvata, et konventsioon ei reguleeri inimeste omavahelisi suhteid.

1.7. Subjektiivne külg – kaitsetahe

Hädakaitse seisundis toimepandud tegu peab vastama kõigile objektiivse- ja subjektiivse koosseisu tunnustele (on seega tahtlik). Alles süüteo koosseisu tunnuste tuvastamise järel tuleb vaadelda, kas tegu saab õigustada hädakaitsega.¹⁸² Hädakaitse puhul moodustab koosseisu objektiivse tunnuse vahetu õigusvastase ründe tõrjumine ning subjektiivse tunnuse tahtlus tõrjuda vahetut õigusvastast rünnet ehk kaitsetahe. Õigustava asjaolu subjektiivse koosseisu puudumisel on tegemist süüteokatsega.¹⁸³ Seega kaitsetegevus peab olema kantud kaitsetahtest. Kaitse tahe ei tähenda seda, et isik peab tahtma ennast kaitsta vaid just seda, et ta peab aru saama, et ta viibib ja tegutseb kaitseolukorras.¹⁸⁴

Hädakaitse ei ole välistatud, kui selle teadmisega tegutseva kaitsja subjektiivsesse külge kuulub veel muu teadmine – vihavaen, põlgus, armukadedus vms.¹⁸⁵

Riigikohus on oma 25. märtsi 2004.a. otsuses asjas nr. 3-1-1-17-04 selgitanud, et isik peab subjektiivselt aru saama, et ta viibib kaitseolukorras (tahtluse intellektuaalne külg) ning ta

¹⁷⁹ K. Kühl. Karistusõigus, lk 105

¹⁸⁰ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 378

¹⁸¹ U. Lõhmus. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: SA Iuridicum, 2003, lk 21

¹⁸² J. Sootak. Kaks aastat karistusseadustikku, lk 38

¹⁸³ P. Pikamäe. Süüteokatse ja loobumine süüteokatsest karistusseadustiku järgi. – Juridica, 2001/VII, lk 471

¹⁸⁴ P. Pikamäe. Karistusseadustik: Komm vlj., lk 160

¹⁸⁵ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 380

peab tegutsema sellest arusaamast lähtuvalt (voluntatiivne külg). Kaitsja teo põhimotiiv peab olema enda või kellegi teise kaitsmine ehk ründe tõrjumine.¹⁸⁶

Karistusseadustiku kommentaaride autorid leiavad, et kui isik arvab ekslikult, et viibib hädakaitseseisundis (näilik hädakaitse), lahendatakse tema vastutus KarS § 31 lg 1 järgi – vastutus ettevaatamatuses toimendatud süüteo eest. Kui kaitsja aga ei saa aru, et ta viibib hädakaitseseisundis või et esineb mõni muu tema tegu õigustav asjaolu, siis puudub tema teos või selle tagajärjes objektiivselt teo- või tagajärjeebaõigus ning ta vastutab KarS § 31 lg 2 järgi – kuriteo katse eest.¹⁸⁷ Kaitsetahe puudub vastastikuse kahluse korral, sest seal vahelduvad kaitsja ja ründaja rollid osapoolte kokkuleppel ning kummalgi ei teki kaitseseisundit. Küll tekib see seisund aga siis, kui üks pooltest soovib kahlust lõpetada või on juba võitlusvõimetu. Kestev rünne ning vajadus end selle vastu pikema aja jooksul kaitsta ei muuda rünnet veel vastastikuseks kahluseks. Kaitsetahe ja seega hädakaitse puudub provotseeritud hädakaitseseisundi korral.¹⁸⁸

1.8. Tulirelva kasutamine hädakaitses

Hädakaitse kontekstis ka tulirelv kui ülimalt intensiivne kaitsevahend võib osutada sobivaks, kui see on näiteks kaitsja käsutuses olevatest vahenditest ainus ja muud valikuvõimalust pole. Riigikohus isegi leidis oma 25. märtsi 2004. a. lahendis asjas nr 3-1-1-17-04, et situatsioonis, kus öösel tungib korterisse noaga relvastatud alkoholijoobes isik, on hädakaitsevahendi sobilikkuse ülempiir suhteliselt kõrge - teatud juhtudel ei ole sellises olukorras välistatud, et kaitseks sobilikuks vahendiks võib olla isegi tulirelv, sest isik ei pea enda kaitsmisel rakendama ebakindlaid vahendeid.¹⁸⁹

Tulirelva korral kehtib üldreegel, et esmalt tuleb rünnatavat hoiatada või teha hoiatuslask ja kui rünne siiski jätkub, võib ründajat tulistada.¹⁹⁰ Sama printsiipi on rõhutanud ka Riikohus oma 21. jaanuari 2002. a. otsuses nr 3-1-1-124-01.¹⁹¹ Karistusseadustiku kommentaaride autorid leiavad, et surmav lask ründaja pihta võib olla õigustatud ainult siis, kui tulirelva muu kasutamine ei ole võimalik. „Muu kasutamine“ termini all on mõeldud hoiatuslask, lask mitte

¹⁸⁶ RKKKo 3-1-1-17-04 p 12

¹⁸⁷ P. Pikamäe. Karistusseadustik: Komm vlj., lk 160

¹⁸⁸ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 380

¹⁸⁹ RKKKo 3-1-1-17-04 p 14.2

¹⁹⁰ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 372

¹⁹¹ RKKKo 3-1-1-124-01 p 7.4

südamesse või pähe, vaid jalgadesse.¹⁹² Tulirelva kasutamise sobivus ei sõltu sellest, kas kaitsjal oli relv seaduslikult või mitte.¹⁹³

Juhul, kui tulirelva kasutab politseiametnik, siis seadus seab rangemad nõuded nii aluse kui ka eesmärgi osas.¹⁹⁴ Võttes arvesse politseiametnike kui avaliku võimu esindajate eriline ettevalmistus ja väljaõppe seab kehtiv seadusandlus politseiametnikele rida reegleid ja piiranguid tulirelva kasutamise osas. Nii kehtiva politsei ja piirivalve seaduse § 31 lg 1 järgi enne vahetu sunni kohaldamist (s.h. teenistusrelva kasutamist) on politseiametnik kohustatud hoiatama isikut, kelle suhtes või kelle valduses oleva looma või asja suhtes ta kavatses vahetut sündi kohaldada. Sama sätte lõige 4 lause 2 ütleb, et relva kasutamine ilma eelneva hoiatuseta on lubatud ainult vahetu kõrgendatud ohu tõrjumise või korrarikkumise kõrvaldamise kiire vajaduse tõttu. Kusjuures tulirelva kasutamisest hoiatamise eest rahvahulga vastu ei või loobuda. Eriti detailset ja põhjalikku alusregulatsiooni tulirelva kasutamise osas kehtestab politsei- ja piirivalve seaduse § 32³. Nimetatud paragrahvi kohaselt politsei võib kasutada tulirelva kõrgendatud ohu tõrjumiseks, kui ohu tõrjumine muu vahetu sunni vahendiga ei ole võimalik. Seejuures aga tuleb arvestada, et tulirelva kasutamisel tehakse kõik võimalik, et sellega ei seataks ohtu muud kaalukat hüvet. Isiku suhtes tulirelva kasutamine on lubatud ainult tema ründamis-, vastupanu- või põgenemisvõimetuks muutmiseks juhul, kui seda eesmärki ei ole võimalik saavutada muu vahetu sunni vahendiga. Hädakaitse kontekstis relva kasutamine on vajalik eelkõige selleks, et: „1) tõrjuda vahetu oht elule või kehalisele puutumatusetele; 2) tõkestada vahetult eesiseisva või juba asetleidva vägivaldse esimese astme kuriteo toimepanemist või sellise kuriteo toimepanemist, mille eest võib karistusena mõista eluaegse vangistuse.“¹⁹⁵

Kohtuasjas Soare jt vs. Rumeenia on EIK öelnud, et politseiametnik võib kasutada tulirelva üksnes siis, kui seda põhjustab isiku käitumine, kelle suhtes jõudu kasutatakse, ning selle jõe kasutamise eesmärgiks peab olema raskete tagajärgede ärahoidmine kolmandatele isikutele või politseiametnikule endale.¹⁹⁶

¹⁹² P. Pikamäe. Karistuseseadustik: Komm vlj., lk 159

¹⁹³ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 372

¹⁹⁴ K. Kühl. Karistusõigus, lk 112

¹⁹⁵ Politsei ja piirivalve seadus. (RT I 2009, 26, 159, redaktsioon RT I, 15.03.2014, 31), § 32³ lg 2. – Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/115032014031> (04.05.2014)

¹⁹⁶ EIKo 22.02.2011, 24329/02, *Soare jt vs. Rumeenia*. – Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analys/6027 (04.05.2014)

1.9. Hädaaitse kohaldamine avaliku võimu esindaja poolt

Mõned õigusteadlased, nagu Erich Samson leiavad, et hädaaitse korral on vaieldav, kas avalik võim saab hädaabi osutades hädaaitsele tugineda või mitte.¹⁹⁷ Kristian Kähl näiteks leiab, et on vaieldav, kas politseinik saab tugineda enesekaitsele või hoopis teise isiku kaitsele.¹⁹⁸ Professor Jaan Sootak aga leiab, et Eesti KarS § 28 lg 1 annab hädaaitse õiguse nii eraisikule kui ka riigivõimu teostatavale ametiisikule.¹⁹⁹ Kirjanduses valitseb seisukoht, et üldine karistusõiguslik volitus, nt õigus hädaaitsele katab ka riigivõimu esindajale eriseadustes antud sekkumisvolituse, ehkki küll teatud piirangutega.²⁰⁰ Avaliku võimu esindaja hädaaitseõigust käsitlevad neli teooriat:

Kitsa avalik-õigusliku teooria järgi on eriseaduste regulatsioon üldise karistusõigusliku hädaaitse suhtes erinorm ning riigivõimu esindaja volitused tulenevad üksnes eriseadusest.

Lahutusteooria väidab, et üldised karistusõiguslikud õigustusalsused ja eriseadustest tulenevad volitused on eri õigusharudesse kuuluvad ja seega üksteisest õiguslikult sõltumatud nähtused.

Valitsev karistusõiguslik teooria väidab, et riigivõimu esindaja volitused tulenevad üldisest karistusõigusest, mida avalik-õiguslikud eriseadused ei tühistata. Ei saa olla, et politseiametnik tegutseb kooskõlas karistusõigus-normiga, kuid eriseaduse regulatsioonist tulenevalt loetakse see ebaseaduslikuks.²⁰¹

Enesekaitseteooria annab politseiametnikule nagu igale muule kodanikule õiguse end hädaaitse raames kaitsta, kuna hädaabi ja muu sekkumine on reguleeritud eriseadustes.²⁰²

Üldine karistusõiguslik kord annab igale isikule õigust end õigusvastase ründe vastu kaitsta. Professor Jaan Sootak seisukoha järgi õigeaks tuleb pidada lähtumist just üldisest karistusõiguslikust regulatsioonist. Tema arvamusel on ilmne, et iseenda või ka kolmanda isiku kaitseks (selleks ongi politseiametnik kutsutud ja seatud) peab võimuesindajal olema täielik karistusõiguslik kaitse, ehkki kas või näiteks sobiva ja säästvaima kaitsevahendi valikul võib temalt kui professionaalilt rohkem nõude kui kaitsetult eraisikult.²⁰³

¹⁹⁷ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 153

¹⁹⁸ K. Kähl. Karistusõigus, lk 111

¹⁹⁹ J. Sootak. Kriisi lahendamise karistusõiguslikud lähtekohad, lk 83

²⁰⁰ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 353

²⁰¹ *Op. cit.* lk 354

²⁰² *Op. cit.* lk 354

²⁰³ *Op. cit.* lk 354

Märkimisväärsed selgust politseinike hädakaitse õiguse osas kandis Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus *Aydan vs Türgi* asjas. Kaasuse asjaolude kohaselt 200 isikut avaldasid meelt Türgi Rahvusliku Tööpartei juhi Öcalani toetuseks. Väidetavalt olid meelevaldajad relvastatud ning viskasid sündmuskohale saabunud politseibussi kividega. Üks bussis viibinud politseinikest tulistas automaatrelvast valangu enda ja teise politseinike kaitseks, sihtides üle meelevaldajate peade. Kannatanu lähisugulast tabas kuul sellest valangust.²⁰⁴ EIK on rõhutanud, et hädakaitseisundis tegutsemise põhimõtet tuleb ettevaatlikult kohaldada relvastatud julgeolekutöötaja tegevuse suhtes, sest selline isik peaks olema moraalselt, füüsiliselt ja psühholoogiliselt ette valmistatud tegutsema pingelises olukorras (punkt 1). EIK nentis, et relva kasutatav politseinik peab tegutsema kindlas veendumuses, et tulirelva kasutamine on möödapääsematu tema enda ja teiste politseinike elu kaitseks, kusjuures jõu kasutamine peab olema absoluutselt vajalik. Käsitletava otsuse kohta Indrek Teder on avaldanud oma arvamuse, et sisuliselt EIK ei välista politseiametniku õigust tugineda hädakaitsele, kui ta on eluohtlikus olukorras, küll aga siinjuures peab jõu, sealhulgas potentsiaalselt surmava jõu, kasutamine olema rangelt reguleeritud.²⁰⁵

Euroopa tasandil on olemas ka teine huvitav otsus mida võib esile tuua. Nimelt EIK suurkoja 24. märtsi 2011.a. otsus asjas *Giuliani ja Gaggio vs. Itaalia*, kus kaasuse asjaolude kohaselt „*/.../ sanktsioneeritud demonstratsiooni ajal /.../ pidi grupp korraüksjaid (carabinieri) meelevaldajate survele taanduma, jättes maha kaks sõidukit, millesse oli paigutatud vigastatud korraüksjad. Ühte nendest sõidukitest ründas rühm meelevaldajaid, kellest mõned olid relvastatud raudkangide, kirveste, kivide ja muude vahenditega. Üks /.../ vigastatud korraüksja /.../ olles eelnevalt teinud hoiatuslasu, tulistas sõidukist välja kaks lasku. Meelevaldaja Carlo Giuliani sai kuulist surmava lasu näkku*“. Itaalia kohtud leidsid, et surmav lask oli tehtud ilma tahtluseta tappa, sest tulistaja tahtlus oli suunatud enesekaitsele. EIK suurkoda asus seisukohale ning leidis, et EIÕK artiklit 2 ei ole rikutud ja et sellises olukorras oli jõu kasutamine korraüksja poolt vajalik. EIK märkis, et konventsioonist ei tulene, et korraüksjad ei tohiks sellises olukorras mittesurmavate relvade (*non-lethal weapons*) asemel kasutada surmavaid relvi (*lethal weapons*).²⁰⁶

²⁰⁴ EIKo 12.03.2013, 16281/10, *Aydan vs Türgi*. – Arvutivõrgus kättesaadav:

https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analys/7597 (04.05.2014)

²⁰⁵ I. Teder. Analüüs: Politseiametnikele hädakaitseõiguse kohaldumine ning vahetu sunni regulatsioon. Tallinn: Õiguskantsleri Kantsleil 2014, lk 12 - Arvutivõrgus

kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_politseiametnike_had_akaitseoigus_ja_vahetu_sunni_rakendamine_lisa.pdf (04.05.2014)

²⁰⁶ Eesti Vabariigi Riigikohus. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika ülevaated. Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) olulisemate lahendite kokkuvõtteid süstematiseeritult. *Sine loco*, 2012, lk 22

Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/1399/EIK_2011-2012.pdf (04.05.2014)

Avaliku võimu esindaja hädakaitseõigus Eestis on töö kirjutamise hetkel täiendamise staadiumil. *De jure* politseiametnike hädakaitseõigus on piiratud erivahendite või relvaga kasutamise õigusega PPVS §§-ga 26, 27 ja 28 tähenduses.²⁰⁷

Andes nimetatud probleemile hinnangut, õiguskantsler Indrek Teder nentis, et teenistuskohustusi täitvale politseinikule laienev karistusõiguslik hädakaitse regulatsioon Eestis ei ole piisavalt selge.²⁰⁸ Siseministeeriumile adresseeritud märgukirjas õiguskantsler asus seisukohale, et „*Politseiametnikele laieneb teenistuskohustusi täites karistusõiguslik hädakaitse regulatsioon. Kuid eelnevalt nimetatud õiguse olemasolu ei ole minu hinnangul kehtivas õiguses piisavalt selgelt sätestust leidnud. Iseäranis probleemne on õiguslikult ja seeläbi ka praktikas elule ja tervisele ohtliku situatsiooni lahendamisel politseiametnike poolt erivahenditena sätestamata esemete kasutamine.*“²⁰⁹ kuid eitada ei saa politseiametniku kui lõppastmes füüsilise isiku põhiõigust elule ja ametniku õigust rakendada meetmeid enda elu kaitseks.²¹⁰ Õiguskantsler asus seisukohale, et peab kaaluma politsei ja piirivalve seadusesse (korrakaitse seadusesse) politseiametniku hädakaitse olemasolu sätestava normi lisamist.

1.10. Hädakaitse kohaldamine avaliku võimu esindaja suhtes

Ametiisiku tegevus on üldjuhul õiguspärane ning selle vastu ei saa end hädakaitsega kaitsta, kui hiljem selgubki ametniku tegevuse ekslikkus. Hädakaitseõigus ametiisiku tegevuse vastu ei ole küll täielikult välistatud, sest riigivõimu materiaalselt ebaõige ehk ebaseadusliku tegevuse vastu on kodanikul õigus end kaitsta. Siin tuleb aga arvestada piirangutega, mis tulenevad riigi eksimisprivileegist.²¹¹ Eksimisprivileeg on juhtumid, kus võimukandja arvab ekslikult, et objektiivselt õigusvastase ründe puhul on volitus seaduslik.²¹²

²⁰⁷ Politsei ja piirivalve seadus. (RT I 2009, 26, 159, redaktsioon RT I, 15.03.2014, 31), §§ 26, 27, 28. – Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/115032014031> (24.03.2014)

²⁰⁸ Õiguskantsleri Kantslei. Õiguskantsler: politseinike hädakaitse vajab selgemat regulatsiooni. 18.03.2014, Tallinn - Arvutivõrgus kättesaadav: <http://oiguskantsler.ee/et/oiguskantsler-politseinike-hadakaitse-vajab-selgemat-regulatsiooni> (04.05.2014)

²⁰⁹ I. Teder. Märgukiri: Politseiametnike hädakaitseõigus ja vahetu sunni rakendamine. Tallinn: Õiguskantsleri Kantslei, 2014, lk 3 - Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_politseiametnike_hadakaitseoisugus_ja_vahetu_sunni_rakendamine.pdf (04.05.2014)

²¹⁰ I. Teder. Analüüs: Politseiametnikele hädakaitseõiguse kohaldumine ning vahetu sunni regulatsioon. Tallinn: Õiguskantsleri Kantslei 2014, lk 4 - Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_politseiametnike_hadakitseoisugus_ja_vahetu_sunni_rakendamine_lisa.pdf (04.05.2014)

²¹¹ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 357

²¹² K. Kühl. Karistusõigus, lk 93

Hädakaitse on lubatud näiteks juhul, kui politseinik nõuab alkomeetrisse puhumist rakendades seejuures füüsilist jõudu. Sel juhul ei ole tegemist eksimisprivileegiga kuna on ilmselge – ja vajab rõhutamist – enamus tavakodanikest on sellest teadlikud, et politseiametnikul pole õigust sundida füüsilist isikut nimetatud toimingut sooritama.

Kristian Kühl tõhustab täiendavalt, et hädakaitse on ka lubatud siis, kui on tegemist ebaõige ametitegevusega (kui on rikutud ilmselgelt proportsionaalsuse reeglid), näiteks teenistukoera kasutamine olukorras, kus lubadeta autojuht teeb ettepaneku oma dokumendid lähedalasuvast majast ära tuua.²¹³

Hädakaitse on välistatud siis, kui ametitegevus on kooskõlas selle aluseks oleva volitusega, sest sellisel juhul on tegemist õiguspärase riigivõimuaktiga, mitte aga õigusvastase ründega – nt kahtluskoosseisude puhul.²¹⁴

²¹³ K. Kühl. Karistusõigus, lk 93

²¹⁴ *Op. cit.* lk 93

2. ptk. Kohtulahendite analüüs ja järeldused, tõendite hindamine

Käesolevas kohtupraktika analüüsis uuritakse 01. septembril 2002.a kehtima hakanud KarS § 28 hädakaitse regulatsiooni kohaldamist kohtupraktikas.

Muu hulgas leiavad analüüsis käsitlemist järgmised küsimused:

- Milliste kuritegudega seotud vaidlustes menetlusosalised ülalnimetatud sättele tuginevad?
- Millisel juhul kohtud kohaldavad KarS § 28 ja tunnistavad isiku tegu õiguspäraseks?
- Millistel juhtudel kohtud leiavad, et tegemist on hädakaitse piiride ületamisega?
- Mis printsiipidest kohtud juhinduvad tõendite hindamisel ja kuidas neid rakendatakse?
- Kuidas kohtud viivad ellu juba väljendatud Riigikohtu seisukohti?

Analüüsi aluseks on valik kohtulahendeid, mis on langetatud pärast viidatud sätte kehtima hakkamist ehk pärast 01. septembrit 2002.a. (valikuliselt on analüüsitud ka printsiipiaalset tähendust omavad varasemad lahendid).

2.2. Riigikohtu praktika

Käesoleva punkti peamine rõhk on asetatud just Riigikohtu poolt kehtestatud põhimõtetele ja antud soovitudele ning selgitustele.

2.2.1. Hädakaitse regulatsiooni üldine käsitlus

Töö autori arvates üks olulisematest otsustest hädakaitse instituudi kohtupraktikas on **RKKKo 3-1-1-17-04**. Nimetatud otsus käsitleb hädakaitse regulatsiooni eriti detailselt ja annab põhjaliku skeemi analüüsimiseks. Kaasuse asjaolude lühikirjeldus on toodud eraldi käesoleva magistritöö lisa 3. Selguse eesmärgil töö autor toob välja skeemi kaasuse asjaolude kirjeldamiseks lisa 3.

Käsitletud lahendis Riigikohus on toonud välja täies ulatuses hädakaitse objektiivse ja subjektiivse koosseisu ning selle vajalikud elemendid. Nimelt punktis 9 kriminaalkolleegium on öelnud, et hädakaitse jaguneb hädakaitse seisundiks ja hädakaitsetegevuseks. Kohus on selgitanud, et selleks, et oleks võimalik üldse rääkida hädakaitsest ja/või selle piiride ületamisest, tuleb kõigepealt tuvastada hädakaitse seisundi olemasolu.

Käsitletud otsuse punktis 10 Riigikohus on toonud välja, et hädakaitse seisundi olemasoluks:

- 1) peab esinema õigusvastane rünne kaitsja või teise isiku õigushüvedele;

2) rünne peab olema vahetu või seisma vahetult ees (peab olema vahetu oht ründeks).

Kolleegiumi selgituste kohaselt see tähendab, et rünnatav isik ei pea ootama, et ta satuks ründajaga vahetusse võitlusolukorda, vaid ta võib enda või teise isiku õigushüvede kaitseks hakata tegutsema hetkest, kui seda õigushüve ähvardab reaalne oht vahetuks ründeks. Sisuliselt see tähendab seda, et hädakaitse seisund võib tekkida enne seda, kui ründaja tegevus jõuab katse staadiumisse karistusõiguslikus mõttes ehk enne vahetu ründe algust. Sama seisukoht on väljendatud ka RKKKo 3-1-1-124-01 punktis 7.1.

Riigikohus on eraldi avanud *ex ante* hindamise mõiste ja olemuse ning rõhutanud selle tähtsust öeldes, et selleks, et määratleda, kas ründaja käitumine annab aluse kartuseks, et nüüd võib järgneda vahetu rünne, tuleb igal konkreetsel juhul olukorda hinnata ja tuvastada, kas oht kaitsja või mõne teise isiku õigushüvele oli olemas või mitte. Kolleegium osutas sellele, et „*.../ ründest tuleneva ohu hindamiseks kasutatakse nn objektiivse kõrvaltvaataja mõistet, mis tähendab, et olukorda püütakse hinnata selle informatsiooni järgi, mis oli kasutada konkreetsetes sündmuses osalejatel*“. Kohus on märkinud, et kui "objektiivne kõrvalseisja" leiab, et õigushüve kahjustamine oli tõenäoline, siis tuleb asuda seisukohale, et ründe oht oli olemas.

Hädakaitse eelduste osas olulist rolli mängib kolleegiumi seisukoht, mille järgi hädakaitse seisundi olemasoluks on olulise tähtsusega ka ründe lõppemise hetke tuvastamine, sest kui rünne on lõppenud, on hädakaitse välistatud. Sisuliselt see tähendab seda, et „*Üldjuhul ei ole rünne veel lõppenud, kui kaitsja saab oma tegevusega anda juhtuvale veel n-ö tagasikäigu*“ (punkt 10.1.) Siinkohal kolleegium rõhutas, et hädakaitse seisund on välistatud ka juhul, kui isik eksib ründe või selle ohu olemasolus. Kohus on nentunud, et sellisel juhul võib olla tegemist eksimusega õigustavas asjaolus (KarS § 31 lg 1) ning isik võib vastutada ettevaatamatusest toimepandud süüteo eest. Ründe õigusvastasuse osas kolleegium on toonitanud, et õigusvastaseks tuleb lugeda rünnet, mille kohta ei ole lubavat normi (rünne ei ole kaetud lubatavusklausliga). Seejuures ei ole tähtis, millisest õigusharust lubav norm pärineb.

Käsitletud otsuses kolleegium on eraldi pööranud tähelepanu hädakaitsetegevuse eesmärgile. Nimelt märkis Riigikohus seda, et hädakaitsetegevuse eesmärgiks on just ründe tõrjumine, kusjuures selle käigus võib kaitsja kahjustada ründaja õigushüve. Kohus on andnud tõlgendust

ründe tõrjumise mõistele, selgitades, et ründe tõrjumise õiguse all tuleb mõista mitte pelgalt ründe tagasilöömise, vaid selle täieliku lõpetamise õigust.

Eraldi on pööratud tähelepanu hädakaitstes kasutatavate vahendite sobivuse peale. Kohtu tõlgenduse kohaselt *kaitsja* poolt kaitsetegevuseks kasutatavad vahendid peavad olema sobivad, vastama ründe ohtlikkusele – s.t need tohi olla ründe ohtlikkusele ilmselt mittevastavad ründajale kahjulikus suunas. Kolleegiumi selgituste kohaselt kaitsevahend on sobilik, kui see tõrjub ründe lõplikult, lõpetab selle täielikult ja otsekohe, ilma et kaitsja õigushüved ohtu jääksid või satuksid edaspidi ohtu ründesituatsiooni kui tervikut silmas pidades. „*Samuti on ründe tõrjumiseks sobiv kaitsevahend, mis küll ei suuda rünnet täielikult lõpetada, kuid vähendab ründega õigushüvele tekitatavat kahju*“. (punkt 11) Kolleegium on eraldi rõhutanud, et sobivuse kaalumisel ei arvestata kaitstava ja rünnatava õigushüve väärtust ega nõuta nende võrdsust või kaitstava hüve ülekaalukust. „*Kuna rünne on õigusvastane, siis ei pea kaitsja enda (või teise isiku) õigushüve kaitseks üle võtma ebakindlast kaitsevahendist tulenevat riski, mis ei garanteeri ründe kohest ja lõplikku kõrvaldamist*“. (punkt 11) Kaitsevahendi valiku osas kolleegium märkis, et kui kaitsjal on kaitsetegevuseks valida mitme vahendi vahel, siis peab ta valima säästvaima, st vahendi, mis ründajat kõige vähem kahjustab, sest ründaja ei asetu oma teoga väljapoole õigust ehk ta ei muutu lindpriiks.

Oma lahendis kohus viitab printsibile „*õigus ei tagane ebaõiguse ees*“, mis tähendab seda, et võimalus vältida rünnet või pöörduda abi saamiseks teise isiku poole ei välista õigust hädakaitsele. Kolleegium on tõdenud, et „*teatud ulatuses võib kaitsetegevus ületada ründest lähtuvat ohtu ja tekitada ründaja õigushüvele suuremat kahju, kui ründe realiseerumise korral oleks tekkinud kaitsja või mõne teise isiku õigushüvele*“ (punkt 11.3).

Töö autor juhib tähelepanu sellele, et antud osas Riigikohus on jätnud täpsustamata mida tähendab nn kaitsetegevuse „*teatud ulatus*“, mis võib ületada ründe ohtu. Samas pole selge kus jookseb see piir, millal ründaja õigushüvele võib tekitada suuremat kahju, kui ründe realiseerumise korral oleks tekkinud kaitsja õigushüvele – ehk siis, millal seda ei peeta hädakaitse piiride ületamisena. Mis on see kriteerium, mis välistaks hädakaitse piiride ületamist?

Mis puudutab hädakaitse subjektiivset külge, siis siin kolleegium on rõhutanud, et kaitsja tegevus peab olema kantud kaitsetahtest. See tähendab, et kaitsja peab subjektiivselt aru saama, et ta viibib kaitseolukorras (tahtluse intellektuaalne külg) ning ta peab tegutsema sellest arusaamast lähtuvalt (voluntatiivne külg). Kohus on toonitanud, et kaitsja teo

põhimotiiv peab olema enda või kellegi teise kaitsmine ehk ründe tõrjumine. „*Muud motiivid - vihavaen ründaja vastu, põlgus vms võivad küll esineda, kuid neil ei ole hädakaitse tuvastamisel esmatahtsust. Need võivad kõne alla tulla kaitsetahte kõrval teisejärgulistena. Kui kaitsetahe puudub, ei saa rääkida kaitsjast ega hädakaitsest. Kui isik ei saa aru, et ta viib hädakaitse seisundis, siis ta vastutab kuriteo katse eest (KarS § 31 lg 2)*“.

Jõudes aga käsitletud otsuse tõendite sisulise hindamise juurde töö autori arvates oleks igati mõistlik pöörata tähelepanu *ex ante* põhimõtte kohaldamisele. Analüüsides hädakaitse seisundi olemasolu kolleegium on rõhutanud, et *ex ante* põhimõtte kohaselt „*Objektiivsel kõrvalvaatajal on täielik alus asuda seisukohale, et keset ööd tugevas joobes ja noaga relvastatud isiku sissetungimine korterisse on mõistlikul vaatlemisel hinnatav kodu puutumatus kahjustamisena ja suure tõenäosusega ohuna ka korteris asuva isiku elule ja tervisele.*“

Otsustades vahendi sobilikkuse küsimuse üle, kolleegium leidis, et enda kaitsmine noaga oli V. Krutkovi poolt sobilikuks vahendiks lõpetamaks T. Talbre rünnet (1. kaitseepisood). Siinjuures Riigikohus on ka toonitanud, et „*situatsioonis, kus öösel tungib korterisse noaga relvastatud alkoholijoobes isik, on hädakaitsevahendi sobilikkuse ülempiir suhteliselt kõrge - teatud juhtudel ei ole sellises olukorras välistatud, et kaitseks sobilikuks vahendiks võib olla isegi tulirelv /.../*“. Riigikohtu kriminaalkolleegium asus seisukohale, et kuna V. Krutkovil oli ka T. Talbre ründe tõrjumiseks võimalus valida noa ja kirve vahel, tuleb kaaluda ka seda, kas ründe tõrjumise võimalikest vahenditest oli nuga T. Talbre ründe tõrjumiseks säästvaim. Kolleegiumi leidis, et „*nuga oli võimalikest kaitsevahenditest T. Talbre suhtes säästvaim, sest üldteadaolevalt loetakse kirvest, mille kasutamisega võivad kaasned oluliselt suuremad kahjustused, enamohtlikuks kui nuga*“. Sisuliselt kohus võrdles omavahel ründe- ja kaitsevahendid (mõlemaks oli nuga) ja leidis, et kuna nii ründe- kui ka kaitsevahend olid võrdväärised, ei langetanud V. Krutkov kaitsevahendi valikul valet otsust ega eksinud kaitsevahendi sobilikkuse ja säästlikkuse nõude vastu. Kusjuures kolleegiumi arvates ei ole oluline see fakt, et ründaja käes oli noataoline ese, sest "*objektiivsel kõrvalvaatajal*" on mõistlik eeldada, et T. Talbre käes oli nuga ja vastavalt sellele teostada ka kaitset.

Mis puudutab V. Krutkovi käitumist E. Blocki suhtes (Krutkov lõi Blockile noaga kõhtu ja seejärel veel kirvega pähe) (2. kaitseepisood), siis siin Riigikohus leidis, et hädakaitse situatsiooni hindamisel tuleb arvesse võtta ka sellele eelnenud sündmuste käiku.

Kohus on asunud seisukohale, et „*lähtudes "objektiivse kõrvaltvaataja"* mõistlikust arusaamast, tuleb T. Talbre ja E. Blocki rünnet V. Krutkovi õigushüvedele vaadelda ühtse tervikuna. Kolleegium leidis, et kuna T. Talbrest lähtuva ohu lõpetamine ei takistanud E. Blocki majja sisenemast, järelikult oli V. Krutkov õigustatud kasutusele võtma eelmisest kaitsevahendist suuremat kaitset pakkuva kaitsevahendi, milleks oli kirves. Kolleegium jõudis järeldusele, et kuna V. Krutkov tekitas kirvega E. Blockile vähem kahju kui noaga tegutses ta objektiivselt küljest hädakaitse seisundis ning tema kaitsetegevus ei väljunud hädakaitse piiridest.

Selles osas töö autor leiab, et tegelikult „*võimalus valida noa ja kirve vahel*“ ei tähenda veel isiku reaalsel võimel ja psüühilist valmisolekut üldse teostada kaitsevahendite valikut, sest kaitsja psüühiline seisund (nt emotsionaalne erutus seisund) tihtipeale ei võimalda talle reaalsed valikut teha. Ei piisa üksnes sellest veendumusest, et episoodis Krutkov vs Talbre, esimene valis kirve asemel nuga. On selge, et stressisituatsioonides inimene ei juhindu loogika reeglitega vaid teeb oma valikut instinktiivselt. Sellist kaitsja mõttekäiku aga saab paremini hinnata erialane professionaal – psühholoog. Seetõttu tekkib põhjendatud küsimus, kas selletaolistes situatsioonides on üldse mõistlik nõuda isikult kaalutlemist vahendite säästlikkuse üle.

Subjektiivse külje osas Riigikohus on asunud seisukohale, et V. Krutkovi käitumine T. Talbrele ja E. Blockile tervisekahjustuste tekitamisel oli kantud kaitsetahtest, mistõttu V. Krutkov tegutses õiguspäraselt olles hädakaitse seisundis.

Eespool öeldust võib näha, et Riigikohus on väga detailselt kirjeldanud hädakaitse õigusinstituudi koosseisu, käsitledes sinna kuuluvaid komponente (eelseisev oht, rünne, kaitsetahe jms). Sisuliselt Riigikohus on pakkunud hädakaitse kontrollimise skeemi, mis aitab kaasa hädakaitse olemasolu ja hädakaitse piiride ületamise tuvastamisele. Teoreetilise käsitluse osas sarnaseid skeeme on pakkunud professor Jaan Sootak, õigusteadlane Poigo Nuuma, ja professor Erich Samson. (vastavad skeemid on väljatoodud käesoleva töö lisades 4, 5 ja 6).

Teine väga oluline otsus, mis detailselt käsitleb hädakaitse instituuti, on **RKKKo 3-1-1-111-04**. Võrreldes otsust kriminaalasjas nr 3-1-1-17-04 otsusega asjas nr 3-1-1-111-04 kolleegium on täiendavalt andnud järgmised selgitused.

Kolleegium sõnastas õigushüve mõiste, öeldes, et õigushüve on õigusega kaitstud hüve ja hädakaitse on õigustatud ka selliste õigushüvede kaitseks, mis ise jäävad karistusõiguse kaitsealast väljapoole. Täiskogu leidis, et hädakaitse seisundi tekkimise aluseks võib olla ka selline õigusvastane rünne, mis ei vasta ühegi süüteo koosseisu tunnustele. Sellest järeldub, et ei ole võimalik välistada ka olukordi, kus üksikisiku jaoks talumatult intensiivne rünne õigushüvele ei ole kuriteona ega väärteona karistatav.

Samas kolleegium on toonud välja ründe õigusvastasuse eeldused. Nimelt kolleegium on rõhutanud, et selleks, et lugeda inimese teatud tegu (tegevus või tegevusetus) õigusvastaseks ründeks KarS § 28 lg 1 tähenduses, peab see tegu sotsiaalse arusaama kohaselt olema vaadeldav ründena. Nii kolleegiumi arvates ründena pole käsitatav ühiskondlikult tolereeritud käitumine, mis ei ületa tava suhtluses esineda võiva ebamugavuse piiri (näiteks ebameeldiv pilk, teatud trügimine rahvarohkes kohas). Siinjuures aga vajab rõhutamist, et välistatud on hädakaitseõiguse tekkimine ründe tõttu, mis rikub küll mõnda sotsiaalset käitumisreeglit (viisakus- või moraalinormi), kuid ei ole vastuolus õiguskorraga. Kolleegium on toonitanud, et mitte iga õigusvastane rünne ei ole käsitatav õigusvastase ründena KarS § 28 lg 1 tähenduses. „*Näiteks ei loo hädakaitse seisundit tegevusetus varalise kohustuse täitmisel, millisel juhul on kahjustatud isikul võimalik oma õiguste kaitseks pöörduda seaduses reguleeritud menetluse (näiteks tsiviilkohtumenetluse) poole. Vastasel korral muutuks mõttetuks kogu riiklik konfliktide lahendamise süsteem, mis läbi satuks tõsisesse ohtu õigusrahu*“ . (punkt 13)

Käsitatud lahendis kolleegium on täpsustanud asjas nr 3-1-1-17-04 punktis 11.3. sõnastatud põhimõtte, mille järgi teatud ulatuses võib kaitsetegevus ületada ründest lähtuvat ohtu ja tekitada ründaja õigushüvele suuremat kahju, kui ründe realiseerumise korral oleks tekkinud kaitsja või mõne teise isiku õigushüvele. Selle kohta kolleegium on täpsustanud, et toodud põhimõtte ei kehti absoluutsena. Piirangud seab eelkõige KarS § 28 lg 2, mis sätestab vastutuse hädakaitse piiri ületamise eest. Samas Riigikohus viitab ka ühiskonda kooshoidva solidaarsuspõhimõttele, mis on sätestatud PS § 19 lg-s 2 ja mis nõuab, et isiku hädakaitseõigus taanduks, kui selle täismahus realiseerimine tooks kaasa õiguse kuritarvitamise ja talumatu sotsiaaleetilise konflikti. Siinkohal kriminaalkolleegium märkis, et „*juhul, kui isiku õigushüve rünnatakse teoga, mis ei vasta ühegi süüteo koosseisu tunnustele, tuleb eriti hoolikalt hinnata, kas tegemist ei ole väheolulise ründega, mille puhul on hädakaitseõigus piiratud*“ . (punkt 16)

Tõendite sisulise hindamise osas kriminaalkolleegium leidis, et U. P. poolt A. T. suhtes kasutatud väljendid on käsitatavad ründena süüdistatava aule kui õigushüvele, mille kaitseks oli A. T.-l õigus kasutada hädakaitset. Kuid siinjuures kolleegium on rõhutanud seda, et U. P. solvangu tõrjumine rusikalöökidega ei olnud säästvaim kaitsevahend – „/.../ ei ole võimalik järeldada, et U. P. rünnet ei oleks saanud lõpetada näiteks vastavasisulise suulise nõudmise esitamisega või ka ühekordse kerge löögiga“. (punkt 19)

Ülaltoodud kahes otsuses (3-1-1-17-04 ja 3-1-1-111-04) sisalduvat hädakaitse detailset käsitlust täiendab **RKKKo 3-1-1-95-06**. Selles lahendis Riigikohus on selgitanud, et „*selleks, et õigustada tegu hädakaitsega, tuleb eelkõige tuvastada inimesest lähtuv õigusvastane rünne, millega ohustatakse õigushüve*“. Kui puudub inimese poolne õigusvastane rünne, siis pole võimalik rääkida ka hädakaitsest. Kolleegium on toonud selguse eesmärgil järgmist näidet: „/.../ ei teki hädakaitse seisundit kodu- või metslooma ründe tagajärjel, sest loom ei ründa õiguskorda. Hädakaitsega võib olla tegemist siis, kui inimene ässitab looma teisele kallale, sest siis tõrjutakse ässitaja rünnet“. (punkt 10)

Oma hilisemates lahendites on Riigikohus põhimõtteliselt korduvalt toonud välja kohtuasjas nr 3-1-1-17-04, 3-1-1-111-04 ja 3-1-1-95-06 käsitletud põhimõtteid ja analüüsi skeeme.

Näiteks - RKKKo 3-1-1-7-11 kriminaalkolleegium toonitas, et „*hinnates isiku tegutsemist hädakaitse tuleb esmalt kindlaks teha hädakaitse seisundi olemasolu ja alles seejärel hinnata hädakaitsetegevust ning selle piire*“. (punkt 12) Sama seisukohta on varem väljendanud Riigikohtu kriminaalkolleegium oma 4. veebruari 2005. a otsuse kriminaalasjas nr 3-1-1-111-04 otsuse punktis 10, asjas nr 3-1-1-26-11 punktis 13 ja asjas nr 3-1-1-107-12 punktis 10.

RKKKo 3-1-1-7-11 kolleegium on samas rõhutatud, et KarS § 28 lg 1 kohaselt „*tuleb kõigepealt tuvastada vahetu või vahetult eesseisev õigusvastane rünne kaitsja või teise isiku õigushüve vastu*“. (punkt 12). Seda seisukohta on toetatud ka RKKKo 3-1-1-34-08 punktis 7.

RKKKo 3-1-1-107-12 on rõhutatud, et „*ründe olemasolu ja selle lõpuhetke tuvastamine sõltub faktilistest asjaoludest ja lähtub objektiivse kõrvaltvaataja seisukohalt teo toimepanemise ajal (nn ex ante hindamine)*“. Sama põhimõtet on varem rõhutatud RKKKo 3-1-1-17-04 punktis 10.

2.2.2. Hädakaitse piiride ületamine

Hädakaitse piiride ületamise analüüsimiseks vajalikke eelastmete läbimise osas väärib tähelepanu **RKKKo 3-1-1-38-04**. Nimetatud asjas Riigikohus andis hädakaitse piiride ületamise analüüsi skeemi.

Riigikohus on selgitanud, et hädakaitse piiride ületamisest saab objektiivselt rääkida siis:

- 1) kui hädakaitset on teostatud vahendiga, mis ilmselt ei vasta ründe ohtlikkusele või
- 2) kui ründajale on tekitatud ilmselt liigne kahju

Samas Riigikohus märkis, et kui hädakaitsepiire on objektiivselt ületatud, tuleb ühtlasi näidata: 1) kas seda on tehtud vahendi sobimatuse või 2) liigse kahju tõttu.

Järgnevalt, kolleegiumi seisukoha järgi tuleb hinnata hädakaitsepiiride ületamise subjektiivset koosseisu. Subjektiivne koosseis sisaldub KarS § 28 lg-s 2, kus *ekspressis verbis* on sätestatud, et hädakaitsepiiride ületamine on karistatav üksnes siis, kui: 1) see toimub otsese tahtlusega või 2) kavatselt.

Riigikohus on märkinud, et nimetatud tahtluse liigid ei puuduta tegu kui sellist, vaid just nimelt hädakaitse piiride ületamist. „*Seega peab hädakaitse piiride ületamist nentivas kohtuotsuses olema näidatud, et hädakaitse seisundis tegutseja teadis kindlalt või pidas silmas eesmärki, et kaitsevahend ületab ilmselt ründe ohtlikkuse või et selline kahju, mida ta tekitab, on ilmselt liigne*“. (punkt 8). Samale seisukohale on jõutud RKKKo 3-1-1-26-11 punktis 17.

RKKKo 3-1-1-108-10 kriminaalkolleegium rõhutas vajadust tugineda hädakaitse piiride ületamise subjektiivse hinnangu andmisel ka objektiivsetele asjaoludele. Kolleegium selgitas, et sarnaselt süütekoosseisu subjektiivse külje tuvastamisega on ka hädakaitse piiride ületamise tahtluse kindlaks tegemisel võimalik eeskätt tugineda hädakaitse toimumise objektiivsetele asjaoludele. „*Vastavate pidepunktidena tulevad arvesse näiteks ründele eelnenud ja järgnenud sündmuste käik, ründe toimumise aeg (nt päevaajal või öösel), koht (nt avalik või kaitsja eluruum) ning muud rünnet ja kaitsetegevust iseloomustavaid tegureid (vastavalt nt ründajate arv, ründe viis ning nt passiivselt kaitselt aktiivsele ülemineku põhjused)*“. (punkt 10)

2.2.3. Hädakaitse perekonnas

RKKKo 3-1-1-38-04 Riigikohus on toonitanud, et et peresuhetes, perevägivalla ja selles asetleidva kaitsetegevuse korral ei saa hädakaitseõigust kohaldada mõningate piiranguteta. „Need tulenevad ühiskonnas üldiselt omaksvõetud eetilistest arusaamadest ja asjaolust, et peresuhted sisaldavad endas nii tavapärasest hoolivamat suhtumist pere teistesse liikmetesse kui ka suuremat valmisolekut teatud peresiseste piirangute talumiseks.“ (punkt 10)

2.2.4. Hädakaitse vastastiku kakluse juhul

RKKKo 3-1-1-60-09 kolleegium on korduvalt selgitanud kakluse mõiste hädakaitse kontekstis üteldes, et „/.../ hädakaitseõiguse kontekstis kakluse näol on tegemist isiku teadliku eneseohustamisega, kus kõik kakluses osalejad arvestavad ründaja ja kaitsja rolli pideva vahetumisega ning enda tervise kahjustamise võimalusega, mistõttu nende tegevus ei ole käsitatav ründe tõrjumisena“. (punkt 17.2). Samale järeldusele on jõutud ka RKKKo 3-1-1-34-08 punktis 8.

Juhul, kui kaklus toimub osapoolte kokkuleppel, siis kolleegiumi arvates hädakaitseõigus on välistatud, kuna selles osalejad on enda tervise kahjustamisega nõustunud. Kusjuures osapoolte nõusolek on määratletav kui teadlik ja vabatahtlik koosseisupärase õigushüve kahjustamise lubamine. Siinkohal aga kannatanu nõusolek on konkreetses situatsioonis õigustavaks asjaoluks vaid juhul, kui see on antud enne teo toimepanemist ja kehtib veel õigushüve rikkumise hetkel. Kolleegium rõhutas, et kannatanu nõusolekuna ei ole käsitatav lihtsalt õigushüve kahjustamise aktsepteerimine või vägivalldateo kannatamine. Oma sisult sarnasele järeldusele on jõutud ka varasemas RKKKo 3-1-1-109-01, punktis 6.1.

Kolleegium samas toonitas, et juhul, kui tegu toimub pärast nõusoleku andmist, võib paratamatult esineda olukordi, kus kannatanu andis nõusoleku teole, mis erines olulisel määral hiljem asetleidnust. „Kui teo toimepanija saab aru, et ta teeb rohkem kui kannatanu nõusolekut andes eeldas, on toimepanija tegu õigusvastane. Usub aga toimepanija ekslikult, et kannatanu lubas tal teha algsest nõusolekust rohkem, tuleb teo toimepanija vastutuse küsimus lahendada KarS § 31 lg-s 1 sätestatud lubatavuseksimuse eeskirjade järgi“. (p. 17.2)

Teises **RKKKo 3-1-1-38-04** kolleegium märkis, et kohtupraktikas on asunud seisukohale, et hädakaitseseisund tekib kakluse puhul vaid siis, kui üks osalejatest muutub võitlusvõimetuks või soovib kaklust lõpetada. Kolleegium leidis, et hädakaitseseisundi tuvastamiseks ei piisa napist tõdemusest, et üks kaklejatest soovis kaklust lõpetada seetõttu, et ta jooksis haljasalale, vaid vastastikuse kaklusena alanud konflikti lõpetamise soov peab olema väljendatud viisil, et ka teised osapooled seda tahet mõistaksid. Kriminaalkolleegiumi arvates alles seejärel on võimalik hinnata kaklust jätkavate isikute tegevust õigusvastase ründena KarS § 28 lg 1 tähenduses kaklust lõpetada sooviva isiku vastu ja otsustada viimasel tekkinud hädakaitseseisundi üle.

RKKKo 3-1-1-34-08 kolleegium käsitles vastastikust kaklust, milles kaitsja ja ründaja rollid vahetuvad. Kolleegiumi arvates, sellistes situatsioonides hädakaitseseisund üldjuhul on välistatud, sest tegemist on teadliku eneseohustamisega, kus mõlemad kakluses osalejad arvestavad ründaja ja kaitsja rolli pideva vahetumisega ning enda tervise kahjustamise võimalusega, mistõttu nende tegevus ei ole käsitav ründe tõrjumisena.

Kolleegium täpsustas, et „*hädakaitseseisund tekib kakluse puhul vaid siis, kui üks osalejatest muutub võitlusvõimetuks või soovib kaklust lõpetada. Samas tuleb arvestada, et ka õigusvastase ründe tõrjumine võib väliselt jätta mulje vastastikusest löökide vahetamisest ehk tavamõistes kaklusest*“ (punkt 8)

Sellest tuleneb, et peab hindama situatsiooni tervikuna. Järgides seda põhimõtet kolleegium hindas kaasuse asjaolud järgmiselt: „*/.../ rünne algas juba süüdistatava ähvardamisega S. J.-i poolt klubi juures laua taga pingil, jätkus rusikaga näkku löömisega ning kulmineerus lühikese ajavahemiku järel puust teibaga ründamisega tee peal. Sellest järeldub, et tegemist ei olnud osapoolte kokkuleppel toimunud kaklusega, mis välistaks hädakaitseseisundi esinemise*“ (punkt 8)

Kolleegium leidis, et „*löögid puuteibaga lõpetasid S. J.-i ründe, seega oli tegemist sobiva vahendiga. Valikuvõimaluse puudumisel oli S. Horev õigustatud kasutama kaitseks puuteivast, millega teda eelnevalt rünnati. /.../ kaitsetegevuse hindamisel tuleb arvestada ka süüdistatava nõrgemat füüsilist jõudu ja S. J.-i ründest tingitud hirmuseisundit, mis takistas pikemat kaalutlemist otsustamaks, kuhu ja kuidas ründajat lüüa. Leebema kaitsetegevuse nurjumise korral oleks eelnevat S. J.-i tegevust arvestades säilinud võimalus, et jätkub rünnak S. Horevi elule ja tervisele*“ (punkt 10)

Mitmekülgne on **RKKKo 3-1-1-108-13**, kus on käsitletud kahest episoodist koosnev õiguslik kaasus. Ühe episoodi kohaselt toimus vastastikune kaklus teine episood on seotud baari taga aset leidnud sündmusega. Kaasuse tehioolude on kirjeldatud käesoleva magistritöö lisas 16.

Esimese ja teise aste kohtud on asunud seisukohale, et hädakaitse on välistatud, sest A. P.-K. baari taha minekut ei saa vaadelda õigusvastase ründena M. Kuznetsovi vastu ning viimane tegutses kättemaksuks baari ukse juures toimunu eest. Riigikohus aga seevastu otsustas, et 2. episoodi puhul ei saa ründamise võimaliku kavatsuse puudumist tuletada A. P.-K. rahulikkusest. Riigikohus on rõhutanud, et „*On võimalik, et teist inimest soovib rünnata selline isik, kes ärritust välja ei näita*“. Tähelepanu on pööratud ka sellele, et kätte taskutes hoidmine ei välista automaatselt võimaliku ründe soovi, sest teadupärast ei kulu käte taskust väljavõtmisele tegelikult üldse aega. Kritiseerides Ringkonnakohtu seisukohti Riigikohus on toonitanud, et kui purjus inimene, kellel on äsja takistatud teist isikut peksta, läheb oma äsjasele ohvrile järele, ei saa automaatselt välistada tema soovi uuesti kaklema hakata. „*Sellist soovi ei välista iseenesest ka asjaolu, kui isik läheb eemalviibiva inimese juurde kavatsusega „küsida selgitust*““. Riigikohus on lõpptulemusena tühistanud esimese ja teise astme kohtute otsused hädakaitse puudumise osas ning saatis asja uueks arutamiseks.

2.2.5. Hädakaitse asjaõigusliku omaabi vormis ja muu seos tsiviilõigusega

Teoriast on teada, et asjaõigusliku valduse õiguse rikkumise korral isik saab füüsiliselt teostada omaabi AÕS § 41 lg 1 mõttes ja see on õiguspärane tegu, mis tähendab seda, et valdust rikkuv isik ei saa omaabi teostajale füüsilist vastupanu osutada - v.a. AÕS § 41 lg 2 toodud erisused, mille kohaselt kui vallasasi võetakse valdajalt ära omavoliliselt salaja või vägivaldaga, on valdajal õigus teolt tabatud või jälitatud omavoli tarvitajalt vallasasi kohe ära võtta.

Asjaõiguslik omaabi on käsitletud näiteks **RKKKo 3-1-1-129-12**, kus kolleegium märkis, et AÕS § 41 lg 2 puhul on tegemist tõelise õigusega, mille teostamisel on lubatud ka jõu rakendamine, kui seda tehes jäädakse hädakaitse piiridesse. Kolleegium ühtlasi nentis, et omaabi teostamist piirab seejuures täiendavalt põhimõte, et vallasasja tagasivõtmist võib reeglina teostada rikkuja teolt tabamise või tema jälitamise korral - seega viivitamatult pärast vallasasja seaduslikust valdusest väljumist, mitte aga pärast sellest teada saamist.

Töö autori arvamusel tuleb kriitiliselt suhtuda viidatud Riigikohtu otsuse punkti 10.1 lause 10 sõnastusesse, kus kolleegium sõnastas järgmise: „*Samuti peab omaabi käigus rakendatud vägivald vältimatult seonduma asja tagasisaamise vajadusega.*“ Magistritöö autor leiab, et vägivald, kui selline, ei saa kunagi olla õiguspärane ega põhjendatud.

Filoloogiliselt termin vägivald tähendab „*kedagi v. midagi kahjustava jõu v. mõju kasutamine*“.²¹⁵ Seega on see kahjustava toimega, kannab negatiivset iseloomu ning võib väljenduda nii füüsiliselt kui ka intellektuaalselt e psüühiliselt. Karistusseadustiku kommentaaride autorid leiavad, et vägivald on sisult kannatanu psüühiline või füüsiline mõjutamine; kusjuures psüühiline vägivald on ähvardamine KarS § 120 mõttes; füüsiline vägivald on kehalise jõu rakendamine kannatanu füüsiliseks mõjutamiseks tema osutatava või eeldatava vastupanu mahasurumiseks. Seda seletust on toetatud ka RKKKo 3-1-1-131-02 kus on öeldud, et „*/.../ on vägivald kannatanu psüühiline või füüsiline mõjutamine, mis loob aluse asja üleminekut takistava või takistamist eeldava vastupanu murdmiseks või vältimiseks*“. Seda seletust on korduvalt rõhutatud RKKKo 3-1-1-11-03.

Eelpooltoodust võib järeldada, et vägivald on õigusvastase teo üheks eelduseks. Võib arvata, et käsitletud otsuses (RKKKo 3-1-1-129-12) korrektsem oleks kasutada termini „*vägivald*“ asemel terminit „*vajalik/põhjendatud jõud*“. Sama põhimõtet toetab ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika, kus kasutatakse terminit „*jõud*“ mis peab olema „*absoluutselt vajalik*“.²¹⁶

Hädakaitse instituudi karistusõigusliku ja tsiviilõigusliku seostuse seisukohalt on oluline **RKTKo 3-2-1-72-12**. Viidatud otsuse punktis 11 kohus selgitas, et tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 140 sätestab, et hädakaitseks tehtud tegu ei ole õigusvastane, kui seejuures ei ületatud hädakaitse piire. „*Isik, kes väidab, et ta tekitas kahju hädakaitse seisundis, peab VÕS § 1045 lg 2 p 3 järgi tõendama ka selle, et ta ei ületanud hädakaitse piire*“. (punkt 11)

Sama otsuse punkti 12 kohaselt Riigikohus on rõhutanud, et hädakaitse seisundi korral peab isik, kes ründajale kahju tekitas, olema tegutsenud enda või teise isiku kaitsmise tahtlusega - kas otsese või kaudse tahtlusega. „*See tähendab, et ründaja tahtmatu kahjustamise korral ei saa ründajale kahju tekitanud isik ennast vabandada hädakaitse seisundis kahju tekitamise kui VÕS § 1045 lg 2 p-s 3 nimetatud asjaoluga*“.

Viidatud lahendite näol on tegemist olukorraga, kus tsiviilõiguslikud normid saavad oma tõlgendust läbi karistusõiguslike.

²¹⁵ Eesti Keele Instituut. Keelekogud. Eesti keele seletav sõnaraamat. Tallinn, 2009, 6 kd – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=v%C3%A4givald&F=M> (04.05.2014)

²¹⁶ EIKo 25.02.2014, 651/10, *Makbule Kaymaz jt vs Türki*. – Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analysys/9294 (04.05.2014)

2.2.6. Provokatsiooni juhtumid

Hädakaitse provokatsiooni juhtumitel, kus rünnatav on oma varasema käitumisega ründe põhjustanud ehk seda provotseerinud, on oluline kindlaks määrata:

- 1) kas hädakaitsele provotseeriv eelkäitumine oli õigusvastane või õiguspärane;
- 2) mis oli selle käitumise motiveeriv iseloom – oli see kavatselt provotseeriv, rünnet teadlikult või möönvalt esile kutsuv või hoopis neutraalne.

Üheks värskemaks otsuseks selles osas on **RKKKo 3-1-1-25-13**. Kaasuse asjaolude kohaselt M. Rüü ja T.L. vahel tekkinud rüseluse tulemusena M. Rüü tekitas T.L.-le tervisekahjustusi KarS § 121 tähenduses. Kaitsja väitis, et süüdistatav M. Rüü tegutses hädakaitse seisundis ega pole ületanud hädakaitse piire. Probleemseks kohaks oli just omaabi teostamise õigus, mis põhimõtteliselt välistas võimalikku hädakaitset. Sisuliselt võttis M. Rüü T. L.-ilt ära valduse vaidlusalusele teelõigule ja piiras osaliselt M. Rüü juurdepääsu viimasele kuuluva kinnistu tee peale aia püstitamisega. Riigikohus on rõhutanud, et omavolilist valduse äravõtmist võib tõrjuda omaabiga AÕS § 41 lg 1 tähenduses. Sisuliselt kõrvaldades traktoriga M. Rüü poolt püstitatud aia T.L hakkas teostama omaabi. M. Rüü aga arvas, et kuna tegemist on tema õigushüvede ründega võib ta kasutada hädakaitset. Küll aga ei ole süüdistatav arvestanud sellega, et tema, olles teadlik aia püstitamise ebaseaduslikkusest, provotseeris T.L. omaabi.

Riigikohus on samuti asunud seisukohale, et „*aia mahasõitmine kui tõkke kõrvaldamine ei ületanud /.../ hädakaitse piire, kui sobiv ja säästvaim vahend*“. (punkt 6) Selle sõnastusega kolleegium kinnitas, et asjaõigusliku omaabi puhul on ühtlasi tegemist ka karistusõigusliku hädakaitsega. Analüüsitud kohtuotsuse näol on tegemist rünnet möönvalt esile kutsuva provotseerimisega.

2.2.7. Hädaabi juhtumid

Hädaabi juhtumit käsitleb **RKKKo nr 3-1-1-129-12**. Asjaolude kohaselt teostasid hädaabi osutajad 1. jaanuaril 2008 ööklubis Comeback oma oletatavat õigust pidada kinni J. P., K. P. ja P. K, kasutades selleks nimetatud isikute suhtes füüsilist jõudu („*surumine põrandale ning nende käte ja jalgade sidumine*“, otsuse p 9.3.) ja piirates nende vabadust. Süüdistaja kvalifitseeris nimetatud tegusid omavolilise KarS §-s 257 mõttes. Osutades maakohtu ja ringkonnakohtu otsuste puudustele (materiaalõiguse ebaõige kohaldamine), Riigikohtu kolleegium märkis, et õigus pidada kinni õigusrikkuja ei ole oletatav õigus, vaid õiguskorra

poolt igäühele tagatud õigus, mille kasutamise alused ja piirid on tuletatavad KrMS § 217 lg-st 4. Selle sätte kohaselt on igäühel õigus kinni pidada kuriteo toimepanemiselt või vahetult pärast seda põgenemiskatselt tabatud isik tema toimetamiseks politseisse.

Sisuliselt Riigikohus on tõmmanud paralleele KarS §-st 28 tuleneva hädaabi regulatsiooni ja KrMS § 217 lg-st 4 tuleneva õiguskorra kaitsmiseks tagatud õiguse vahel, mis annab alust arvata, et hädakaitse regulatsioon leiab oma kajastamist isegi menetlusnorme sisalduvates õigusaktides.

Tõendite hindamise seisukohalt on oluline see, et Riigikohus on hinnanud kannatanute käitumist avaliku korra rikkumisena. Eesti kehtiva karistusõigusliku praktika ja teooria kohaselt avaliku korra kaitse on antud riigi organite pädevusse ning on tsiviilelanikel lubatud vaid äärmistel juhtumitel. Vaatamata sellele pidas kohus vajalikuks märkida seda, et kannatanute agressiivne käitumine ebatsensuursete sõnade ja väljendite kasutamisega sisaldub avaliku korra rikkumise tunnuseid ning kannatanute kinnipidamine süüdistatavate poolt oli õigustatud.

Ühtlasi erilist tähelepanu nimetatud otsuses väärrib otsuse punktis 9.2. lauses 7 toodud selgitused, kus kolleegium märkis järgnevat: „*Järgmise sammuna oleks kohtutel tulnud analüüsida, kas /.../ ja mil määral võib õigusrikkuja kinnipidamisõigusega kaasas käia õigus kasutada selle käigus tema suhtes vägivalda ja kas R. Kalda ja S. Kalda tegevus P. K. kinnipidamisel ületas neid piire /.../*“ (punkt 9.2) Töö autor leiab, et antud kontekstis vägivalda termin ei ole eriti korrektne, kuna vägivald on kuriteo koosseisuline tunnus ega seda ei saa kunagi õigustatult kasutada. Selguse eesmärgil toob töö autor oma näidet: näiteks aprillirahutuste ajal²¹⁷ on nii politsei kui ja sõjaväepolitsei kasutanud mässuliste suhtes vajalikku jõudu, mitte aga õigustatud vägivalda, mis oleks õigusriigi ja demokraatia põhimõtete vastuolus.

2.2.8. Hädakaitse politseiametniku omavolilise sissetungi korral

Seda küsimust kõige põhjalikumalt käsitleb **RKKKo 3-1-1-91-09**. Kaasuse asjaolude lühikirjeldus on toodud käesoleva magistritöö lisa 17.

²¹⁷ Vikipeedia. Vaba entsüklopeedia. Pronksiööd. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://et.wikipedia.org/wiki/Pronksi%C3%B6%C3%B6d> (04.05.2014)

Käsitletud asjas kolleegium nentis, et politseiseadus ei luba politseinikel siseneda eluruumidesse väärteo tõkestamiseks. Siinkohal Riigikohus hinnates tõendeid jõudis järeldusele, et lähtuvalt asjaoludest (vali lärm, sealhulgas muusika ja paljude inimeste hääled) võis politseinikul olla alust arvata, et tegu võib olla ka avaliku korra raske rikkumisega KarS § 263 p 4 mõttes ehk kuriteoga. „*Seetõttu oli tal /.../ õigus korterisse siseneda. Eeltoodu tähendab ühtlasi ka seda, et sellist seaduspärast sisenemist ei saa käsitada omavolilise sissetungina KarS § 266 tähenduses ja T. K. tegevuse suhtes süüdistatavatel hädakaitseõigus puudus*“. (punkt 8.3)

Töö autor leiab, et käesoleval juhul on tegemist avaliku võimu esindajate eksimisprivileegiga, mis annab politseiametnikule alust kahtluse korral siiski eluruumisse siseneda.

Antud asjas Riigikohus on ka toonitanud, et „*H. Utsar ja M. Muravljov ei saa tugineda ka sellele, et nad ei teadnud, et politseinikul oli õigus korterisse siseneda ja teostasid sellest lähtuvalt ekslikult hädakaitset. Hädakaitse oli lubamatu juba seetõttu, et hädakaitseks õigustatud isik - korteri elanik D. S. - loobus oma hädakaitseõigusest*“. (punkt 8.4.)

Sellest tuleneb, et kolleegium sisuliselt jõudis järeldusele, et õigustatud isiku loobumine oma õigusest tähendab aga, et hädakaitset ei saa teostada ka kolmandad isikud hädaabi korras, sest ei saa aktsepteerida olukorda, kus abistatakse isikut, kes seda ei soovi. Vastasel juhul saaks rääkida isikute eksimusest õigustavas asjaolus KarS § 31 lg 1 mõttes. Siit aga tuleneks, et hädakaitset ei käsitletaks, vaid kaitsja tegu analüüsitaks ettevaatamatusdelikti skeemi järgi.

2.2.9. Politseiametniku õigus hädakaitsele

Nimetatud osas erilist tähelepanu väärrib meedias kajastamist leidnud politseiametniku Ivar-Vahur Fuksi kaasus. Tegemist on **RKKKo nr 3-1-1-15-96**. Kaasuse asjaolude kohaselt Fuks kriminaalpolitsei inspektorina oma ametiülesannete täitmisel 26. aprillil 1995.a. Tallinnas Kaupmehe tänaval kurjategijate tabamiseks korraldatud politseioperatsiooni käigus kasutas vajaduseta tulirelva ilma et oleks olnud ohtu tema elule ja tervisele. Kasutades tulirelva eeskirjade vastaselt, tulistas ta Makarovi süsteemi 9,0 mm kaliibrilisest püstolist läbi I. Lindele kuuluva auto BMW parempoolse esiukse klaasi ja lasuga pähe tappis autos istunud Piret Linde. Politseinik oli seisukohal, et tegutses hädakaitset.

Antud asjas Riigikohtu kriminaalkolleegium leidis, et I.V. Fuks ei tegutsenud hädakaitse või näiliku hädakaitse seisundis. Kolleegium on täiendavalt selgitanud, et näilik hädakaitse tähendab olukorda, kus õigusvastast rünnet tegelikult ei ole, kuid isik arvab ekslikult, et teda rünnatakse. „*Tegemist on eksimuse eriliigiga, kus isik teadlikult realiseerib kuriteokoosseisu -*

antud juhul tahtlik tapmine -, kuid ekslikult arvab, et tegutseb õigusvastasust välistavatel asjaoludel – hädakaitse seisundis“. Siinjuures kolleegium leidis, et on vaja tuvastada kas kohtualune tõepoolest eksis ja arvas, et teda rünnatakse. Kolleegium asus seisukohale, et Fuksil ei olnud põhjust arvata, et teda rünnatakse, sest üksnes isiku autos kummardumine ja käe sirutamine ei anna veel alust järelduseks, et järgneb rünnak tulirelvaga.

2.2.10. Hilinenud hädakaitse

RKKKo 3-1-1-68-97 Riigikohus on asunud seisukohale, et hädakaitse seisundi möödumisel kannatanu hilisem surnukspeksmine on käsitletav juba tegevusena pärast hädakaitse seisundi lakkamist nn hilinenud kaitsena. Kolleegium on ka rõhutanud, et tapmine hädakaitse piiride ületamisel ei hõlma tapmist hilinenud kaitse tulemusena.

RKKKo 3-1-1-121-96 Riigikohus on selgitanud, et hädakaitse õigus ei tohi üle kasvada omavoliks ja kättemaksuks ühiskonnaohtliku ründe eest. „*Kaitse on lubamatu juba lõppenud kallaletungi puhul. Niisugune tegu kujutab endast omakohut, millel pole midagi ühist hädakaitsega*“. Hinnates kaasuse asjaolusid sisuliselt kolleegium jõudis järeldusele, et „*I. Luparevile pidi olema selge, et R. Sakali poolne rünne on lõppenud, kui ta pärast esimest lööki üle värava maha vajus. Vaatamata sellele I. Luparev väljus väravast ja lõi maaslamajat veel mitmel korral pähe, s.o. tegutses kättemaksu ajendil*“.

2.2.11. In dubio pro reo

RKKKo 3-1-1-107-12 on Riigikohus asunud seisukohale, et juhul kui süüdistatava ütluste kohaselt alustas rünnet kannatanu ja seda väidet kummutavad tõendid puuduvad, tuleb kõrvaldamata kahtlused tõlgendada süüdistatava kasuks ja lugeda ta teo toimepanemise ajal hädakaitse seisundis olevaks.

RKKKo 3-1-1-60-96 oli ka seotud *in dubio pro reo* põhimõttega, kusjuures selle asja kaasuse asjaolud on eriti tähelepanuväärsed.

Kaasuse asjaolud on toodud käesoleva magistr töö lisas 18.

Antud asja sissejuhatavas osas kriminaalkolleegium toonitas, et mitte mingite põhjendustega ei saa ründajat anda rünnatu meelevalda alla. „*Hädakaitse õigus ei tohi demokraatlikus õigusriigis üle kasvada omavoliks ja kättemaksuks ühiskonnaohtliku ründe eest*“. Kolleegium pööras tähelepanu järgmistele asjaoludele: 1) M. Randmäe palus P. Lepmetsa

abi väljapressimise tõrjumiseks; 2) puudus igasugune alus hädakaitseks võimaliku tahtliku tapmise vastu.

Samas kolleegium on hinnanud kõiki tõendeid kogumis ja rõhutas, et juhtudel, mil kohtualused on tahtlikult muutnud sündmuskoha olustikku, hävitanud kuriteo jälgi ja muutnud seeläbi võimatuks enda ütluste kontrollimise ja hindamise, puudub kohtul põhimõtteliselt võimalus lugeda tõsikindlalt tuvastatuks selliseid kohtualuseid õigustavaid asjaolusid, mis tuginevad vaid nende ütlustele. Sellest sõnastusest tuleneb, et antud juhul kohtule ei laiene süütuse presumptsioonist tulenevat kohustust tõlgendada tõusetuvad kahtlused kohtualuste kasuks.

„P. Lepmetsa poolt automaadist tulistamine on käsitletav ennakkaitsena veel mitte reaalselt ohtu kujutava ründe vastu, sest hetkel, mil P. Lepmets alustas tulistamist, ei olnud hädakaitse seisund veel alanud“.

Ülalpool toodud järeldustest tuleneb, et *in dubio pro reo* põhimõtte ei ole absoluutne ja ei kohaldu nt kui kohtualused on tahtlikult muutnud sündmuskoha olustikku, hävitades kuriteo jälgi.

Riigikohtu lahendite analüüsi kokkuvõtteks töö autor lisab käesolevale magistritööle diagrammi (Lisa 7) ja tabelit (Lisa 8), millest saab teha järgmiseid järeldusi:

Tabelis on kajastatud kokku 37 Riigikohtu lahendit. Neist:

- 11 asjas on kohtud jõudnud samadele järeldustele hädakaitse olemasolu, selle puudumise või piiride ületamise osas. Nende hulgast:
 - 7 asjas kõik kohtud on tuvastanud hädakaitse puudumist
 - 2 asjas kõik kohtud on tuvastanud hädakaitse olemasolu
 - 2 asjas kõik kohtud on tuvastanud hädakaitse piiride ületamist
- 13 asjas on kohtute järeldused hädakaitse puudumise, selle olemasolu või piiride ületamise osas erinevad
- 13 asja on Riigikohus saatnud uueks arutamiseks

Nagu lisast 7 võib näha üle poole otsuste puhul (s.o. 70%) hädakaitse osas on jõutud kas diametraalselt erinevate järeldusteni või kriminaalasi on üldse uueks arutamiseks saadetud.

Uueks arutamiseks saatmise põhjused on järgmised:

1. Ringkonnakohus ei andnud hinnangut kogumis teiste tõenditega süüdistatava ütlustele, mille kohaselt alustas rünnet kannatanu. On jäetud analüüsimata ja kontrollimata, kas

- süüdistatava tegevus on õigustatav hädakaitsega ja vastab KarS § 28 nõuetele. (RKKKo nr 3-1-1-107-12)
2. Hädakaitse on jäetud analüüsimata. Maakohus peab täiendama kohtulikku arutamist (sh kohtulikku uurimist ja kohtuvaidlust) ulatuses, mis on vajalik selleks, et anda ammendav ja põhjendatud hinnang süüdistatava teo õigusvastasusele. (RKKKo nr 3-1-1-40-12)
 3. Ringkonnakohtu otsuses puudub nõuetekohane põhjendus süüdistatava hädakaitse seisundi ja hädakaitse piiride ületamise kohta süüdistustes. (RKKKo nr 3-1-1-26-11)
 4. Ringkonnakohtu otsus tühistati põhjenduste puudumise tõttu. (RKKKo nr 3-1-1-26-11)
 5. Asjas tähendust omavate oluliste asjaolude ja tõendite hindamata jätmine. (RKKKo nr 3-1-1-111-04)
 6. Karistusseadustiku ebaõige kohaldamine ja kriminaalmenetluse seaduse oluline rikkumine. (RKKKo nr 3-1-1-38-04)
 7. Kriminaalasja ühekülgne arutamine ja tõendite valikuline hindamine. Kriminaalmenetluse seaduse oluline rikkumine, mis on toonud kaasa ka kriminaalseaduse ebaõige kohaldamise. (RKKKo nr 3-1-1-43-02)
 8. Süüteo ebaõige kvalifikatsiooni andmine. (RKKKo nr 3-1-1-60-96)

Ülaltoodust võib järeldada, et hädakaitse institutsiooni käsitus Eesti kohtupraktikas ei ole ühetaoline ja kohtute vahel esineb palju lahkarvamusi. Üle poolte juhtumite puhul esimese, teise ja kolmanda astme kohtud jõuavad tihtipeale diametraalselt erinevatele järeldustele hädakaitse puudumise, selle olemasolu või piiride ületamise osas. See olukord tõendab, et kõik teoorias öeldu ei pruugi alati rakenduda praktikas. Võttes arvesse Riigikohtu otsuste analüüsi tulemust töö autor leiab, et Eesti kohtupraktika jaoks üheks probleemsemaks kohaks on hädakaitse piiride ületamise temaatika (otsuste vastav võrdlev tabel on väljatoodud lisa 8). Töö autori arvates selle probleemi põhjuseks on asjaolu, et Eesti 2002. a. karistusseadustik on suuremas osas koostatud Saksamaa karistusõiguse kogemuse alusel, mistõttu suur osa Saksamaal kehtivatest karistusõiguslikest sätetest on üle võetud Eesti karistusseadustikku. See puudutab ka hädakaitse õiguslikku regulatsiooni. Siinjuures aga vajab rõhutamist, et hädakaitse regulatsiooni ülevõtmisel on jäetud tähelepanuta Saksamaa StGB § 33 (hädakaitse piiride ületamine segadusest, hirmust või ehmatuses), mistõttu vastav või analoogne sätte puudub Eesti seadusandluses.

2.3. Esimese ja teise astme kohtute praktika

Selles töö osas on autor analüüsinud hädakaitse instituudiga seotud 102 esimese ja teise astme kohtute otsust. Nendest 47 on ringkonnakohtute otsused ja 55 on maakohtute otsused.

Analüüsis on keskendunud eelkõige alljärgmisele parameetritele:

- mis süütegude e kvalifikatsioonide puhul hädakaitse kõige tihendamise esineb;
- millistes situatsioonides hädakaitse küsimus püstitakse (perekond, vastastikune kaklus jne);
- mis on ründe (s.h. ka eeldatava) tõrjumise vahend;
- mis on rünnatava (s.h. ka eeldatava) eelnev karistatus;
- kuidas kohtu hindavad hädakaitse piiride ületamise olukordasid;

Samas on vaadeldud kuidas esimese ja teise astme kohtud hindavad tõendeid hädakaitse kontekstis ning rakendavad Riigikohtu poolt sõnastatud põhimõtteid.

2.3.1. Kvalifikatsioon ehk süüteo koosseis

Analüüsi vastavad andmed on väljatoodud tabeli ja diagrammi kujul lisas 9.

Analüüsitud kohtuotsustest nähtub, et rohkem, kui pool süütegudest on seotud inimese surmaga. Nimelt § 113, § 114, § 117 (koos kuritegude kogumiga, kus tapmine ja surma põhjustamine prevaleerivad) moodustavad ca 52 % hädakaitsega seotud kriminaalasjadest. Teisel kohal on kehalised väärkohtlemised ja raskete tervisekahjustuste tekitamised - ca 35 %. Lisas 9 toodud andmed oma kogumis näitavad, et hädakaitse õigusinstituudi spetsiifilisus seisneb selles, et see on seotud eelkõige isikuvastaste süütegudega, kus rünnatavaks õigushüveks on kas inimese elu või tervis.

Näiteks väärrib tähelepanu **PMKo 1-11-5400**. Kaasuse asjaolude kohaselt Aleksandr Mašitšev'i süüdistati selles, et tema, olles alkoholijoobes, oma elukohas tungis kallale O G-le, keda lõi ühel korral noaga kõhupiirkonda, põhjustades vägivalla kasutamise tulemusena kannatanu O G-le füüsilist valu ja eluohtlikud tervisekahjustused. Hinnanud asjas kogutud tõendid kohus jõudis järeldusele, et süüdistatava suhtes oli toime pandud õigusvastane rünne – ründaja „/.../ lõi teda rusikaga näkku ja kägistas käevarrega“. Seega kohus tuvastas süüdistataval hädakaitse seisundi olemasolu. Samas kohus leidis, et hädakaitse piire pole ületatud, sest nuga oli kasutatud õigusvastase ründe tõrjumiseks; kaitstavaks hüveks oli rünnatava elu ja tervis; rünnatav lõi noaga vaid ühel korral ründega samal ajal, millega rünne on lõppenud. Kohus leidis, et „sellises olukorras olles ei olnud A.Mašitšev`il võimalik mingit

muud kaitsevahendit valida, kui see, mis oli tema käeulatuses – kõõgilaul olev nuga“. Seega isik mõisteti õigeks raskete tervisekahjustuste tekitamise süüdistuses.

Peab tõdema, et juhtumitel, kus süüdistuse kvalifikatsiooniks valitakse kas KarS § 113, § 114 või § 117, süüdistatava õigeksmõistmine hädakaitse regulatsiooni järgi on kohtupraktikas pigem erandjuhtum kui reegel. Nii 102 lahenditest ainult 1 otsus kus hädakaitse tingis ründaja surma oli õigeksmõistev. Selleks lahendiks on näiteks **HMKo 1-08-13294**, kus süüdistatava tegevus oli kvalifitseeritud tapmisena ja nimelt kaasuse asjaolude kohaselt: Alexander Kukhtin'it süüdistatai selles, et tema Tallinnas korteris ühise alkoholi tarvitamise käigus tekkinud tülis lõi E.E.'d noaga kaela, tekitades surnu ekspertiisiakti arvamuse kohaselt eluohtliku tervisekahjustuse mille tagajärjel E.E. sündmuskohal suri.

Vaatamata sellele, et süüdatav on oma süüd tunnistanud, kohus asus analüüsima tema ütlusi ja muid tõendeid kogumis ning leidis, et A.Kukhtinil oli täielik alus karta reaalselt oma elu pärast ja tema enesekaitseversioon on usaldusväärne igati õiguspärane.

Tõendite hindamise seisukohalt on märkimisväärne see asjaolu, et kohus jõudis deduktsiooni meetodil selleni, et tegemist võiks olla hädakaitset eelneva õigusvastase ründega. Nimelt kohus selgitas, et „*Ainult tulenevalt sellest, et E.E'il esinesid mitmed mitteeluohhtlikud löike-torkehaavad, teha järeldust nagu oleks A.Kukhtin rünnanud E.E noaga seni, kuni tal õnnestus teda noaga kaela lüüa ja tappa, oleks meelevaldne. Ei saa tähelepanuta jätta, et ka A.Kukhtinil esinesid mitmed mitteeluohhtlikud vigastused, sealhulgas ka verevalumid ja nahamarrastused, kusjuures nahamarrastused ja nahakriimustused näol võisid olla tekitatud kriimustamisest löike-torkevahendi terava torkava otsa või lõikeservaga“.*

Analüüsides hädakaitse piiride ületamist kohus tõi välja järgmisi aspekte:

- A.Kukhtinil puudusid üldse võimalused valida vahendit ründe tõrjumiseks;
- tähelepanuta ei saa jätta, et ka vastastikuse kakluse puhul on võimalik hädakaitse seisundi tekkimine, kui üks osalejatest muutub võitlusvõimetuks;
- A.Kukhtin ei sihtinud konkreetselt kannatanut kaela, tal oli ükskõik, kuhu ja millega lüüa, tema ainus soov oli vabaneda E.Ei haardest;
- A.Kukhtin tegutses E.Ei löömisel vaid sooviga ennast kaitsta, mitte mingitel muudel motiividel;
- on tuvastatud, et A.Kukhtini poolt oli aktiivne kaitsetegevus vajalik ja vältimatu ja vahendeid valida kestva ründe ajal ei olnud tal sisuliselt võimalik.
- A.Kukhtin sai aru, et ta viibib ja tegutseb kaitseolukorras ja tegutses sellest arusaamast lähtuvalt.

Sellest lähtuvalt on kohus järeldanud, et hädakaitse piire ei ole antud juhul ületatud ja isikut tuleb tapmises õigeks mõista.

Juhtudel, kus hädakaitse küsimuse analüüsimisel on tuvastatud ründaja tapmine (s.h. ka tema surma põhjustamine), on peamiselt tegemist kas üldse hädakaitse puudumise või hädakaitse piiride ületamisega. Üheks selliseks kohtulahendiks on **TrtRnKo 1-09-9600**. Antud asjas kohus on tuvastanud, et süüdistatav tegutses hädakaitse seisundis. Hädakaitse piiride ületamise osas kohus on andnud hinnangut, mille kohaselt tegemist on olnud vahendiga, mis ilmselt ei vastanud ründe ohtlikkusele (haamer) ja ründajale on põhjustatud ilmselgelt liigset kahju (*põhjendamatult suure arvu eluga kokkusobimatute vigastuste tekitamine pähe, kaela, rindkeresse ja sealhulgas põhjendamatult intensiivselt terariistaga*). Subjektiivse külje osas kohus leidis, et kaitsepiire on ületatud otsese tahtlusega, sest süüdistatav teadis kindlalt, et suurel arvul valimatult noavigastuste tekitamine, samuti korduv haamriga pähe löömine ületas ilmselt tema suhtes kasutatud ründeohtlikku vahendit. Kohus võttis arvesse ka seda, et kannatanule vigastuste tekitamise ajal süüdistatav vahetas vigastuste tekitamise vahendit (nuga-haamer).

Ülaltoodud tõenditele ja järeldustele tuginedes kohus leidis, et tegemist on hädakaitse piiride ületamisega, mistõttu süüdistatav vastutab üldkorras piinaval viisil toime pandud mõrva eest.

Hädakaitse tuvastamisel on ka selliseid juhtumeid, kus tegemist on rünnatava ilmse eksimusega õigusvastasust välistavas asjaolus. Heaks näiteks on **TlnRnKo 1-10-17190**. Antud juhtumil kuriteo esialgseks kvalifikatsiooniks oli KarS § 118 lg 1, kuid ringkonnakohus leidis, et seda tuleb ümber kvalifitseerida § 119 lg 1 järgi. Põhistades oma seisukohta ringkonnakohus on toonud välja alljärgmist:

- õiguslikus mõttes oli V. Kunglat enne seda, kui ta noaga vehkides kannatanu suunas liikus, rünnatud;
- hetkel, mil V. Kungla kannatanut noaga tabas, teda vahetult enam ei rünnatud – „*lihtsalt seisid, ei rääkinud ega teinud midagi, lihtsalt vaatasid*“;
- objektiivselt mingit rünnet enam ei esinenud – „*kohtul puuduvad ka tõendid selle kohta, et kannatanu ja M. K. oleks kavatsenud teda edasiselt rünnata*“;

Siinkohal kolleegium toonitas, et hädakaitseõiguse regulatsiooni kohaselt saab hädakaitset õigusvastasust välistava asjaoluna rakendada ründe lõpuni ning mitte kauem, kuivõrd siis oleks tegemist sisuliselt juba kättemaksuga.

Eelpoolloetletud asjaolude juures kohus pidas vajalikuks märkida ka seda, et tuleb käsitleda olukorra tekkepõhjusi tervikuna (ringkonnakohus on viidatud RKKKo 3-1-1-34-08, p 8). Niisiis arvestades seda, et osapoolte vahel leidis enne süüdistatava teele tõukamist aset konflikt, süüdistataval oli alus arvata, et ta tegutses enda kaitsmise eesmärgil, pidades võimalikuks ründe jätkumist. Kohus leidis, et arvestades asjaolu, et just kannatanu ja M. K. panid tuvastatult toime esmase füüsilise ründe V. Kungla suhtes, on seega alust järelduseks, et just nemad olid toimunud esmaselt agressiivseks pooleks. Eeltoodu alusel leidis ringkonnakohus, et V. Kunglal esinenud eksimus õigusvastasust välistava asjaolu esinemises (kestev ründeolukord) on õiguslikult adekvaatne KarS § 31 lg 1 mõttes. Rakendades Riigikohtu kriminaalkolleegiumi asjassepuutuvat praktikat, ringkonnakohus on toonitanud, et peale hädakaitseisundi KarS § 28 lg 1 mõttes tuvastamist ei saa kohe anda kvalifikatsioonile ettevaatamatuse tunnust, kuid tuleb esmalt süüdistatava kaitsetegevust jätkuvalt hinnata nende reeglite kohaselt, mida oleks esitatud reaalselt esinenud hädakaitseõiguse raames (KarS § 28 lg 2). Kõnealuse küsimuse lahendamisel lähtus kriminaalkolleegium seejuures RKKKo nr 3-1-1-17-04, 3-1-1-111-04 ja 3-1-1-34-08 märgitust.

Kuna seadus määratleb, et KarS § 31 lg 1 juhul vastutab isik ettevaatamatusest toimepandud süüteo eest, KarS § 118 lg 1 oli ümber kvalifitseeritud KarS §- ks 119 lg 1.

Võttes kokku eelpooltoodud kohtulahendid töö autor märgib, et hädakaitse esinemise küsimusi püstitatakse reeglina isikuvastaste süütegude puhul ja nimelt juhtumitel kus on tegemist inimese tapmise, surma põhjustamise, mõrva või tervisekahjustuste tekitamisega.

2.3.2. Situatsioonid e kaasuste tehiolud

Analüüsi vastavad andmed on väljatoodud tabeli ja diagrammi kujul lisas 10.

Analüüsitud lahenditest nähtub, et esimesel kohal (s.o. 38 % juhtumitest) on juhtumid, kus toimub sihikindel füüsiline rünne (süüdistatava poolt) või peksmine. Reeglina nende juhtumite puhul hädakaitsega tegemist pole, kuid selle koosseisu ikkagi kontrollitakse kas omaalgatuslikult või kaitsja taotluse alusel. Teisel kohal on aga isiklike suhete pinnal tekkinud tülid ja tülid, mis toimuvad perekonnaringis.

Hädakaitset perekonnaringis on käsitletud näiteks **TMKo 1-12-8241**. Kaasuse asjaolude kohaselt: „*Sirje Truus 12.02.2012.a. kella 21.00-21.10 vahel oma elukohas tekkinud tüli käigus lõi ühe korra noaga oma elukaaslast XXX rindkere keskossa, tekitades rindkere*

torke-lõikehaava /.../ ning saabus surm“. Vaatamata sellele, et ükski menetlusosalistest ei tuginenud õigusvastasust välistavale asjaolule kohus otsustas siiski kontrollida võimalikku hädakaitse seisundit kui õigusvastasust välistavat asjaolu KarS § 28 lg 1 tähenduses.

Antud asjas kohus leidis, et süüdistatava esitatud versioon temale suunatud ründest ei ole usutav, kuivõrd selline versioon ei haaku ühegi teise asjas kogutud tõendiga. Kohus toonitas, et tegemist võib olla süüdistatava mõtete ja järeldustega selle kohta, kuidas võis asi olla, kuid kindlaid väiteid ja kirjeldusi võimaliku ründe kohta, mille puhul võiks rääkida hädakaitse seisundi tekkimisest, ei ole. Seega hädakaitse seisundit pole tuvastatud.

Omapärane on **TrtRnKo 1-12-3329**, milles kaasuse asjaolude kohaselt: S. Chatanov 24.10.2011 kella 18.00 paiku, viibides oma korteris aadressil XXX, pärast ühist alkoholi jookide tarvitamist oma poja R.C. isiklike vaenulike suhete pinnal tahtliku tapmise eesmärgil, tegutsedes julmal viisil, lõi kirvega mitu korda (vähemalt 21 korda) oma pojale R.C. vastu nägu ja kukalt, millega tekitas temale hulgalisi pea raievigastusi, eluohtlikke kehavigastusi, mille tagajärjel viimane suri sündmuskohal. (otsuse lk 2)

Maakohtu istungil ja ka apellatsioonis on S. Chatanov väitnud, et „*R.C. it lõi ta kirvega pärast seda, kui viimane oli teda jalga rindu tõuganud ning mille tagajärjel kukkus ta peaga vastu seksioonkappi*“.

Ringkonnakohus on hinnanud seda väidet ja leidnud, et see on kriminaalasjas kogutud tõenditega ümber lükatud. Nimelt: „*Joobeseisundis isiku kainenema toimetamise protokollist nähtuvalt on 24. oktoobril 2011 kell 22.45 toimunud enne S. Chatanovi kainenemisele paigutamist tema läbivaatus ning protokollist nähtuvalt tal kehavigastusi ei avastatud*“. Samas kohus on toonitanud, et hädakaitse ei saa mõistlikult pidada tegevust, kus väidetav rünnatav lööb kirvega mitu korda (vähemalt 21 korda) oma pojale R.C. vastu nägu ja kukalt.

Kohtupraktika analüüsi käigus oli vaadeldud ka juhtumeid, kus tegemist oli kättemaksuga. On ilmselge, et kättemaksu puhul ei saa rääkida hädakaitsest. Kättemaksu juhtumit on käsitletud nt **TlnRnKo 1-12-5899**. Kaasuse asjaolude kohaselt: „*Andres Hang 20.06.2011.a. ajavahemikus kell 22:31 kuni 23:00, Tallinnas, Viljandi mnt läheduses, täpselt tuvastamata kohas, lõi korduvalt metalltoruga T. K-i parema käe ja vasaku käe küünarvarre piirkonda nii tugevalt, et kannatanu mõlema küünarvarre luud purunesid*“.

Apellatsioonis oli esitatud kaitseversioon, mille järgi süüdistatav oli kannatanule lööke tekitades hädakaitse seisundis mistõttu apellatsioonikohus peaks tunnistama süüdistatava

tegutsemist sellises seisundis. Ringkonnakohus leidis, et süüdistatava ütlused hädakaitse kohta olid vastuolulised, sest erinevatel menetlusetappidel ta on andnud erinevaid ütlusi „/.../ oma käitumise õigustamiseks ja eesmärgiga kohandada ütlusi kogutud tõenditele“.

Ringkonnakohtu kriminaalkolleegium asus seisukohale, et selliste tehioalude puhul, kui süüdlane läheb rahulikult ja võtab auto pagasiruumist löögiriistana kasutatud eseme, „isegi juhul, kui enne on kannatanu teda löönud ühel korral nagu väidab A.Hang“, ei saa enam rääkida hädakaitsetegevusest ja reaalselt ohustavast ründest.

Õigeksmõistva otsuse näitena saab tuua näiteks **TlnRnKo 1-10-3559**. Kaasuse asjaolude kohaselt: O. Tõmoštšuk korteris lõi V. L. noaga ühe korra kubeme piirkonda vasakul, tekitades sellega kannatanule rasked, elule ohu põhjustanud tervisekahjustused. Ringkonnakohus võttis arvesse eelkõige järgmisi asjaolusid:

- esimese löögi eest oli O. Tõmoštšuk suutnud pea kõrvale tõmmata ja sai löögi vaid riivamisi, teist lööki tõrjus ta käega ning hirmust vägivallatseja vastu haaras ta enda kaitseks esimese ettejuhtuva eseme, milleks oli tema selja taga valamu ääres olnud nuga;
- vallandunud hirmu seisundis, kus ründaja seisis temast vaid käeulatuse kauguses, puudus rünnataval võimalus kaalutleda või otsustada, millist teist vahendit otsida ründe täielikuks tõrjumiseks.

Arvestades eelpooltoodut ringkonnakohus jõudis järeldusele, et O. Tõmoštšukile ei saa noa haaramist ette heita, ta ei ületanud kaitsevahendit haarates hädakaitse piire, sest tal ei olnud aega pikemaks järelemõtlemiseks, ta pidi kaitsma end kohe. Kohus nentis, et ei saa väita, et O. Tõmoštšuk oleks pidanud haarama kausi või tassi, sest kehtib põhimõte, mille kohaselt kaitsevahenditena ei võeta arvesse ebakindlaid vahendeid, mis ei oleks rünnet kindlalt ja täielikult lõpetanud, seega ta teostas kaitset sobiva vahendiga. Kuna V. L. tabas üks noalööök kubeme piirkonda - ei ole alust rääkida ka liigse kahju põhjustamisest.

Positiivseks küljeks on see, et otsuse tegemisel ringkonnakohtu kriminaalkolleegium on korduvalt viidanud RKKKo 3-1-1-38-04, RKKKo 3-1-1-17-04 ja RKKKo 3-1-1-111-04.

Siinkohal ringkonnakohtu kolleegium põhjendatult juhtis tähelepanu RKKKo 3-1-1-38-04 p-s 10 märgitule, mille kohaselt sisaldavad peresuhted küll suuremat valmisolekut teatud peresiseste piirangute talumiseks, kuid siiski ei saa karistusõigusliku kaitseta jääda olukord, kus mõni pereliige on seadnud teise oma füüsilist või muud üleolekut ära kasutades hirmuvalitsuse alla.

Vahekokkuvõtteks töö autor juhib tähelepanu sellele, et perekonnatülides hädakaitse eelduste kontrolli tulemusena on enamasti tegemist hädakaitse koosseisu puudumisega. Hädakaitse olemasolu on pigem erand ja piiride ületamise juhtumid on vaid üksikjuhtumiteks. Töö autor leiab, et selline olukord on tingitud eelkõige perekonnasuhete spetsiifilise iseloomuga (hädakaitse perekonnaringis on suhteliselt piiratud) ja intensiivse alkoholi tarvitamisega (17 juhtumitest – 15 on alkoholijoobes toime pandud – s.o. 88 % juhtumeid).

2.3.3. Ründaja ja rünnatava omavaheline suhe

Analüüsi vastavad andmed on väljatoodud tabeli ja diagrammi kujul lisas 11.

Analüüsitud lahenditest nähtub, et üle poole juhtumites on tegemist omavahel mittetuttavate isikutega (ca 53%). Töö autor leiab, et see on tingitud sellega, et 58 % juhtumite puhul on tegemist tänavatel, baarides ja muudes avalikes kohtades toimuvate vastastike kakluste, rüseluste ja tahtlike peksmistega, kus hädakaitse esinemine on väga küsitav.

Praktika seisukohalt hea näitena saab tuua **TlnRnKo 1-11-4502**. Kaasuse asjaolude pinnal ringkonnakohtus leidis, et „*kuigi apellatsiooni kohaselt takistati D. Milashenkol realiseerida tema õigust osaleda korteriühistu koosolekul, ei vastanud turvatöötajate tegevus /.../ mõnele süüteokoosseisule, mistõttu ei tegutsenud D. Milashenko hädakaitstes*“. Siinkohal aga töö autor pöörab tähelepanu sellele, et ringkonnakohtu argumentatsioon selle kohta et Milashenko võiks tegutseda hädakaitstes üksnes siis, kui turvatöötajate tegevus vastaks mõnele süüteokoosseisule, on läinud vastuollu Riigikohtu praktikaga. Selle kohta on Riigikohtus mitu korda oma seisukohta väljendanud rõhutades, et hädakaitseisundi tekkimise aluseks võib olla ka selline õigusvastane rünne, mis ei vasta ühegi süüteokoosseisu tunnustele (RKKKo nr 3-1-1-17-04 ja RKKKo nr 3-1-1-111-04). Seega töö autor leiab, et õigusvastane rünne võiks seisneda ka selles, et turvatöötajad peale üldkoosolekust osa võtmise õiguse piiramist rikkusid ka isiku õigust vabalt liikuda ja koosolekut pidada (PS §§ 34 ja 47). Arvestades kaasuse asjaolusid reaalselt võiks olla tegemist hädakaitse piiride ületamisega, kuna on ilmselge, et üldkoosolekust osa võtmise õigus ja õigus vabalt liikuda (mingisse konkreetseesse kohta) – antud kaasuses ei kujuta ohtu isiku tervisele ega elule ja seetõttu sotsiaalsete arusaamade järgi hädakaitse võiks olla piiratud kuid mitte välistatud. Sellest tuleneb, et sellesse ringkonnakohtu otsusesse tuleb suhtuda kriitiliselt.

2.3.4. Ründe tõrjumise vahend

Analüüsi vastavad andmed on väljatoodud tabeli ja diagrammi kujul lisas 12.

Analüüsi käigus vaadeldud kaasuste puhul kõige rohkem esineb juhtumeid, kus ründe tõrjumiseks kasutatakse külmlrelva. Tulirelva on kasutatud vaid üksikjuhtumites. Töö autor leiab, et see võib olla tingitud sellega, et relvaloa olemasolu Eesti tavakodanike seas ei ole nii ulatuslikult levinud nagu näiteks Ameerika Ühendriikides. Seda on rõhutanud ka Indrek Teder 2014 aastal politseiametnike hädakaitset puudutavas analüüsis.²¹⁸ Seega Eesti elanikud on sunnitud kasutama kaitseks kas füüsilist jõudu või nuga. Kusjuures töö autor leiab, et isikute valik noa kasuks on seletatav puhtalt psühholoogilise aspektiga – külmlrelv on võrreldes kaelöögiga tõhusam vahend ründe kiireks tõrjumiseks – ja inimesed tihtipeale ei kaalutle valitud kaitsevahendi sobivuse, säästlikkuse ja vajalikkuse üle.

2.3.5. Karistatavus

Analüüsi vastavad andmed on väljatoodud tabeli ja diagrammi kujul lisas 13.

Nagu analüüsist nähtub enamus juhtumitest on seotud varem karistatud isikutega. Töö autor leiab, et selle põhjuseks on nimetatud isikute soovimatus vältida konfliktseid situatsioone, nende enda konfliktsus, alkoholi tarvitamise harjumus ja muud varem karistatud isikutele iseloomulikud karakteristikud.

2.3.6. Hädakaitse puudumine, selle olemasolu ja piiride ületamine

Analüüsi vastavad andmed on väljatoodud tabeli ja diagrammi kujul lisas 14.

Kohtumaterjalid näitasid, et arutatavates asjades kohtud tuvastasid hädakaitse puudumist 67% juhtudel. Õiguspärase hädakaitsega oli tegemist 12% juhtudel. Hädakaitse piire ületati 8% juhtudest. 7% juhtumitel oli tegemist provokatsiooniga, 3% juhtumeid moodustab hilinenud hädakaitse. Kättemaksuga on tegemist 2% juhtumitest. Samas 1% kriminaalasjadest oli tuvastatud eksimus õigusivälisest asjaolus.

²¹⁸ I. Teder. Analüüs: Politseiametnikele hädakaitseõiguse kohaldamine ning vahetu sunni regulatsioon. Tallinn: Õiguskantsleri Kantslei 2014, lk 8 - Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_margukiri_politseiametnike_hadakaitseõigus_ja_vahetu_sunni_rakendamine_lisa.pdf (04.05.2014)

Hädakaitse olemasolu või selle puudumist põhistava argumentatsiooni näitena sobib **HMKo 1-12-4480**. Kaasuse asjaolude kohaselt *„Kristian Talusaar üheskoos Leesi, Jerbachi ja Grosbergiga ründas MM, kes oli eelnevalt väljendanud halvustavat suhtumisest nendel seljas olnud natsivormiriietustesse.“*

Kohus asus seisukohale, et kannatanu poolt K. Talusaare suhtes mingit rünnet ei toimunud ja süüdistatav ei olnud hädakaitse seisundis. Kohus leidis, et ei ole selge millist rünnet süüdistatav tõrjus või millises hädakaitse seisundis ta oli, kui kannatanu oli pikali maas ning tema ümber tunglesid neli peksjat kannatanule valimatult hoopes jagades.

Asi vaidlustati apellatsioonkorras ringkonnakohtus. Kaitsja palus ringkonnakohtult kõiki tõendeid igakülgelt, täielikult ja objektiivselt uurida, et tuvastada, kas süüdistatav tegutses hädakaitse seisundis. Ringkonnakohus on aga täielikult nõustunud Harju Maakohtu otsusega mistõttu otsus jäeti muutmata.

Nimetatud otsuse näol on tegemist juhtumiga, kus on ilmselge, et tegemist ei olnud hädakaitsega, kuid ikkagi nii esimese kui ka teise astme kohtud pidid eraldi seda küsimust käsitlema, sest süüdistatava kaitsja viitas hädakaitse võimalikule olemasolule.

Teiseks asjakohaseks näiteks on **TrtRnKo 1-12-4162**. Süüdistuse kohaselt *„A. Arold olles kinnipeetav /.../ kasutas kaaskinnipeetav E.K. suhtes füüsilist vägivalda, lüües E.K.‘it vähemalt kahel korral käega pea piirkonda.“* Antud lahendis ringkonnakohus käsitles hädakaitse instituudi väga põhjalikult tuues välja selle vajalikke eeldusi (õigusvastane rünne, ründe tõrjumine, vahendi vajalikkus jms). Ringkonnakohus toonitas, et A. Aroldi ja E.K.‘i vahel tekkinud sõnavahetuse käigus kasutas esimesena vägivalda E.K., lüües A. Aroldit käega näkku. Selle põhjal ringkonnakohus leidis, et E.K. i poolt A. Aroldi käega näkku löömist tuleb vaadelda kui tema poolset vahetat õigusvastast rünnet A. Aroldi tervise vastu, mis tähendab seda, et viimasel tekkis hädakaitse seisund.

Ringkonnakohus on põhjendatult kritiseerinud Maakohtu hinnangut selle kohta, et *„E.K. ei olnud vanglatöötajatest tunnistajate ütluste kohaselt vägivaldne inimene /.../ seetõttu ei saanud A. Arold taolises olukorras eeldada, et ta tegutseb hädakaitse seisundis, kuna E.K. i ühekordne löök ei andnud talle alust arvata, et E.K. jätkab oma rünnet.“* Selle kohta ringkonnakohus on märkinud, et selliseks järelduseks ei anna kuidagi alust asjaolu, et tunnistajate ütluste kohaselt oli E.K. rahumeelne inimene ja elas omas maailmas ega ka see, et A. Arold oli elanud E.K. iga konflikti toimumise hetkeks ühes kambris juba kolm nädalat. Ringkonnakohus on asunud seisukohale, et situatsiooni tuleb vaadelda *ex ante* põhimõtte järgi. Siinjuures asus ringkonnakohus seisukohale, et *„kuigi õiguslikult oli E.K. i rünne A.*

Aroldi vastu hetkeks, kui A. Arold lõi E.K. it, lõppenud, kestis see faktiliselt siiski edasi /.../ seepärast viibis A. Arold E.K. i löömise hetkel hädakaitse seisundis ning lüües E.K.i ründe tõrjumiseks viimast kahel korral käega näkku, tegutses ta kaitsetahtest lähtuvalt“.

Nimetatud otsusest nähtub, et ringkonnakohus on õigesti tõlgendanud ja põhjalikult kontrollinud hädakaitse institutsiooni, mis tingis esimese astme kohtu otsuse tühistamise ja süüdistatud isiku õigeksmõistmise.

2.3.7. Analüüsi kokkuvõtte

Ringkonnakohtu poolt langetatud 47 otsusega tühistas ringkonnakohus 16 maakohtu otsust. Kuivõrd ringkonnakohtud tühistasid maakohtu otsuseid ca 34 % juhtudest siis on järgnevalt ära toodud, mida ringkonnakohtud selles küsimuses otsustasid.

Maakohtu otsuste tühistamise (s.h. osalise) alused:

1. süüdistatav oli õigeks mõistetud (nt TrtRnKo 1-12-4162/24).
2. kuritegu oli ümber kvalifitseeritud (nt TlnRnKo 1-12-2360/22).
3. karistus oli vähendatud, sest süüdistatava suhtes esinesid süüd kergendavad asjaolud (nt TrtRnKo 1-12-3329/27).

Ringkonnakohtu poolt langetatud 47 otsusega jättis ringkonnakohus 31 maakohtu otsust muutmata (s.o. ca 66%). Reeglina olid ringkonnakohtute resolutsioonid vormistatud korrektselt, st viidatud oli vastavatele sätetele, kohtupraktikale ja põhimõtetele ning piisavalt motiveeritud. Samas oli ka otsuseid, kus ringkonnakohus oli näiteks viidanud ebatäpsele printsibile (nt TlnRnKo 1-11-4502). Töö autor on seisukohal, et positiivseks küljeks on see, et nii esimese kui ka teise astme kohtud piisaval määral viitasid Riigikohtu praktikas kehtestatud põhimõtetele ja tõlgendustele. Siinkohal vajab rõhutamist, et nii ringkonnakohtud kui ka maakohtud on hädakaitse eelduste analüüsimisel ja hindamisel lähtunud Riigikohtu kriminaalkolleegiumi poolt antud analüüsi skeemidest. On küll ka otsuseid, mis sisaldavad vaieldavaid seisukohti, kuid need on üksikud otsused ja see on pigem erand kui reegel. Ülaltoodud arvesse võttes võib kindlalt väita, et esimese ja teise astme kohtute otsused on hädakaitse õigusinstituudi suhtes kehtivate põhimõtetega kooskõlas.

2.4. Strafgesetzbuch paragrahv 33 ja Eesti kohtupraktika

2.4.1. Strafgesetzbuch paragrahvi 33 kohaldamisalast Saksamaa karistusõiguses

Saksamaa karistusõigus näeb ette võimalust karistusest vabaneda juhul, kui hädakaitse piire on ületatud segadusest, hirmust või ehmatusest (*Verwirrung, Furcht oder Schrecken*).²¹⁹ Valitseva arvamuse kohaselt regulatsiooni põhimõtte seisneb selles, et § 33 järgi kriminaalvastutuse välistamise olemuslik alus on vabandavate kaalutluste, väiksema ebaõiguse ja süüd vähendavate asjaolude kombinatsioon.²²⁰

Sätte sõnastusest tuleneb, et selle kohaldamiseks peab olema täidetud kolm eeldust:

- 1) tegemist peab olema hädakaitsega;
- 2) hädakaitse piire on ületatud;
- 3) piiride ületamine toimus rünnatava segaduse, hirmu või ehmatuse mõjul.

See tähendab, et § 33 kohaldamine ei ole võimalik, kui rünnatav on püsinud hädakaitse piirides.

Sarnasele järeldusele on jõudnud ka professor Erich Samson, kes ütles, et taolisel juhul on § 32 põhjal õigusvastasus välistatud ja seega ei ole vaja enam uurida vastutusest vabastamist § 33 alusel.²²¹ Saksamaa Ülemkohus on oma 04. juuli 2013. a. lahendis nr 4 StR 213/13 üksikasjalikult selgitanud, et § 33 on rakendatav alles siis, kui § 32 tingimused on täidetud (hädakaitse koosseis) ja tegemist on hädakaitse piiride ületamisega segadusest, hirmust või ehmatusest. (*Verwirrung, Furcht oder Schrecken*).²²²

§ 33 käsitleb üldjuhul olukordasid, kus toimijat tõepoolest vahetult ja õigusvastaselt rünnatakse ning ta valib kaitsetoimingu selliselt, et see on ründe tõrjumiseks sobiv, kuid ei ole tema käsutuses olevaist vahendeist säästvaim. Juhul, kui § 33 koosseisu tingimused on täidetud siis langeb ründaja vastutus ära sõltumata sellest, kas ta oli säästvaima kaitsevahendi valimiseks võimeline või mitte.²²³ Kaaludes käsitletava normi vajadust õiguspoliitilisest vaatevinklist mõned õigusteadlased, nagu nt professor Erich Samson leiavad, et paragrahvi 33

²¹⁹ Legislationline. Criminal Code of the Federal Republic of Germany. Office for Democratic Institutions and Human Rights. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (04.05.2014)

²²⁰ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 233

²²¹ *Op. cit.* lk 232

²²² Saksamaa Ülemkohtu 04. juuli 2013. a. lahend nr 4 StR 213/13. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=38d8aa44b59874bdecaa7a7301e89726&nr=64761&pos=3&anz=61> (04.05.2014)

²²³ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 232

kohaldamisel ei esitata seega küsimust rünnatava tegeliku otsustamisvabaduse üle konkreetses olukorras. Selle käsitluse kohta valitsevaks arvamusel on, et tuleb teha vahet süüd välistavatel asjaoludel ja vabandavatel asjaoludel. Süüd välistavate asjaolude puhul puuduvad süüettehte eeldused – rünnatav ei saanud kujundada oma tahet normipäraselt. Vabandav asjaolu kujutab endast seevastu seadusega sätestatud leebust rünnatava suhtes, kes ei kuulu karistamisele ka siis, kui ta iseenesest oluks võimeline ennast normikohaselt motiveerima.²²⁴

§ -st 33 *expressis verbis* sätestab, et isik peab olema kas hirmus, segaduses või ehmatuses.

Eesti keele seletavas sõnaraamatus on antud järgmised segaduse, hirmu ja ehmatus seletused: Segadus - „(tundemaailma kohta:) häiritud olek, hämmeldus, nõutus, kahevahelolek vms. (inimeste, loomade kohta:) paanika, arutu süü-sinna tormamine ja sagimine“. Hirm - „erutusseisund, mida põhjustab selgesti tajutav oht, suur kartus“. Ehmatus – „ehmumine, kohkumus“.²²⁵

Nagu võib näha, sisuliselt tegemist on hingelise erutusseisundi ehk afektiga. Afekt on äge reaktsioon, mis põhineb ekstreemsel emotsionaalsel seisundil, millal ei saa oodata teadvustatud otsustusvõimet, näiteks ekstreemne viha, šokk, paanika või kartus. Mõned liigid, nagu vägivalda all kannatava naise sündroomi ja provokatsiooni võivad kuuluda sinna kategooriasse.²²⁶

Saksamaa Ülemkohtu 25. aprilli 2013. a. lahendis nr 4 StR 551/12 on selgitatud, et § 33 tulenevalt vabandatavus hädakaitse piiride ületamise eest eeldab, et rünnatav ületas hädakaitse piire ehmatuses, segadusest või hirmust. Kusjuures hädakaitse (§ 32) objektiivne ja subjektiivne koosseisud peavad olema täidetud. Subjektiivse koosseisu täitmiseks rünnatav ei pea olema teadlik mitte ainult hädakaitse seisundi õigustavatest asjaoludest vaid tema tegevus peab olema kantud kaitsetahtest. Seejuures kohus toonitas, et peab pöörama tähelepanu sellele, et ründajatest tuleneva ohu tõttu rünnatav võib olla psüühiliselt erakorralises olukorras, mis häirib või oluliselt piirab tema võimet prognoosida/hindama sündmuste käiku. Võttes arvesse loetletud asjaolud, hädakaitse piiride ületamist vabandatav ekstsess võib olla rakendatud ka juhtudel, kus piiride ületamine toimus sellise afekti mõjul nagu viha,

²²⁴ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 232

²²⁵ Eesti Keele Instituut. Keelekogud. Eesti keele seletav sõnaraamat. Tallinn, 2009. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=ehmatus&F=M> (04.05.2014)

²²⁶ M. Bohlander. Principles of German criminal Law. Oxford and Portland, Oregon. Hart Publishing Ltd. 2009, lk 133

raevuhoog jne. Siinjuures tuleb konkreetsel juhul analüüsida ja hinnata kõiki relevantseid asjaolusid.²²⁷

Töö autor leiab, et mitte iga afektiseisund alati õigustab § 33 rakendamist. Näitena saab tuua viha, mille puhul hädakaitse piiriide ületamine ei ole samastatav hirmu, segaduse või ehmatusega. Professor Erich Samson rõhutab, et peab eristama kaht tüüpi afekte: asteeniline ja steeniline. Võõrsõna «steeniline» tähendab: tugev, jõuline. «Asteeniline» tähendab: jõuetu, nõrk. Nimelt steenilise afekt (nt raev, viha) professori arvates ei vasta § 33 eeldustele.²²⁸

Sellest tuleneb, et § 33 eeldusi täidavad just hirm, segadus või ehmatuse, millised on oma olemuselt asteenilised afektid. Töö autor leiab, et hädakaitse piiride ületamise kontekstis oleks igati põhjendatud õigustada nende rünnatavate tegevust (isegi ründaja surma põhjustamine), kes tegutsevad asteenilises afektis, sest selle afekti puhul on tegemist kaitsega mis omab defensiivset iseloomu.

Ei tohi jätta arvestamata ka seda, et § 33 rakendub asteenilises afektis oleva isiku suhtes seni, kuni hädakaitse seisund ja oht ei ole lõplikult kõrvaldatud.²²⁹

Tuleb pöörata tähelepanu ka isiku psüühilisele tervisele. Nii Saksamaa Ülemkohus on oma 27. augusti 2003.a. asjas nr 1 str 327/03 käsitletud psühhogeense afekti temaatikat, - seda afekti, mis ei avaldu mingist haigusest tingitud sümptomina. Otsuse kohaselt psüühiliselt terve isik võiks peale ründe intensiivsuse langemist või muutmist hinnata adekvaatselt, et kirvega hüpoteetiliselt surmav löök on ilmselt seotud hädakaitse piiride ületamisega. Juhul kui tegemist on ebaterve psüühika häiretega inimesega (nt kergelt erutuv) siis ei saa § 33 kohaldada, sest inimene oma haiguse tõttu isegi ebaoluliste põhjuste esinemisel reageerib liiga impulsiivselt, mis tähendab, et ebaoluline konfliktsituatsioon võib tingida hädakaitse piiride ületamist.²³⁰

²²⁷ Saksamaa Ülemkohtu 25. aprilli 2013. a. lahend nr 4 StR 551/12. – Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=38d8aa44b59874bdecaa7a7301e89726&nr=64311&pos=4&anz=61>
(04.05.2014)

²²⁸ E. Samson. Kriminaalõiguse üldosa, lk 232

²²⁹ Saksamaa Ülemkohtu 24. oktoobri 2001.a. lahend nr 3 StR 272/01. – Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=38d8aa44b59874bdecaa7a7301e89726&Seite=1&nr=20670&pos=54&anz=61> (04.05.2014)

²³⁰ Saksamaa Ülemkohtu 27. augusti 2003.a. lahend nr 1 str 327/03.

2.4.2. Hädakaitse piiride ületamine ja hingeline erutuse seisund Eesti kohtupraktikas

Riigikohtu otsuses nr 3-1-1-17-04 on öeldud, et kaitsevahend peab olema sobilik ehk vastama ründe ohtlikkusele ja ei tohi olla ilmselt mittevastav ründaja kahjulikus suunas. Kaitsevahend on sobiv, kui see tõrjub ründe lõplikult, lõpetab selle täielikult ja otsekohe, ilma et kaitsja õigushüved ohtu jääksid või satuksid edaspidi ohtu ründesituatsiooni kui tervikut silmas pidades. Siinjuures kolleegium tunnistab, et kuna rünne on õigusvastane, ei pea kaitsja enda õigushüvede kaitseks üle võtma ebakindlast kaitsevahendist tulenevat riski, mis ei garanteeri ründe kohest ja lõplikku kõrvaldamist.

Oma otsuses Riigikohus on kasutanud „hädakaitsevahendi sobilikkuse ülempiir“ termini, nentides, et situatsioonis, kus öösel korterisse tungib noaga relvastatud alkoholihoobes isik, on see piir suhteliselt kõrge – ei ole välistatud, et kaitseks sobilikuks vahendiks võib olla isegi tulirelv, sest isik ei pea enda kaitsmisel rakendada ebakindlaid vahendeid.

Põhimõtteliselt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi seisukohast tuleneb, et kaitsevahendi sobivuse hindamise kriteeriumiks on selle sobilikkuse ülempiir, mis võib sõltuvalt asjaoludest erineda. Kolleegium tõdes, et teatud ulatuses võib kaitsetegevus ületada ründest lähtuvat ohtu ja tekitada ründaja õigushüvele suuremat kahju, kui ründe realiseerumise korral oleks tekkinud kaitsja õigushüvele. Seda sama seisukohta on kinnitanud Riigikohtu kriminaalkolleegium asjas nr 3-1-1-111-04 (punkt 11.3) täpsustusega, et see põhimõte ei kehti absoluutsena. Vastavad piirangud tulenevad KarS § 28 lg 2. Otsus asjas nr 3-1-1-111-04 annab mõista kus asub see ülempiir – nimelt punkti 16 kohaselt „*juhul, kui isiku õigushüve rünnatakse teoga, mis ei vasta ühegi süüteo koosseisu tunnustele, tuleb eriti hoolikalt hinnata, kas tegemist ei ole väheolulise ründega, mille puhul on hädakaitseõigus piiratud*“. Sellest järeldusest tuleneb, et hädakaitsevahendi sobilikkuse ülempiir tuleb iga kord eraldi analüüsida mis ründega tegemist on (kas äkki väheolulisega) määrates kindlaks hädakaitsepiiride ületamise võimalikkust – see analüüs väljendub just tõendite sisulises hindamises. (olustik, ründevahend, käitumine, aeg, omavaheline suhe, tervises seisund jne).

Samas kolleegiumi seisukoha järgi kaitsevahend peab olema efektiivne (tõrjub ründe lõplikult, lõpetab selle täielikult ja otsekohe) ja kaitsja ei pea üle võtma ebakindlast kaitsevahendist tulenevat riski. Kuid siinjuures on nenditud, et ründaja ei asetu oma teoga väljapoole õigust ehk ta ei muutu lindpriiks, mistõttu mitme vahendi valikuvõimalusel peab kaitsja „*valima säästvaima, st vahendi, mis ründajat kõige vähem kahjustab*“.

Analüüsitud kohtuotsused tekitavad töö autoril teatud küsitavusi (eeldades, et tegemist on just karistusõiguslikult karistatava teoga, kus rünnatavaks õigushüveks on just elu või tervis) :

1. Kas rünnatava õigus võtta kasutusele kindlat kaitsevahendit (ehk siis mitte üle võtta ebakindlast kaitsevahendist tulenevat riski) ei ole vastuolus selle põhimõttega, et rünnatav siiski peab valima säästvaima, st vahendi, mis ründajat kõige vähem kahjustab.

Praktikas, konflikti toimumise ajal tihtipeale rünnataval ei ole aega kaitsevahendi valiku tegemiseks kas ründe ootamatuse või selle intensiivsuse (nt kestev rünne) tõttu.

Isegi, kui eeldada, et rünnataval on piisavalt aega valiku tegemiseks, kas sellisel juhul võib väita, et rünnatav on psüühiliselt võimeline õiget valikut teha? Iga konflikt toob endaga kaasa rida emotsioone, mis võivad segada loogilisele mõtlemisele. Samas tekib alateadlikud emotsioonid (nt hirm), mis sunnivad rünnatavat säästlikuma kaitsevahendi valikust kõrvale kalduma. Ka karistusseadustiku kommentaaride autorid toetavad arusaama, mille kohaselt hingelise ehk emotsionaalse erutuse seisundis on inimese võime oma käitumist juhtida väheneb.²³¹ Paavo Randma on oma 2005 aasta Juridica artiklis nentunud, et konkreetse kriminaalasja menetlemisel tuleb esitada küsimus, millal on emotsionaalse reaktsiooni reguleeriv mõju on sedavõrd häiritud, et see hakkab avaldama mõju isiku vastutusele karistusõiguslikus mõttes.²³²

2. Eeldades, et ründaja ei asetu oma teoga väljaspoole õigust, kas võib väita, et pannes toime ilmse õigusrikkumise, ründaja ise valib oma teed ja loobub teatud õigustest – sh tema suhtes kasutatava säästvaima kaitsevahendi võimalusest?

Töö autor on seisukohal, et situatsioonides, kus rünnatavaks õigushüveks on isiku tervis või elu, enamus tavakodanikelt ei oma spetsiaalset ettevalmidust ning tegutsevad hingelises erutusseisundis, mis võib kaasa tuua hädakaitse piiride ületamist ning sellest tulenevat vastutust.

²³¹ P. Pikamäe. Karistusseadustik: Komm vlj., lk 370

²³² P. Randma. Afekt kui hingelise erutuse seisund ja ajutine raske psüühikahäire. – Juridica, 2005/V, lk 321

Eesti karistusseadustiku kommenteeritud väljaanne annab järgmist tugeva hingelise erutuse seisundi määratlust: „Tugeva hingelise erutuse seisund on kõrgeastemõõdu emotsionaalsest pingest tingitud seisund, mille tõttu isiku võime oma tegudest aru saada ja neid juhtida on piiratud. Hingelise erutuse seisund on õiguslikule hindamisele avatud mõiste, mistõttu ei saa seda tuvastada psühhiaatriaekspertiisiga. Iseenesest ei ole erutuseseisund ka piiratud süüdivuse seisund, ehkki see ei ole välistatud.”²³³ Karistusseadustiku kommentaaride autorid rõhutuavad, et kaitsevahendi sobivuse hindamisel tuleb tuvastada, kas rünnataval oli ründest vallandunud hirmu seisundis üldse võimalik kaalutleda ja otsustada, millisesse kehapiirkonda ründajat nt noaga lüüa.²³⁴

Eesti kohtupraktika täiesti toetab karistusseadustiku kommentaarides eespool toodud põhimõtet. Nii näiteks RKKKo 3-1-1-38-04 ja 3-1-1-26-11 on rõhutatud, et piiride ületamine on karistatav üksnes siis, kui hädakaitsepiiride ületamise subjektiivne koosseis on täidetud, ehk siis, see toimub kas otsese tahtlusega või kavatselt. Töö autor leiab, et on vägagi küsitav kas tugevas hingelises erutuse seisundis tegutseja on võimeline kindlalt teada või pidada silmas eesmärki, et kaitsevahend ületab ilmselt ründe ohtlikkuse või et selline kahju, mida ta tekitab, on ilmselt liigne. Seda küsimust on käsitletud näiteks RKKKo 3-1-1-34-08, kus kriminaalkolleegium on nentunud, et kaitsetegevuse hindamisel tuleb arvestada ka süüdistatava nõrgemat füüsilist jõudu ja ründest tingitud hirmuseisundit, mis takistas pikemat kaalutlemist otsustamiseks, kuhu ja kuidas ründajat lüüa. Sama lähtumist on toetanud ka Tallinna Ringkonnakohus oma otsuses asjas nr 1-10-3559, kus on leitud, et vallandunud hirmu seisundis, kus ründaja seisis temast vaid käeulatuse kauguses, puudus rünnataval võimalus kaalutleda või otsustada, millist teist vahendit otsida ründe täielikuks tõrjumiseks. Arvestades eelpooltoodud jõudis Ringkonnakohus järeldusele, et noa haaramist ette heita ei saa; rünnatav ei ületanud kaitsevahendit haarates hädakaitse piire, sest süüdistatavalt ei olnud aega pikemaks järelemõtlemiseks ja pidi kaitsma end kohe.

Viidatud teoreetilisest käsitlusest ja kohtupraktikast võib järeldada, et Eesti karistusõiguslik kord soodustab StGB § 33 regulatsiooni võimalikku kohaldamist ja see on täiesti sobilik ning kohtunike praktiliste väljavaadetega kooskõlas.

²³³ P. Pikamäe. Karistusseadustik: Komm vlj., lk 371

²³⁴ *Op. cit.* lk 159.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärk oli akadeemilise põhjalikkusega uurida hädakaitse õigusinstituudi teoreetilist käsitlust Eesti õiguskorras ning analüüsida hädakaitse instituuti puudutavat Eesti kohtupraktikat. Ühtlasi töö autor pidas vajalikuks välja selgitada, kas Eesti kohtupraktika on hädakaitse küsimustes järjekindel ja kas õiguse rakendamine on ühetaoline. Samas on püütud jõuda järeldusele kas hädakaitse kehtiv õiguslik regulatsioon on piisav ja õiglane.

Riigikohtu, ringkonnakohtute ja maakohtute otsuste analüüsi tulemusena on jõutud järeldusele, et Eesti kohtupraktika ei ole piisavalt järjekindel ja ühetaoline. Kõige selgemalt ilmneb see kohtute poolt antavatest hinnangutest hädakaitse situatsioonidele. Nii nähtub Riigikohtu lahenditest, et hinnates ühe ja sama kriminaalasja asjaolusid, üle pooltest otsustest (s.o. 70%) esimese, teise ja kolmanda astme kohtud jõudsid kas diametraalselt erinevate järeldusteni või kriminaalasi oli üldse saadetud uueks arutamiseks. Kriminaalajade uueks arutamiseks saatmise peamisteks põhjusteks olid: kas tõendite kogumile antud ebapiisav hinnang; oli jäetud analüüsimata või kontrollimata mingi hädakaitse element; otsuse resolutiivosas oli puudu nõuetekohane põhjendus süüdistatava hädakaitse seisundi ja hädakaitsepiiride ületamise kohta; kriminaalseaduse ebaõige kohaldamine ja kriminaalmenetluse seaduse oluline rikkumine.

Esimese ja teise astme kohtute otsuste analüüsist selgus, et hädakaitse puhul rohkem kui pool kuritegudest on seotud inimese surmaga – ca 54%. Teisel kohal on kehalised väärkohtlemised ja raskete tervisekahjustuste tekitamised – ca 35%. Nimetatud tulemus näitas, et hädakaitse õigusinstituudi spetsiifilisus seisneb selles, et see on seotud eelkõige isikuvastaste süütegudega, kus rünnatavaks õigushüveks on kas inimese elu või tervis.

Analüüsist nähtub ka see, et esimesel kohal (s.o. 38 % juhtumitest) on juhtumid, kus toimus sihikindel füüsiline rünne (süüdistatava poolt) või peksmine. Reeglina nende juhtumite puhul hädakaitsega tegemist pole, kuid selle esinemist ikkagi kontrollitakse kas omaalgatuslikult või kaitsja taotluse alusel. Teisel kohal on aga isiklike suhete pinnal tekkinud tülid ja perekonnaringis toimuvad konfliktid – 42%.

Analüüsitud lahenditest nähtub samuti, et üle poole juhtumite puhul on tegemist omavahel mittetuttavate isikutega (ca 53%). Töö autor leiab, et see on tingitud sellest, et käsitletud juhtumite puhul on tegemist tänavatel, baarides ja muudes avalikes kohtades toimuvate vastastikuste kakluste, kähmluste ja tahtlike peksmistega, kus hädakaitse esinemine on väga küsitav.

Analüüs näitas, et nimetatud situatsioonides kõige rohkem esineb juhtumeid, kus ründe tõrjumiseks kasutatakse külmrelva. Kuşjuures tulirelva on kasutatud vaid üksikjuhtumitel. Töö autor leiab, et see võib olla tingitud sellest, et relvaloa olemasolu Eesti tavakodanike seas ei ole nii ulatuslikult levinud nagu näiteks Ameerika Ühendriikides. Seega Eesti elanikud on sunnitud kasutama enda kaitseks kas füüsilist jõudu või terariista.

Mis puudutab isikute karistatavuse aspekti, siis siin töö autor jõudis järeldusele, et enamus juhtumitest on tekkinud varem karistatud isikute vahel. Selle põhjuseks on töö autori arvates nimetatud isikute soovimatus vältida konfliktseid situatsioone, nende enda konfliktus, alkoholi tarvitamise harjumus ja muud varem karistatud isikutele iseloomulikud karakteristikud.

Üldistades analüüsitud kohtupraktikat töö autor leidis, et Eestis kehtiva hädakaitse õigusliku regulatsiooni probleemseks kohaks on hädakaitse piiride ületamisega seotud juhtumid. Ühele ja samale faktoloogiale erineva astme kohtud annavad väga erinevaid hinnanguid, mis tähendab seda, et ühtede ja samade tõendite olemasolu juures kohtud langetavad diametraalselt vastupidiseid otsuseid. Seega käesoleva magistr töö hüpotees on leidnud kinnitust. Töö autor leiab, et selle probleemi otseseks põhjuseks ei ole kehtiva regulatsiooni just ebapiisavus vaid põhjus peitub Eesti karistusõiguse nooruses ja sellest tulenevas kohtunike lahkavuste paljususes. Töö autor nendib, et magistr töö raames läbiviidud uuring näitab, et Eesti karistusõigusel on veel arenguruumi ning hädakaitse regulatsiooni võib täiendada.

Käesoleva magistr töö autor leiab, et kehtiva karistusõiguse täiendamiseks on võimalik kaks alternatiivi. Esimese alternatiivi kohaselt võib kehtestada analoogset normi, mis kehtib Ukrainal, Venemaal ja Lätis - privilegeeritud paragrahvid tapmise ja tervisekahjustuste tekitamise eest hädakaitse piiride ületamisel. Teise alternatiivi kohaselt võib arvestada Saksamaa, Poola, Taani ja Soome kogemust, kus on kehtestatud eraldi paragrahvid hingelises

erutusseisundis hädakaitse piiride ületamise kohta. Töös läbiviidud analüüsi ja tehtud järelduste tulemusena peab töö autor iseenesest õigustatuks just Saksamaa StGB § 33 regulatsiooni ning sellest tulenevalt teeb ettepaneku kaaluda analoogse normi sisseviimist Eesti kehtivasse karistusõigusesse.

01. septembril 2002.a. jõustunud Eesti karistusseadustik on oma suuremas osas koostatud Saksamaa karistusõiguse kogemuse alusel, mistõttu suur osa Saksamaal kehtivatest karistusõiguslikes sätetest olid valikuliselt üle võetud Eesti karistusõigusesse. See puudutab ka hädakaitse õiguslikku regulatsiooni. Töö autor leiab, et hädakaitse regulatsiooni ülevõtmisel on jäetud tähelepanuta Saksamaa StGB § 33 (hädakaitse piiride ületamine segadusest, hirmust või ehmatuses) regulatsioon, mistõttu vastav või analoogne sätte meie seadusandluses puudub.

Töös loetletud probleemid oma koosmõjus kujundavad olukorra, kus kohus on hädakaitse piiride ületamisel sunnitud analüüsima situatsiooni lähtuvalt *ex ante* põhimõttest. Käesoleva magistritöö autor on seisukohal, et *ex ante* põhimõte ei ole alati sobiv lahendus kõikides kaasustes, kus näiteks tegemist on aastaid kestva ründega perekonnaringis või kui on tegemist isiklike suhete pinnal tekkinud tüli või õigusvastase füüsilise ründega, kus rünnatav on põhimõtteliselt pidevas stressis ja sellest tingitud afektiseisundis ei ole võimeline teha valikut säästvama kaitsevahendi kasuks. *Ex ante* põhimõte nõuab, et objektiivne kõrvaltvaataja tuvastaks kas kaitset teostatakse vahenditega, mis ilmselt ei vasta ründe ohtlikkusele või ründajale ilmselt liigse kahju põhjustamine ning subjektiivselt piiride ületamine kavatselt või otsese tahtlusega. Kuskil õiguskirjanduses või kohtupraktikas aga pole vastava „objektiivse kõrvaltvaataja“ termini määratlust antud, mis annab alust arvata, et objektiivne kõrvaltvaataja on see isik, kes on erapooletu ja on vaba negatiivsetest emotsioonidest objektiivse hinnangu andja. Vajab aga rõhutamist, et just tugevad emotsioonid on hädakaitse juhtumite lahutamatuks osaks, mistõttu töö autor leiab, et Eesti hädakaitse õiguslik regulatsioon ei ole piisav ja vajab täiendamist.

Töö autor leiab, et õigluse seisukohalt, ei ole õige kui inimene, kes aktiivselt ennast kaitseb riskib saada nii tapja paragrahvi, kui ka kvalifikatsiooni. Pöörates tähelepanu isikule mõistetud sanktsioonile on selge, et kehtiva KarS § 113 sanktsioon 10-15 aastat on ilmselgelt rangem, kui varasemates Eesti kriminaalseadustes kehtinud 2 aastat, mis on töö autori arvates üleliia karm.

Käesoleva magistritöö lisaväärtus seisneb selles, et see annab põhjaliku ülevaate hädakaitse õigusinstituudi reguleerimisest Eestis, toob välja probleemsed kohad. Samas töö teoreetilises ja empiirilises osas detailselt käsitletud tõendite hindamise loogikast arusaamine on eriti tähtis advokaadi poolt süüdistatava kaitsepositsiooni ülesehitamiseks. Siinkohal on oluline see, et süüdistatava kaitsja saab endale selgema ettekujutuse selle kohta, milliste tõendite kogumist on otstarbekas taotleda maksimaalselt efektiivset kaitset järgides advokatuuriseaduse §-s 44 toodud nõudeid. Tõendite hindamise aspekti põhjalik käsitus omab erilist tähtsust ka süüdistaja jaoks, sest siis saab prokurör oma süüdistuse formuleerida maksimaalselt tõhusamalt või vajadusel hoopis menetlus lõpetada.

Töö omab väärtust ka seetõttu, et hädakaitse puudutab igapäevaselt iga tavakodaniku. Hädakaitse situatsiooniga võib igaüks kokku puutuda, nii aus ja seadusekuulekas kodanik kui ka varem karistatud isik. Eesti kodanike seas valitseb arusaam, et hädakaitset on parem vältida, sest muidu liiga intensiivse kaitse tõttu võib saada karistada üldkorras. Selleks, et seadusekuulekad inimesed julgeksid kurjategijatele vastu hakata on vaja hädakaitse õigusinstituuti rohkem meedias käsitleda, probleemi valgustada ja inimesi julgustada.

Töö käsitleb probleeme, millel on tähtsus edaspidi *de lege ferenda*.

Kokkuvõtteks töö autor leiab, et tuginedes eelpooltoodule, leidis kinnitus ka käesoleva magistritöö sissejuhatuses püstitatud hüpotees, mille kohaselt kehtiva karistusseadustiku hädakaitse õigusinstituudi regulatsioon vajab täiendamist.

SELF-DEFENSE IN THEORY OF LAW AND ESTONIAN COURT PRACTICE. SUMMARY

The institute of self-defence is a domain within the penal law that is constantly evolving and being perfected. Self-defence is claimed to date back to a time before the origin of the penal law itself. Self-defence as a legal institute is so large-scale that it overlaps with civil law where its counterpart is self-help within property law in the case of a violation of the right to possession. Finding solutions to legal cases often seems very easy and logical in theory as there are certain rules, provisions and principles to abide by. However, the reality may prove to be quite different—solving cases, which means reaching a final judgment, may take months or even years. The problem lies with various circumstances of a specific case that come into play besides possible solutions and principles described in books and special literature, which in turn means that the final solution may vary as regards the theoretical approach and actual practice. Life provides an indefinite number of different versions of cases related to self-defence.

The problem with the institute of self-defence in Estonia is that it is not clear enough as to why judges assess the same facts so differently. Assessing the circumstances of a crime which make up a single fact, courts of different instances often reach completely different conclusions. Cases related to self-defence are frequently of a specific nature—people's state of emotional disturbance, moral assessment, behaviour of the assailant and so on play an important role.

A situation where self-defence is required may arise for anyone—an honest and law-abiding citizen or a person with a criminal record. Estonian citizens are of the understanding that it is best to avoid self-defence because exercising defence that is too intense may result in punishment pursuant to general procedure.

After the last reform of the penal law the Estonian legal order abandoned the priority elements of manslaughter and serious health damage, and now the applicable Penal Code provides that a person who defends himself or herself too actively is liable pursuant to general procedure. In developing the Penal Code as a result of the reform of the Estonian penal law, § 33 of the German StGB, which deals with exceeding the limits of self-defence out of confusion, fear or terror, was overlooked.

One of the objectives pursued by this Master's thesis is to provide a thorough overview of self-defence and answer the question of which principles and provisions the courts, as independent state institutions, follow in assessing the evidence pertaining to a situation of self-defence. The thesis also aims to examine whether the Estonian case-law is consistent in issues of self-defence and whether the application of law is uniform. The second objective of this Master's thesis is to find an answer to the question of how can the courts make diametrically opposite judgments in the case of the same evidence.

This thesis helps to explain those principles and methods that Estonian courts apply daily in assessing situations related to the legal institute of self-defence, namely how, to what extent and in which way the courts apply the principles laid out in theory. How do the courts implement positions already stated (for example, the positions of the Supreme Court), and whether the case-law confirms the theoretical approach.

An analysis of judgments made by the Supreme Court, circuit courts and county courts has allowed a conclusion that the Estonian case-law is not sufficiently consistent or uniform. It becomes most evident when looking at the courts' assessments of situations of self-defence. It appears from the Supreme Court judgments that as regards assessing the circumstances of a criminal case, the courts of first, second and third instance reached diametrically opposite conclusions in more than one-half of the judgments (70%), or the criminal case was reversed and remanded altogether. The main reasons for reversing and remanding criminal cases were: an insufficient assessment of the aggregate of evidence, failure to analyse or verify an element of self-defence, the operative part of the judgment lacked a due reasoning of the need for the accused to exercise self-defence or exceed the limits of self-defence, incorrect application of the criminal law, and a gross violation of the Code of Criminal Procedure.

An analysis of the judgments of the courts of first and second instance revealed that as regards self-defence, more than one-half of the crimes (approx. 54%) are related to the death of a person. This is followed by physical abuse and the causing of serious health damage (approx. 35%). The said results showed that the particularity of the legal institute of self-defence lies in that it is related to, above all, criminal offences against the person where the legal right being violated is either the life or health of a person.

The analysis also revealed that the highest percentage of cases (38% of the cases) involved a purposeful physical attack (by the accused) or a beating. As a rule, those cases have nothing to do with self-defence but it is nonetheless verified on the initiative of either the court or the criminal defence counsel. This is followed by arguments arising from personal relationships and conflicts within a family (42%).

It also appears from the judgments analysed that more than one-half of the cases involve persons who do not know each other (approx. 53%).

The analysed case-law shows that the problematic issue with the regulatory framework of self-defence applicable in Estonia is cases related to exceeding the limits of self-defence. Courts of different instances give completely different assessments of the same facts, meaning that with the same evidence courts make diametrically opposite judgments. The Estonian penal law needs development and the regulatory framework of self-defence needs improvement.

There are two possible alternatives for improving the applicable penal law. First, a provision corresponding to that applicable in Ukraine, Russia and Latvia could be set out—priority sections dealing with manslaughter and causing of health damage in excess of the limits of self-defence. Second, we could follow the example of Germany, Poland, Denmark and Finland who have provided for separate sections for exceeding the limits of self-defence in a state of emotional disturbance. As a result of the analysis carried out and the conclusions reached in the thesis, the author deems the regulatory framework provided in § 33 of the German StGB to be justified, and accordingly proposes to consider providing for a corresponding provision in the penal law applicable in Estonia.

The majority of the Estonian Penal Code, which entered into force on the 1st of September 2002, has been prepared on the basis of the German penal law, for which reason a selection of the penal law provisions applicable in Germany were taken over by the Estonian penal law. This also means the regulatory framework of self-defence. The author of the thesis finds that in taking over the regulatory framework of self-defence, § 33 of the German StGB (exceeding the limits of self-defence out of confusion, fear or terror) was overlooked, which is why our penal law lacks a corresponding or analogous provision.

The following methods of research have been combined in the thesis: data collection method, results interpretation method, historical method, and quantitative method.

LÜHENDID

AÕS – Asjaõigusseaduse

EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus

EIÕK – Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon

ENSV KrK – Eesti NSV kriminaalkoodeks

HMK – Harju Maakohus

KarS – Karistusseadustik

KrS – Kriminaalseadustik

KrMS – Kriminaalmenetluse seadustik

KrK – Kriminaalkoodeks

Läti KrS – Läti kriminaalseadustik

Poola KrK – Poola kriminaalkoodeks

PMK – Pärnu Maakohus

PPVS – Politsei ja piirivalve seadus

RKKKo – Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus

RKÜKo – Riigikohtu üldkogu otsus

Soome KarS – Soome karistusseadustik

StGB – Strafgesetzbuch

TlnRnK – Tallinna Ringkonnakohus

TMK – Tartu Maakohus

TrtRnk – Tartu Ringkonnakohus

TsÜS – Tsiviilseadustiku üldosa seadus

UNS – Tsaari-Venemaa Uus Nuhtlusseadus

Ukraina KrK – Ukraina kriminaalkoodeks

VNS – Tsaari-Venemaa Vana Nuhtlusseadustik

VMK – Viru Maakohus

VÕS - Võlaõigusseadus

KASUTATUD KIRJANDUS

1. N. Aas, L. Feldmanis, M. Hirvoja jtt. Karistusõigus. Tallinn: Sissekaitseakadeemia kirjastus, 2002
2. Eesti Keele Instituut. Keelekogud. Eesti keele seletav sõnaraamat. Tallinn, 2009, 6 kd – Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=v%C3%A4givald&F=M> (04.05.2014)
3. Eesti Vabariigi Riigikohus. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika ülevaated. Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) olulisemate lahendite kokkuvõtted süstematiseeritult. *Sine loco*, 2012. - Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/1399/EIK_2011-2012.pdf (04.05.2014)
4. M. Ernits, P. Pikamäe, E. Samson, J. Sootak. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Tallinn-Tartu-Kiel: Juura, Õigusteabe AS 1999
5. E. Hilgendorf, S. Lind, P. Randma. Piinamine õigusriigis?. – *Juridica*, 2004/X
6. K. Kühl. Karistusõigus. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 2002
7. Ü. Lamp. Hädakaitsest Eesti ja Saksamaa kohtupraktika alusel. Tallinn: TÜ Õigusteaduskond 2012
8. U. Lõhmus. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: SA Iuridicum, 2003
9. J. Mikk. Hädakaitse Eesti ja teiste riikide kehtivas õiguses. Tartu: TÜ Õigusteaduskond 2011
10. R. Narits. Õiguse entsüklopeedia 2., täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Juura Õigusteabe, 2007
11. R. Narits jtt. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-16/> (04.05.2014)
12. K. Nigola. Mõtteid tulevasesst kriminaalseadustikust. – *Juridica*, 1994/II
13. P. Nuuma. Karistusõigus üldosa. Tallinna Tehnikaülikool. Tallinn: TTÜ Kirjastus 2004
14. P. Pikamäe, J. Sootak. Karistusseadustik: kommenteeritud väljaanne. 3., täiend. ja ümbert. vlj. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 2009
15. P. Pikamäe. Süüteokitse ja loobumine süüteokatsesst karistusseadustiku järgi. – *Juridica*, 2001/VII
16. P. Randma. Afekt kui hingelise erutuse seisund ja ajutine raske psüühikahäire. – *Juridica*, 2005/V
17. I. Rebane. Eesti NSV kriminaalkoodeks. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Eesti Raamat, 1980

18. K. Saarman, K. Matto. Kriminaalseadustik, Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Autorite kirjastus, 1937
19. E. Samson. O. Jaggo (koost). Kriminaalõiguse üldosa. Abimaterjal kohtunike ja prokuröride järelkoolituse karistusõiguse õppegrupile. Tallinn: Justiitsministeerium, 2001
20. J. Saar. Kriminaalkorras karistatavate ja õiguspäraste surmamiste regulatsioon Eestis võrrelduna Ameerika Ühendriikide ja Saksamaa õigusega. – Juridica, 2000/I
21. J. Sootak. Karistusõigus üldosa. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 2010
22. J. Sootak. Kaks aastat karistusseadustikku – uus õigus ja uued probleemid? Juridica, 2005/I
23. J. Sootak. Kuri Karjas. Tartu: Ilmamaa 2008
24. J. Sootak. Karistusseadustiku süüteomõiste ja deliktistruktuur. – Juridica, 2001/VII
25. J. Sootak. Kuriteomõiste ja õigusriiklik kriminaalõigus. Kolme-elementilisest kuriteomõistest karistusseadustiku üldosa eelnõus. – Juridica, 1998/I
26. J. Sootak. P. Randma (rets.). Isikuvastased süüteod. Loenguid karistusõiguse eriosast I. Juridica, 2004/II
27. J. Sootak. Kuriteomõiste ja õigusriiklik kriminaalõigus. Kolme-elementilisest kuriteomõistest karistusseadustiku üldosa eelnõus. – Juridica, 1998/I
28. J. Sootak. Kriisi lahendamise karistusõiguslikud lähtekohad Eesti õigussüsteemis. – Juridica, 2007/II
29. J. Sootak. Õigusvastatus. Süü. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 2003
30. J. Sootak. Ühetaoline mõistekasutus karistusõiguses. Riigikohtu otsus 3-1-1-40-12. – Juridica, 2012/X
31. I. Teder. Analüüs: Politseiametnikele hädakaitseõiguse kohaldumine ning vahetu sunni regulatsioon. Tallinn: Õiguskantsleri Kantselei 2014, lk 12 - Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_polits_eiametnike_hadakaitseoigus_ja_vahetu_sunni_rakendamine_lisa.pdf (04.05.2014)
32. I. Teder. Märgekiri: Politseiametnike hädakaitseõigus ja vahetu sunni rakendamine. Tallinn: Õiguskantsleri Kantselei, 2014, lk 3 - Arvutivõrgus kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_polits_eiametnike_hadakaitseoigus_ja_vahetu_sunni_rakendamine.pdf (04.05.2014)
33. Vabariigi Valitsuse algatatud Karistusseadustiku eelnõu 119 SE I. – Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=991610003, (04.05.2014)

34. Õiguskantsleri Kantselei. Õiguskantsler: politseinike hädakaitse vajab selgemat regulatsiooni. 18.03.2014, Tallinn - Arvutivõrgus kättesaadav: <http://oiguskantsler.ee/et/oiguskantsler-politseinike-hadakaitse-vajab-selgemat-regulatsiooni> (04.05.2014)

Kasutatud väliskirjandus

35. N. Balkanov, S.S. Vojt, V.E. Gercenberg. Svod Zakonov Rossijskoj Imperii, tomõ XIII-XVI. Kniga – V, tom XV. St. Piterburg, 1912
36. M. Bohlander. Principles of German criminal Law. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing Ltd, 2009
37. Digitaalne andmebaas: Istorija Rossii, Vsemirjana istorija. Ulozenie o nakazanijah ugolovnih i ispravitelnih 1845. - Arvutivõrgus kättesaadav: <http://istorya.ru/referat/6279/1.php> (04.05.2014)
38. R. Domingo. The New Global Law. Cambridge. New York : Cambridge University Press, 2010
39. C. Dunn, K. Pell. English Law and Self Defense. *Sine loco, sine anno*. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.fightingarts.com/reading/article.php?id=296> (04.05.2014)
40. P. Fletcher. Rethinking Criminal Law. Oxford: University Press, 2000
41. P. Green. Castles and Carjacks: Proportionality and the Use on Deadly Force in defense on Dwellings and Vehicles. – University of Illinois Law Review, 1999. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://illinoislawreview.org/article/castles-and-carjacks-proportionality-and-the-use-of-deadly-force-in-defense-of-dwellings-and-vehicles/> (04.05.2014)
42. Infoportal. Citati rimskih juristov. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.infonet.ee/~karber/file10.html> (04.05.2014)
43. Law Teacher. Self Defence. Criminal Law Cases. Nottingham: All Answers Ltd. *Sine anno*. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.lawteacher.net/criminal-law/cases/self-defence.php> (04.05.2014)
44. A. Malinovski. Sravnitelnoe pravovedenie v sfere ugolovnogo prava. Moskva: Mezdunarodnie otnošenija, 2002
45. V. Orehov. Neobhodimaja oborona i inie obstojatelstva, isključajushie prestupnost dejanija. Sankt-Peterburg: Juridicheskij centr Press, 2003, lk 32. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.pseudology.org/Crim/OrehovOborona.pdf> (04.05.2014)
46. A. Preobrazenski, T. Nivitskaja, V. Kleandrova jtt. Zakonodatelstvo Petra I. Ugolovnoe zakonodatelstvo. Moskva: Juridicheskaja literatura, 1997

47. N. Tagantsev. Ugolovnoe pravo. Chast 1. Elektrooniline raamatukogu Vse o prave. *Sine loco*, 2003. - Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://allpravo.ru/library/doc101p0/instrum105/item791.html> (04.05.2014)
48. G. Werle. Principles on International Criminal Law. Berlin: Cambridge University Press, 2005

KASUTATUD NORMATIIVMATERJAL

49. Asjaõigusseadus (RT I 1993, 39, 590, redaktsioon RT I, 23.04.2012, 2)
50. A. Buldas. Kriminaalseaduste kogu. Teine täidetud trükk. Tallinn: Autori kirjastus, 1935
51. A. Buldas. Kriminaalseadustik ja distsiplinaarseadustik. Tallinn: Autori kirjastus, 1935
52. Criminal Code of Ukraine. General part. – Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://legislationline.org/documents/action/popup/id/16257/preview>, (04.05.2014)
53. Criminal Code of the Republic of Latvia – Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, (04.05.2014)
54. Criminal Code of the French Republic – Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, (04.05.2014)
55. Criminal Code of the Federal Republic of Germany – Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, (04.05.2014)
56. Criminal Code of the Russian Federation. – Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, (04.05.2014)
57. Eesti Vabariigi põhiseadus. (RT 1992, 26, 349, redaktsioon RT I, 27.04.2011, 2) –
Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/127042011002> (04.05.2014)
58. Federalnij Pravovoj Portal. Ugolovnij kodeks respubliki Polsha. Obshaja chast.
Juridicheskaja Rossija – Arvutivõrgus kättesaadav:
<http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817&subID=100110056,100110057#text> (04.05.2014)
59. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. (RT II 2000, 11, 57) – Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13320295> (04.05.2014)
60. Karistusseadustik. (RT I 2001, 61, 364, redaktsioon RT I, 17.04.2013, 8)
61. Kriminaalkoodeks. (terviktekst muudatustega kuni 22.02.99, redaktsioon RT I 1999, 38, 485).
62. Kriminaalmenetluse seadustik. (RT I 2003, 27, 166, redaktsioon RT I, 03.05.2013, 13)

63. Law and Legal Research Website. Pennsylvania Penal Law. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://law.onecle.com/pennsylvania/crimes-and-offenses/00.005.005.000.html> (04.05.2014)
64. Ministry of Justice, Finland. The Criminal Code of Finland. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf> (04.05.2014)
65. New York. Laws of the New York State. Penal Law. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://ypdcrime.com/penal.law/article35.htm#p35.15> (04.05.2014)
66. Politsei ja piirivalve seadus. (RT I 2009, 26, 159, redaktsioon RT I, 15.03.2014, 31). – Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/115032014031> (04.05.2014)
67. Riigi Teataja. Euroopa Inimõiguste Kohus. 2. märtsi 2013.a. lahendi nr 16281/10 kokkuvõtte. Justiitsministeerium, Riigikantselei, 2012 – Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/7597 (04.05.2014)
68. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. (RT I 2002, 35, 216, redaktsioon RT I, 06.12.2010, 12)
69. The National Archives. Criminal Law Act 1967. Ministry of Justice. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1967/58/section/3> (04.05.2014)
70. Ugolovnij kodeks respibliki Polsha. Obshaja chast. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817&subID=100110056,100110057#text> (04.05.2014)
71. Võlaõigusseadus. (RT I 2001, 81, 487, redaktsioon RT I, 05.04.2013, 4)

Kasutatud ajakirjandus

72. BNS. Kohus hakkab arutama baarikakleja süüasja. – AS Postimees. 27.01.2013. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.postimees.ee/1117450/kohus-hakkab-arutama-baarikakleja-suuasja/> (04.05.2014)
73. BNS. Kaaslase tapnud mees jäi süüdi ka ringkonnakohtus. – Tallinna Postimees. 15.10.2012. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.tallinnapostimees.ee/1007416/kaaslase-tapnud-mees-jai-suudi-ka-ringkonnakohtus/> (04.05.2014)
74. Delfi Rahvahääl. Joomakaaslast pussitanud mees taotleb enda õigeksmõistmist. – Delfi AS. 16.02.2013. – Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.delfi.ee/news/paevauudised/110_112/joomakaaslast-pussitanud-mees-taotleb-enda-oigeksmoistmist.d?id=65690296 (04.05.2014)
75. K. Kivi. Tapjapolitseinik nr 4. Eesti Ekspress AS. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://blog.ekspress.ee/Arhiiv/Vanad/1997/19/krimi.html> (04.05.2014)

76. M. Kuul. Lasnamäel kasutas müüja enesekaitseks seaduslikku püstolit, röövija hukkus. - Eesti Rahvusringhääling 20.03.2014. - Arvutivõrgus kättesaadav: <http://uudised.err.ee/v/eesti/f1287299-6aaa-4cd9-9b66-57a755ceb9e3> (04.05.2014)

Muud allikad

77. Vikipeedia. Vaba entsüklopeedia. Pronksiööd. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://et.wikipedia.org/wiki/Pronksi%C3%B6%C3%B6d> (04.05.2014)
78. Wikipedia. The Free Encyclopedia. Julius Paulus Prudentissimus. – Arvutivõrgus kättesaadav: http://en.wikipedia.org/wiki/Julius_Paulus_Prudentissimus (04.05.2014)
79. Wikipedia. Self-defence in English law. The Free Encyclopedia. – Arvutivõrgus kättesaadav: http://en.wikipedia.org/wiki/Self-defence_in_English_law (04.05.2014)

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Eesti Vabariigi Riigikohtu lahendid

1. RKKKo 3-1-1-108-13	23. RKKKo 3-1-1-17-04
2. RKKKo 3-1-1-25-13	24. RKKKo 3-1-1-106-03
3. RKKKo 3-1-1-129-12	25. RKKKo 3-1-1-43-02
4. RKKKo 3-1-1-107-12	26. RKKKo 3-1-1-124-01
5. RKTko 3-2-1-72-12	27. RKKKo 3-1-1-103-01
6. RKKKo 3-1-1-40-12	28. RKKKo 3-1-1-110-98
7. RKKKo 3-1-1-7-11	29. RKKKo 3-1-1-44-98
8. RKKKo 3-1-1-26-11	30. RKKKo 3-1-1-111-97
9. RKKKo 3-1-1-108-10	31. RKKKo 3-1-1-68-97
10. RKKKo 3-1-1-60-10	32. RKKKo 3-1-1-51-97
11. RKKKo 3-1-1-49-10	33. RKKKo 3-1-1-4-97
12. RKKKo 3-1-1-91-09	34. RKKKo 3-1-1-117-96
13. RKKKo 3-1-1-34-08	35. RKKKo 3-1-1-121-96
14. RKKKo 3-1-1-107-07	36. RKKKo 3-1-1-67-96
15. RKKKo 3-1-1-28-07	37. RKKKo 3-1-1-55-96
16. RKKKo 3-1-1-95-06	38. RKKKo 3-1-1-60-96
17. RKKKo 3-1-1-89-06	39. RKKKo 3-1-3-8-96
18. RKKKo 3-1-1-50-06	40. RKKKo 3-1-1-15-96
19. RKKKo 3-1-1-52-06	41. RKKKo 3-1-1-10-96
20. RKKKo 3-1-1-33-05	42. RKKKo III-1/1-10/95
21. RKKKo 3-1-1-111-04	43. RKKKo III-1/1-3/95
22. RKKKo 3-1-1-38-04	44. RKKKo III-1/1-48/94

Esimese ja teise astme kohtute otsused

Harju Maakohus

1-13-3284/12
1-12-4480/13
1-12-5899/16
1-12-2782/9
1-12-182/18
1-12-438/15
1-12-2360/12
1-12-1583/12
1-12-3383/7
1-11-12168/7
1-11-3632/9
1-11-8344/10
1-10-16724/9
1-11-4502/7
1-11-5043/7
1-10-17205/8
1-10-5077/7
1-10-2036/7
1-10-1162/6
1-09-11800/7
1-09-14910/12
1-10-1334/10
1-09-15944/5
1-07-844/21
1-09-4210/7
1-08-13294/2

Tallinna Ringkonnakohus

1-13-3284/35
1-12-4480/23
1-12-5899/25
1-12-2782/23
1-12-182/27
1-12-475/19
1-12-438/21
1-12-2360/22
1-12-1583/21
1-11-12168/16
1-11-3632/17
1-10-16724/21
1-11-4502/15
1-11-5043/24
1-11-7855/17
1-10-17190/27
1-10-7968/28
1-10-17205/14
1-10-15263/23
1-10-3559/22
1-10-9166/22
1-10-1162/16
1-09-11800/16
1-09-14910/21
1-09-14947/21
1-09-15944/14
1-09-603/31
1-08-5008/30
1-07-844/27
1-08-8125/21
1-08-1794/36

Pärnu Maakohus

1-12-2356/8
1-11-7855/7
1-11-5400/14
1-10-7968/20
1-10-15263/13
1-10-9166/10
1-10-18/6
1-08-8125/6
1-08-1794/18
1-06-2265/6

Viru Maakohus

1-13-2379/23
1-11-7729/9
1-10-8382/31
1-11-6462/19
1-09-19418/23
1-09-17579/15
1-09-12153/10
1-09-6292/25
1-09-10546/9
1-10-8409/11
1-09-9600/8
1-09-14627/28
1-09-1959/38
1-08-351/29

Tartu Maakohus

1-12-8241/21
1-09-1503/27
1-11-2370/24
1-08-10730/43
1-08-14623/12

Tartu Ringkonnakohus

1-12-4162/24
1-12-3329/27
1-12-8241/30
1-10-8382/42
1-09-1503/36
1-11-2370/43
1-11-6462/31
1-09-19418/47
1-09-17579/21
1-09-10546/26
1-09-9600/39
1-08-10454/25
1-09-14627/38
1-09-1959/51
1-08-351/40
1-08-10730/74
1-08-14623/24

Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid

1. EIKo 25.02.2014, 651/10, *Makbule Kaymaz jt vs Türki*. – Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/9294 (04.05.2014)
2. EIKo 12.03.2013, 16281/10, *Aydan vs Türki*. – Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/7597 (04.05.2014)
3. EIKo 22.02.2011, 24329/02, *Soare jt vs. Rumeenia*. – Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyys/6027 (04.05.2014)
4. EIKo 27.09.1995, 18984/91, *McCann vs. Ühendkuningriik*, p. 148. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57943> (04.05.2014)

Saksamaa Ülemkohtu lahendid:

1. Saksamaa Ülemkohtu 04. juuli 2013. a. lahend nr 4 StR 213/13. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=38d8aa44b59874bdecaa7a7301e89726&nr=64761&pos=3&anz=61> (04.05.2014)
2. Saksamaa Ülemkohtu 25. aprilli 2013. a. lahend nr 4 StR 551/12. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=38d8aa44b59874bdecaa7a7301e89726&nr=64311&pos=4&anz=61> (04.05.2014)
3. Saksamaa Ülemkohtu 27. augusti 2003.a. lahend nr 1 str 327/03. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=38d8aa44b59874bdecaa7a7301e89726&Seite=1&nr=37299&pos=43&anz=61> (04.05.2014)
4. Saksamaa Ülemkohtu 24. oktoobri 2001.a. lahend nr 3 StR 272/01. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=38d8aa44b59874bdecaa7a7301e89726&Seite=1&nr=20670&pos=54&anz=61> (04.05.2014)

LISAD

Lisa 1: Hädakaitse regulatsiooni ajalooline areng.

Selleks, et paremini mõista hädakaitse instituudi probleemseid kohtasid Eesti kehtivas õiguses, käesoleva töö autor peab vajalikuks pöörduda ajaloolise meetodi poole ja jälgida hädakaitse instituudi regulatsiooni arengut ehk kujunemist läbi ajaloo.

Vaadates lähiminevikku võib näha, et Eesti alal kehtisid järgmised kriminaalõigust reguleerivad õigusaktid:

- 1715. a. Peeter I Sõjaväe Määrustik;
- 1845. a. Tsaari-Venemaa Vana Nuhtlusseadustik;
- 1903. a. Tsaari-Venemaa Uus Nuhtlusseadus;
- 1935. a. Eesti kriminaalseadustik;
- 1940. a. alates Vene NFSV kriminaalkodeksid 1922. ja 1926. aastast;
- 1941.- 1944. a. Saksamaa kriminaalseadused;
- 1945.-1961. a. Vene NFSV kriminaalkodeks;
- 1961. a. alates NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse alused ja Eesti NSV kriminaalkodeks;
- 1992. a. alates muudetud ja parandatud (ENSV) kriminaalkodeks;
- 2002. a. 1. septembrist alates Eesti Vabariigi karistusseadustik.

Kuna töö eesmärgiks ei ole anda detailset hinnangut hädakaitse regulatsioonile erinevates ajaloo perioodides vaid teemaks on tõendite hindamine Eestis kehtiva karistusõiguse kohaselt, töö autor käsitleb vaid teatud osa toodud loetelust, tema arvates, olulist rolli mängivaid seadusi.

1715. a. Peeter I Sõjaväe Määrustik

Peeter esimese sõjaväemäärustik kehtestati 26. aprillil 1715 aastal. Eestis kehtis tol ajal Peeter I sõjaväemäärustik.²³⁵ See oli koostatud välismaiste allikate põhjal, ja nimelt – selle aluseks on võetud 1683.a. Gustav Adolphi rootsi artiklid, mida on oluliselt muudetud. Muudatusi tehti Euroopa kriminaalõiguse alusel: Saksamaa seadusandlus, Hollandi ja Taani põhikirjad, Louis XIV ordonnants.²³⁶

Vastavalt määrustiku artiklile 156 vabastatakse vastutusest isiku, kes kaitstes ennast tapab ründaja.²³⁷ Artiklist nr 157 tulenevalt ründaja surma põhjustamine võiks olla põhjendatud nt kui on olemas eesseisev oht elule. Käsitletava artikli lõike 3 tõlgenduse kohaselt olukorras, kus tekkib oht ja hirm, siis ei pea rünnatav ootama esimest lööki, „*sest peale esimest lööki võib juhtuda nii, et rünnatav ei saa enam vastu lüüa*“.²³⁸ Määrustik ei sätesta hädakaitset konkreetse õigusnormina, vaid käsitleb seda õigustava asjaoluna „*esimese löögi*“ tegemiseks või surma põhjustamiseks.

²³⁵ Vikipeedia. Vaba entsüklopeedia. Eesti ajalugu. – Arvutivõrgus kättesaadav:

http://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_ajalugu (04.05.2014)

²³⁶ N. Tagantsev. Ugolovnoe pravo. Chast 1. Elektrooniline raamatukogu Vse o prave, 2003. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://allpravo.ru/library/doc101p0/instrum105/item791.html> (04.05.2014)

²³⁷ A. Preobrazenski, T. Nivitskaja, V. Kleandrova jtt. Zakonodatelstvo Petra I. Ugolovnoe zakonodatelstvo. Moskva: Juridicheskaja literatura, 1997, lk 781

²³⁸ *Ibid*, lk 782

1845. a. Tsaari-Venemaa Vana Nuhtlusseadustik (VNS)

1845. a. Nuhtlusseadustik oli eraldi normatiivakt, mis sisaldas süstematiseeritult kriminaalõiguse norme.²³⁹ Erinevalt kehtivast karistusõigusest 1845 aastast Eesti territooriumil kehtinud VNS käsitleb hädakaitset just süüd välistava asjaoluna. Vastavalt VNS § 92 p 6 põhjusteks, mille järgi toime pandud süütegu ei ole süüline loetakse hädakaitse.²⁴⁰ VNS eristab isiklikku ehk personaalset hädakaitsetegevust ja hädakaitsetegevust teiste ehk kolmandate isikute kaitseks.

VNS hädakaitse regulatsioon sisaldab hädakaitsetegevuse detailset kirjeldust nagu nt: füüsilise jõu kasutamine, ründajale tervisekahjustuste tekitamine, isegi surmamine. Nimetatud loetelu ei ole ammendav, sest seadustik näeb ka ette „ /.../ *muud meetmed õigusvastase ründe tõrjumiseks* /.../“²⁴¹. Kuigi hädakaitse puhul VNS lubab ka ründaja surma põhjustamist, on seadustikus sätestatud üks hädakaitse piirang - võimalus pöörduda korrakaitse organi poole. Muid piiranguid seadustik ette ei näe.

VNS § 101 kohaselt hädakaitse instituudiga kaitstavateks õigushüvedeks on kaitsja või kolmanda isiku: elu, tervis, vabadus ja elukoht. Eraldi on välja toodud õigus hädakaitsele varga või röövli ründe puhul. Õigus hädakaitsele hõlmab endas ka kurjategijate kinnipidamist juhul, kui viimane ei loobu vara kahjustamisest või varastamisest ning osutab füüsilist vastupanu teda kinnipidamisel. VNS peab hädakaitse ületamisena vaid ründajale eesmärgipäratu kahju tekitamist peale ründe tõrjumist.²⁴² Seadustik ei erista hädakaitsetes kasutatava vahendi sobivuse ja säästlikkuse kriteeriume ning hädakaitse ületamist, millest saab järeldada, et ründe lõpetamise eesmärgil võiks kasutada mis iganes vahendeid ründe lõpetamiseks ja kaitsetegevuse ulatus võiks vabalt viia ründaja surmamiseni. VNS §-s 102 on eraldi välja toodud naiste õigus hädakaitsele olukorras, mil seadusvastane rünne on suunatud tema au ja neitsilikkuse vastu.

Eelpool kirjeldatust võib järeldada, et VNS-is kehtestatud hädakaitse regulatsioon on üpris mahukas ja püüab hõlmata endas kõiki võimalikke hädakaitse puhul süüd välistavaid juhtumeid.

Käesoleva töö autor leiab, et vaatamata hädakaitse regulatsiooni mahukusele see on ilmselgelt puudulik, kuna kehtestab hädakaitse piiranguna võimalus pöörduda abi saamise eesmärgil korrakaitse organi poole; välistab õigust kaitsta immateriaalseid õigushüvesid, mistõttu jääb kaitsmata isiku au ja inimväärikus. Seadustik ei erista hädakaitsetes kasutatava vahendi sobivuse ja säästlikkuse kriteeriume. Töö autor toetab prof Jaan Sootak poolt väljendatud seisukohta, et VNS üksnes nimetab hädakaitset ühe süüksarvamist välistava asjaoluna (art 92 VI) koos lapsealisuse, hullumeelsuse, eksimuse, sunniga jms, avamata selle mõistet.²⁴³

1903. a. Tsaari-Venemaa Uus Nuhtlusseadus (UNS)

Aastal 1881. valmistati ette kriminaalseaduse projekt ja 22. märtsil 1903 tsaar kinnitas Uue Kriminaalseaduse. Uue koodeksi nimi oli Ugolovnoje Uloženiye ning eesti keeles hakati seda kutsuma Uueks Nuhtlusseadustikuks. Mis puutub 1903.a. koodeksisse, siis siin oli tegemist üldjoontes euroopaliku seadustikuga, suure sammuga edasi, võrreldes senise

²³⁹ J. Sootak. Kuri Karjas. Tartu: Ilmamaa 2008, lk 485

²⁴⁰ N.P. Balkanov, S.S. Vojt, V.E. Gercenberg. Svod Zakonov Rossijskoj Imperii, tomõ XIII-XVI. Kniga – V, tom XV. St. Piterburg, 1912, lk 9

²⁴¹ *Ibid*, lk 10

²⁴² Digitaalne andmebaas Istorija Rossii, Vsemirjana istorija. Ulozenie o nakazaniyah ugolovnih i ispravitelnih 1845. – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://istoriya.ru/referat/6279/1.php> (04.05.2014)

²⁴³ J. Sootak. Karistusõigus üldosa. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 2010, lk 346

kriminaalõigusega.²⁴⁴ 1903 aasta UNS on võrreldes 1845. a. Tsaari-Venemaa Vana Nuhtlusseadustikuga lakoonilisem. UNS vaatab hädakaitset kui tegu, mis ei loeta süüteks. Vastavat UNS §-le 45 „*Ei loeta süüteks tegu, mis on tehtud hädakaitsetes /.../*“²⁴⁵ Hädakaitse piirang, mil isikul ei ole õigus hädakaitsele korrakaitse organitele pöördumise võimaluse puhul, kaotab UNS-is oma kehtivuse. Erinevalt VNS-ist UNS ei erista endiselt ründe õigusvastasust, kuid positiivseks küljeks on see, et UNS arvab kaitstavate õigushüvede hulka ka immateriaalseid hüvesid. UNS § 45 lause 2 kehtestab aga kaitsja vastutuse aluse hädakaitse ületamise ja kaitse „*mitteõiegaegsuse*“²⁴⁶ eest.

Töö autor leiab, et nimetatud regulatsioon on VNS-is kehtinust parem, kui puuduseks jääb ikkagi see, et UNS ei erista vahetut või vahetult eesseisvat rünnet vaid vastupidi piirab hädakaitse õigust kehtestades vastutust mitteõiegaegselt teostatud kaitse eest.

1935. a. Eesti kriminaalseadustik (KrS)

Hädakaitse legaalseadustik sisaldub KrS §-s 45, ning sarnaselt UNS-i hädakaitse regulatsiooniga ei loe süüteks tegu, mis on korda saadetud hädakaitse puhul kaitsja enda või teise inimese isikulise või varandusliku hüve vastu sihitud seadusvastase kallalekippumise korral.²⁴⁷ Eesti KrS eristab „*teo kriminaalõiguslikku seadusvastasust*“.²⁴⁸ Seadustiku kommentaaride kohaselt kallaletung peab olema seadusvastane, seega moodustama mõninga süüteo koosseisu. Sellest tõlgendusest on näha, et sarnaselt kehtiva õigusliku regulatsiooniga peetakse oluliseks ka kallaletungi ehk ründe seadusvastasust ehk õigusvastasust. Praktika seisukohalt on oluline see, et Eesti KrS sarnaselt kehtiva karistusõigusega hakkab eristama looma kallaletungi, mille puhul tegemist on hädaseisundiga ja looma, kui ründe vahendi kallaletungi (vahendlik täideviimine), mil tegemist on hädakaitsega.

KrS kommentaaridest lähtuvalt tõrjeks (e kaitsetegevuseks) on aktiivne tegevus. Lähtuvalt kommentaarist tõrje peab olema vastav ja kaasaegne kallaletungiga ning peab olema teostatud vajalikkuse piires.²⁴⁹ KrS § 45 lg 2 kohaselt „*/.../ hädakaitse piiridest üleastumine kaitse liialdamise või ebaõigel ajal tarvitamise teel on karistatav ainult seaduses eriti ettenähtud juhtudel*“.²⁵⁰ Nimetatust järeldub, et hädakaitse regulatsioon saab veel täisväärtuslikum, sest hakkab eristama kaitse intensiivsust.

Eesti NSV Kriminaalkoodeks (ENSV KrK)

Eesti NSV kriminaalkoodeksit tuleb pidada üheks Nõukogude kriminaalõiguse variandiks.²⁵¹

ENSV KrK § 13 defineerib hädakaitse järgmiselt:

„(1) *Tegevus, millel on küll käesolevas koodeksis ettenähtud teo tunnused, kuid mis pandi toime hädakaitse seisundis, s.o. Nõukogude riigi või ühiskondlike huvide või kaitsja enese või teise kodanike isiku või õiguse kaitsetel ühiskonnaohtliku ründe vastu ründajale kahju tekitamise teel, ei ole kuritegu, kui seejuures ei ületatud hädakaitse piire.*

(2) *Hädakaitse piiride ületamiseks on kaitse ilmne mittevastavus ründe iseloomule ja ohtlikkusele.*“²⁵²

²⁴⁴ J. Sootak. Kuri Karjas, lk 487

²⁴⁵ N.P. Balkanov, lk 242

²⁴⁶ N.P. Balkanov, lk 242

²⁴⁷ A. Buldas. Kriminaalseaduste kogu. Teine täidetud trükk. Tallinn: Autori kirjastus, 1935, lk 12-13

²⁴⁸ K. Saarman, K. Matto. Kriminaalseadustik, Komm vlj. Tallinn: Autorite kirjastus, 1937, lk 36

²⁴⁹ K. Saarman. Kriminaalseadustik, Komm vlj., lk 36

²⁵⁰ A. Buldas. Kriminaalseadustik ja distsiplinaarseadustik. Tallinn: Autori kirjastus, 1935, lk 13

²⁵¹ J. Sootak. Kuri Karjas, lk 487

²⁵² I. Rebane. Eesti NSV kriminaalkoodeks. Komm vlj. Tallinn: Eesti Raamat, 1980, lk 48

Hädakaitse legaaldefiniitsioonist on näha, et hädakaitsetegevuse ulatust on piiratud vaid ründajale kahju tekitamisega. Sarnasele seisukohale aastal 1994 on asunud ka õigusteaduskonna emeriitdotsent Kalle Nigola kes ütles, et „*ENSV KrK § 13 lg 1 kehtestas hädakaitseakti õiguspärasuse üheks tingimuseks kahju tekitamise ründajale mitte aga teisele õigussubjektile*“.²⁵³

Märkimisväärseks asjaoluks on see, et nõukogude aja dogmaatika luges hädakaitset teo ühiskonnaohtlikkust välistavaks asjaoluks.²⁵⁴

1992. a. kriminaalkoodeks (KrK)

1992. a karistusõigusreformiga kehtestatud KrK uue redaktsiooni § 13 vabastas sätte teksti nõukogulikust retoorikast, säilitas aga siiski kollektiivsete õigushüvede hädakaitsevõime. Nimelt oli § 31 lg 1 järgi hädakaitse kaitsjat ennast või teist isikut või nende õigusi või ettevõtte asutuse või organisatsiooni õigusi või riigi huvisid ohustava õigusvastase ründe tõrjumine.²⁵⁵

2002. a. Eesti Vabariigi karistusseadustik (KarS)

Karistusseadustiku eelnõu toetub kontinentaaleuroopa karistusõigusliku mõtte rikkalikule kogemusele. Eeskujuks on olnud eelkõige prantsuse ja saksa karistusõiguslikud lahendused. Saksa 1975. aasta kriminaalseadustik (StGB) ja prantsuse 1994. aasta *Code Pénal* sobisid eeskujudeks ennekõike seetõttu, et tegemist on uusimate karistusõiguslike kodifikatsioonidega. Karistusõigus Saksa- ja Prantsusmaal langeb paljuski kokku. Näitena võiks nimetada samuti hädaseisundi ja hädakaitse eristamist. Ometi pole ka neid lihtsalt üle võetud, vaid kohandatud Eesti erilistele vajadustele. Hädakaitse (§ 27) mõiste formuleeringut on senisega (KrK § 13) võrreldes mõneti muudetud, sealhulgas loobutud praeguse õigussüsteemi kontekstis mõttetust väljendist "*ettevõtte, asutuse või organisatsiooni või õigused ja huvid*" ning asendatud see üldtunnustatud õigushüve mõistega. Oluline erinevus kehtiva õigusega võrreldes seisneb aga selles, et kolmeastmelisest süüteomõistest tulenevalt on täpselt ära määratud hädakaitse õiguslik loomus - see on õiguspärane tegu.²⁵⁶ Kehtiva karistusseadustiku järgi hädakaitse piiride ületamine ründest tingitud erutusseisundis on süüd kergendav asjaolu. Samas loobuti VNS-is, UNS-is, Eesti KrS-is, ENSV KrK ja Eesti KrK-is kehinud tapmise ja raske tervisekahjustuse tekitamise (hädakaitse piiride ületamisel) privilegeeritud koosseisudest.

²⁵³ K. Nigola. Mõtteid tulevasesst kriminaalseadustikust. – *Juridica*, 1994/II, lk 56

²⁵⁴ J. Sootak. Karistusõigus üldosa, lk 347

²⁵⁵ *Op. cit.* lk 347

²⁵⁶ Vabariigi Valitsuse algatatud Karistusseadustiku eelnõu 119 SE I. – Arvutivõrgus kättesaadav:

http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=991610003 (04.05.2014)

Lisa 2: privileeeritud paragrahvide ja nendele vastavate sanktsioonide võrdlustabel riikide kaupa

Tabel 1. Tapmise ja raske tervisekahjustuse tekitamise privileeeritud paragrahvide ja nendele vastavate sanktsioonide võrdlustabel riikide kaupa.

Riik	Paragrahvi number	Paragrahvi nimetus	Kvalifikatsiooni sõnastus ja sanktsioon
Läti	§ 121	Tapmine hädakaitse piiride ületamisel.	Tapmise eest hädakaitse piiride ületamisel – karistatakse vabadusekaotusega kuni kahe aastani, aresti või parandusliku tööga.
	§ 128	Kehavigastuse tahtlik tekitamine hädakaitse piiride ületamisel.	Üliraske või raske kehavigastuse tahtliku tekitamise eest hädakaitse piiride ületamisel, kui see ei järgnenud kaitseks elu või vägistamise vastu – karistatakse aresti või vabadusekaotusega kuni ühe aastani või parandusliku tööga või rahatrahviga kuni 20 töötasu alammäära.
Ukraina	§ 118	Tahtlik tapmine hädakaitse piiride või kurjategija kinnipidamiseks vajalike meetmete ületamisel.	Tahtliku tapmise eest hädakaitse piiride või kurjategija kinnipidamiseks vajalike meetmete ületamisel – karistatakse parandusliku tööga kuni kahe aastani, vabaduse piiramisega kuni kolme aastani või vabadusekaotusega kuni kahe aastani.
	§ 124	Üliraske või raske kehavigastuse tahtlik tekitamine hädakaitse piiride või kirjategija kinnipidamiseks vajalike meetmete ületamisel.	Üliraske või raske kehavigastuse tahtliku tekitamise eest hädakaitse piiride või kurjategija kinnipidamiseks vajalike meetmete ületamisel – karistatakse üldkasuliku tööga 150-240 tundi, parandusliku tööga kuni kahe aastani, arestiga kuni kuue kuuni või vabaduse piiramisega kuni kahe aastani.
Venemaa	§ 108	Tapmine hädakaitse piiride või kurjategija kinnipidamiseks vajalike meetmete ületamisel.	Lg 1. Tapmise eest hädakaitse piiride ületamisel – karistatakse parandusliku tööga kuni kahe aastani või vabadusekaotusega kuni kahe aastani. Lg 2. Tapmise eest kurjategija kinnipidamiseks vajalike meetmete ületamisel – karistatakse parandusliku tööga kuni kolme aastani või vabadusekaotusega kuni kolme aastani.
	§ 114	Üliraske või raske kehavigastuse tekitamine hädakaitse piiride või kurjategija kinnipidamiseks vajalike meetmete ületamisel.	Lg 1. Üliraske või raske kehavigastuse tahtliku tekitamise eest hädakaitse piiride ületamisel – karistatakse parandusliku tööga kuni ühe aastani või vabadusekaotusega kuni ühe aastani. Lg 2. Üliraske või raske kehavigastuse tahtliku tekitamise eest kurjategija kinnipidamiseks vajalike meetmete ületamisel – karistatakse parandusliku tööga kuni kahe aastani või vabadusekaotusega kuni kahe aastani.

Allikad: 1. Legislationline. Criminal Code of the Republic of Latvia. Office for Democratic Institutions and Human Rights.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (04.05.2014)

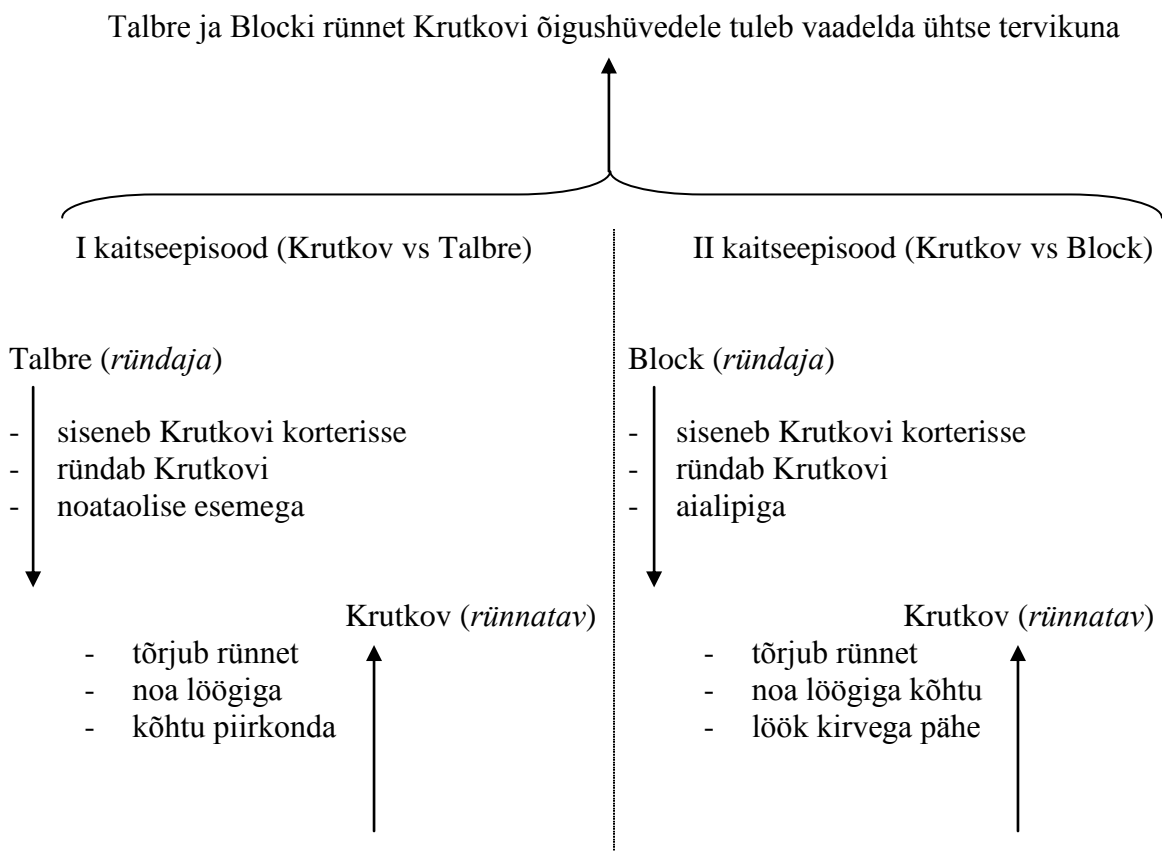
2. Legislationline. Criminal Code of Ukraine. General part. Office for Democratic Institutions and Human Rights.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/action/popup/id/16257/preview> (04.05.2014)

3. Legislationline. Criminal Code of the Russian Federation. Office for Democratic Institutions and Human Rights.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (04.05.2014)

Lisa 3: RKKKo 3-1-1-17-04 – skeem ja lühikirjeldus

Kaasuse lühikirjeldus:

Valeri Krutkov anti kohtu alla süüdistatuna KarS § 118 p 1 järgi selles, et ta 8. novembril 2002. a kella 23.00 ajal lõi enda elukohas T. Talbret noaga kõhtu ja tekitas talle eluohtliku tervisekahjustuse. Poole tunni möödudes lõi V. Krutkov noa ja kirvega E. Blocki, põhjustades ka talle eluohtliku tervisekahjustuse.

Allikas:

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 25. märtsi 2004. a. otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-17-04 Valeri Krutkov süüdistuses KarS § 118 p 1 järgi.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-17-04>, (04.05.2014)

Lisa 4: hädakaitse kontrollimisskeem – J. Sootak

Skeem 18.4. Hädakaitse kontrollimine

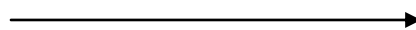
A. Koosseis (§ 113)

1) Objektiivne (tegu, tagajärg ja selle omistamine)

Ja
↓

2) Subjektiivne (tahtlus)

Ja
↓

B. Õigusvastasus

ei? (tõrjus rünnet) hädakaitse?

↓

3) Vahtu õigusvastane rünne

Ja
↓

4) Sobiv kaitsevahend?

Ei
↓

objektiivselt ületas hädakaitse piire
subjektiivselt otsese tahtlusega
(§ 28 III)

↓

Tegu on õigusvastane

↓

tagasi põhidelikti skeemile

C. Süü

1) Süüvõime

Ja
↓

2) Süüd välistavad asjaolud

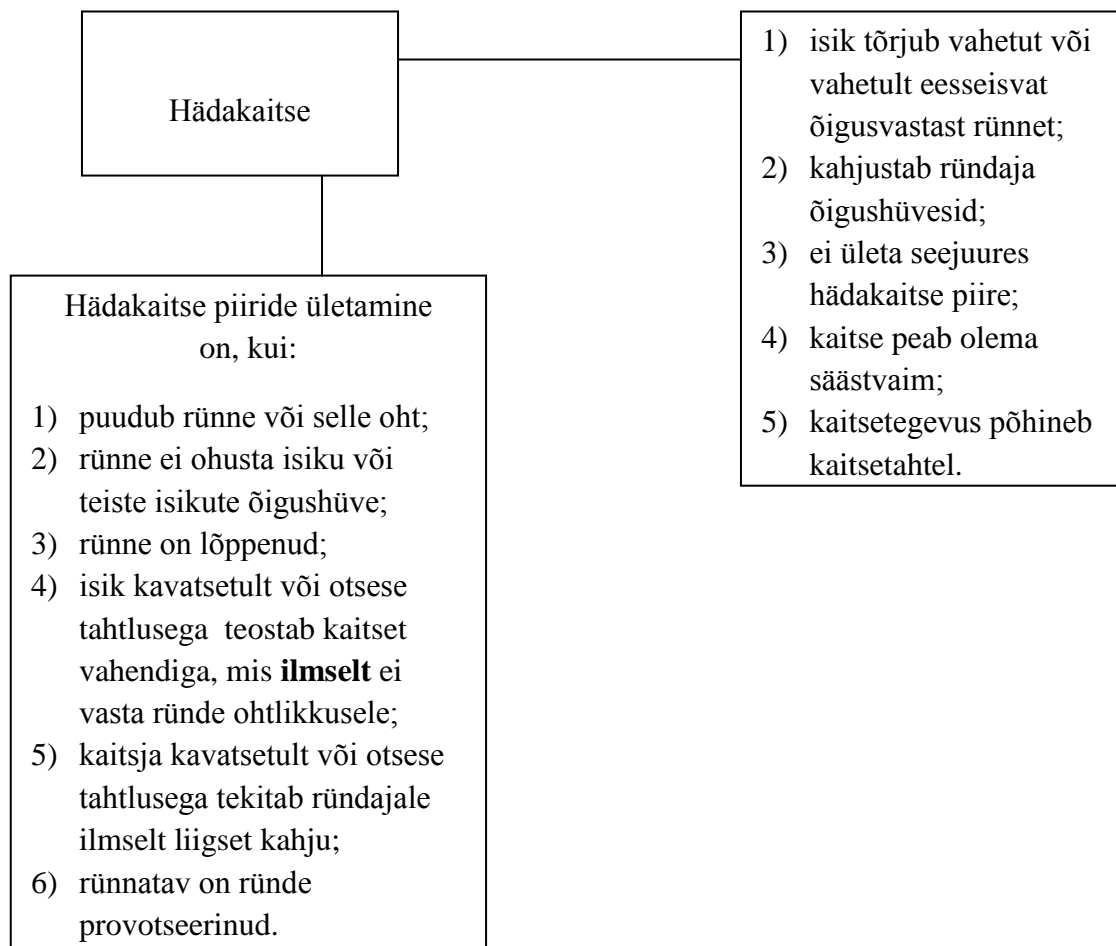
↓

Puuduvad
↓

Järeldus: vastutab tahtliku süüteo (§ 113) eest

Õigusvastasust välistavad asjaolud

Hädakaitse

Ründaja tapmine on õiguspärane **ainult siis**,

- 1) kui rünne seisneb **vägivallateos** ja
- 2) jõu kasutamine on **ainus vahend**.

Allikas: P. Nuuma. Karistusõigus. Üldosa skeemid. Tallinna Tehnikaülikool. Tallinn: TTÜ Kirjastus 2003, lk 38

Lisa 6: hädakaitse kontrollimisskeem – E. Samson

Prof. dr. Erich Samson

Hädakaitse

- I. Ründeolukord
 1. rünne
 - a. oht
 - b. mingile õigushüvele
 - c. lähtub inimesest
 2. vahetu
 3. õigusvastane

- II. Kaitsetoiming
 1. ründaja õigushüve kahjustamine
 2. vajalikkus
 - a. sobivus
 - b. säästvaim vahend

- III. Hädakaitse piirangud
 1. provotseeritud hädakaitse
 2. mittesüüline rünne
 3. silmatorkav ebaproportsionaalsus
 4. tapmine hädakaitstes
 5. hädakaitse perekonnaringis

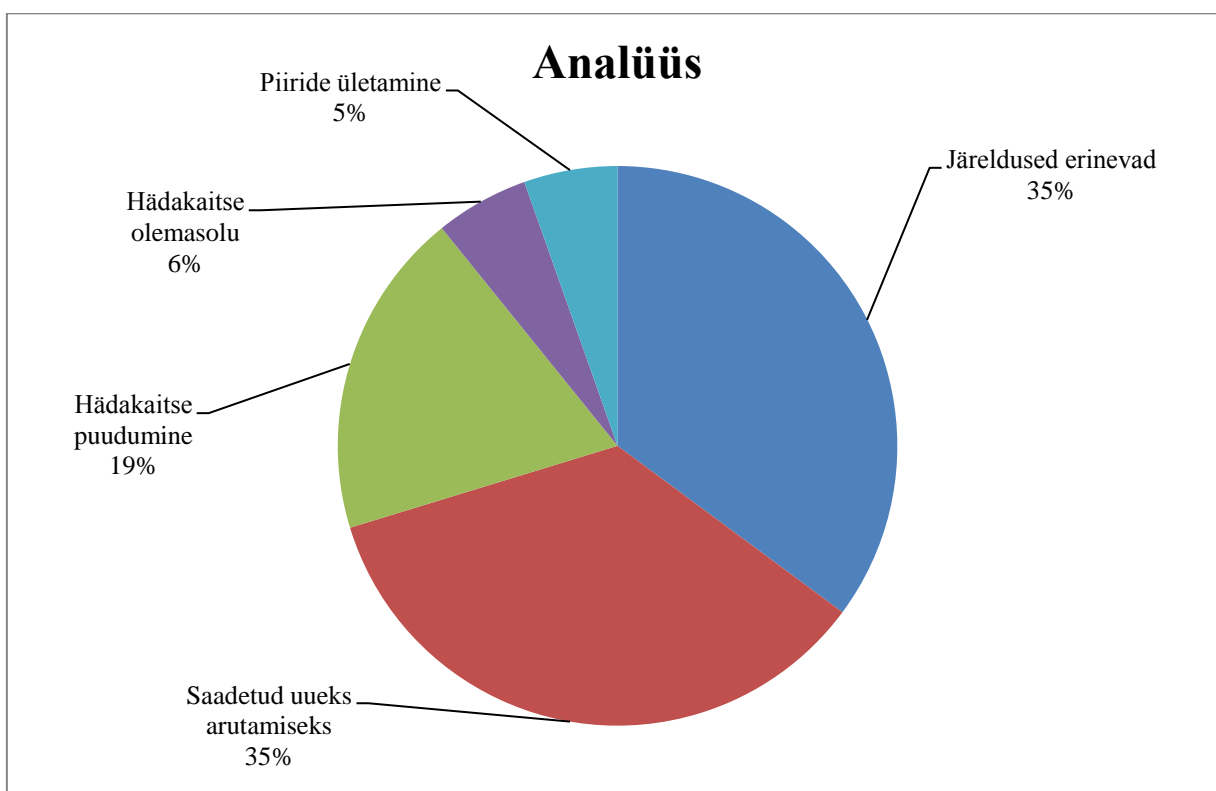
Allikas:

E. Samson. O. Jaggo (koost). Kriminaalõiguse üldosa. Abimaterjal kohtunike ja prokuröride järelkoolituse karistusõiguse õppegrupile. Tallinn: Justiitsministeerium, 2001, lk 147

Lisa 7: Riigikohtu lahendite analüüsi tabel

Tabel 1. Riigikohtu lahendite analüüs.

RKKKo seisukohad	Järeldused erinevad	Saadetud uueks arutamiseks	Hädakaitse puudumine	Hädakaitse olemasolu	Piiride ületamine
Asjade arv	13	13	7	2	2

Lisa 8: Kohtuotsuste võrdlev tabel

Tabel 1. Esimese, teise ja kolmanda astme kohtute otsuste tulemused hädakaitse analüüsimisel.

RKKKo number	Kohtute seisukohad		
	Maakohus	Ringkonnakohus	Riigikohus
3-1-1-108-13	-	-	uueks ar.
3-1-1-25-13	-	ület.	+
3-1-1-129-12	+	+	+
3-1-1-107-12	+	-	uueks ar.
3-1-1-40-12	-	-	uueks ar.
3-1-1-26-11	-	ület.	uueks ar.
3-1-1-7-11	-	-	-
3-1-1-108-10	ület.	ület.	ület.
3-1-1-49-10	-	-	uueks ar.
3-1-1-91-09	-	-	-
3-1-1-34-08	-	+	+
3-1-1-28-07	-	-	-
3-1-1-95-06	-	-	uueks ar.
3-1-1-33-05	+	ület.	+
3-1-1-111-04	-	ület.	uueks ar.
3-1-1-38-04	ület.	ület.	uueks ar.
3-1-1-17-04	-	ület.	+
3-1-1-106-03	ület.	-	-
3-1-1-43-02	+	+	uueks ar.
3-1-1-124-01	ület.	-	ület.
3-1-1-103-01	+	+	uueks ar.
3-1-1-110-98	ület.	ület.	+
3-1-1-44-98	ület.	-	uueks ar.
3-1-1-111-97	ület.	ület.	ület.
3-1-1-68-97	ület.	-	-
3-1-1-51-97	+	-	-
3-1-1-4-97	-	-	-
3-1-3-8-96	-	-	-
3-1-1-121-96	ület.	-	-
3-1-1-117-96	-	ület.	+
3-1-1-67-96	ület.	-	-
3-1-1-60-96	ület.	ület.	uueks ar.
3-1-1-55-96	-	-	uueks ar.
3-1-1-15-96	-	-	-
III-1/1-10/95	-	-	-
III-1/1-3/95	+	+	+
III-1/1-48/94	+	-	-

Selgitused:

(+) - kohus tuvastas hädakaitse seisundi olemasolu

(-) - kohus tuvastas, et hädakaitse seisund puudub

(ület.) - kohus tuvastas, et tegemist on hädakaitse piiride ületamisega

(uueks ar.) - kriminaalasi on uueks arutamiseks saadetud

Lisa 9: Kuriteo kvalifikatsioon vastavalt kehtivale karistusseadustikule

Tabel 1. Kuriteo kvalifikatsioon vastavalt kehtivale karistusseadustikule.

Kuriteo kvalifikatsioon	kuritegude kogum	§ 121	§ 113	§ 118	§ 114	§ 263	§ 274	§ 117
Arv	26	21	18	15	8	7	4	3

§ 113 – tapmine;

§ 114 – mõrv;

§ 117 – surma põhjustamine ettevaatamatuses;

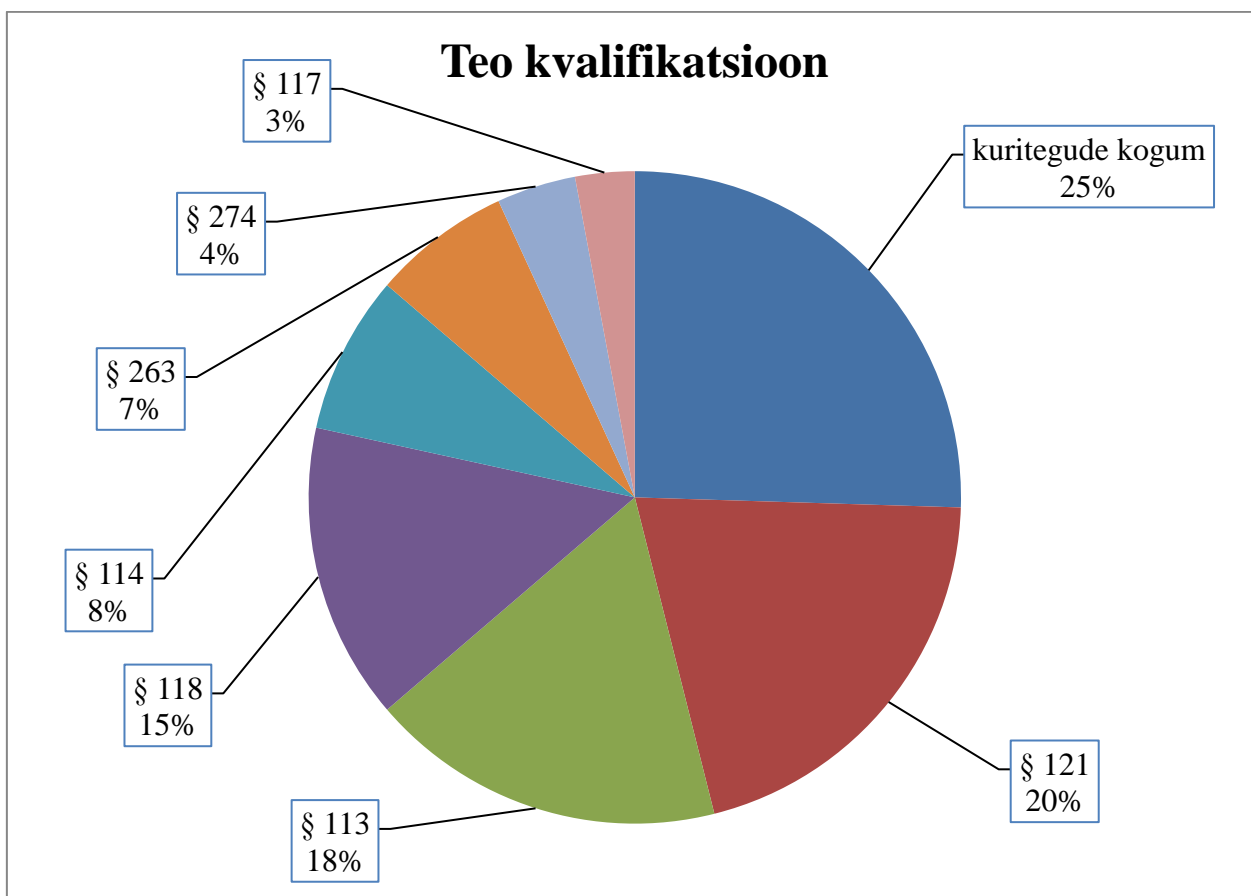
§ 118 – raske tervisekahjustuse tekitamine;

§ 121 – kehaline väärkohtlemine;

§ 263 – avaliku korra raske rikkumine;

§ 274 – vägivald võimuesindaja ja avalikku korda kaitsva muu isiku suhtes;

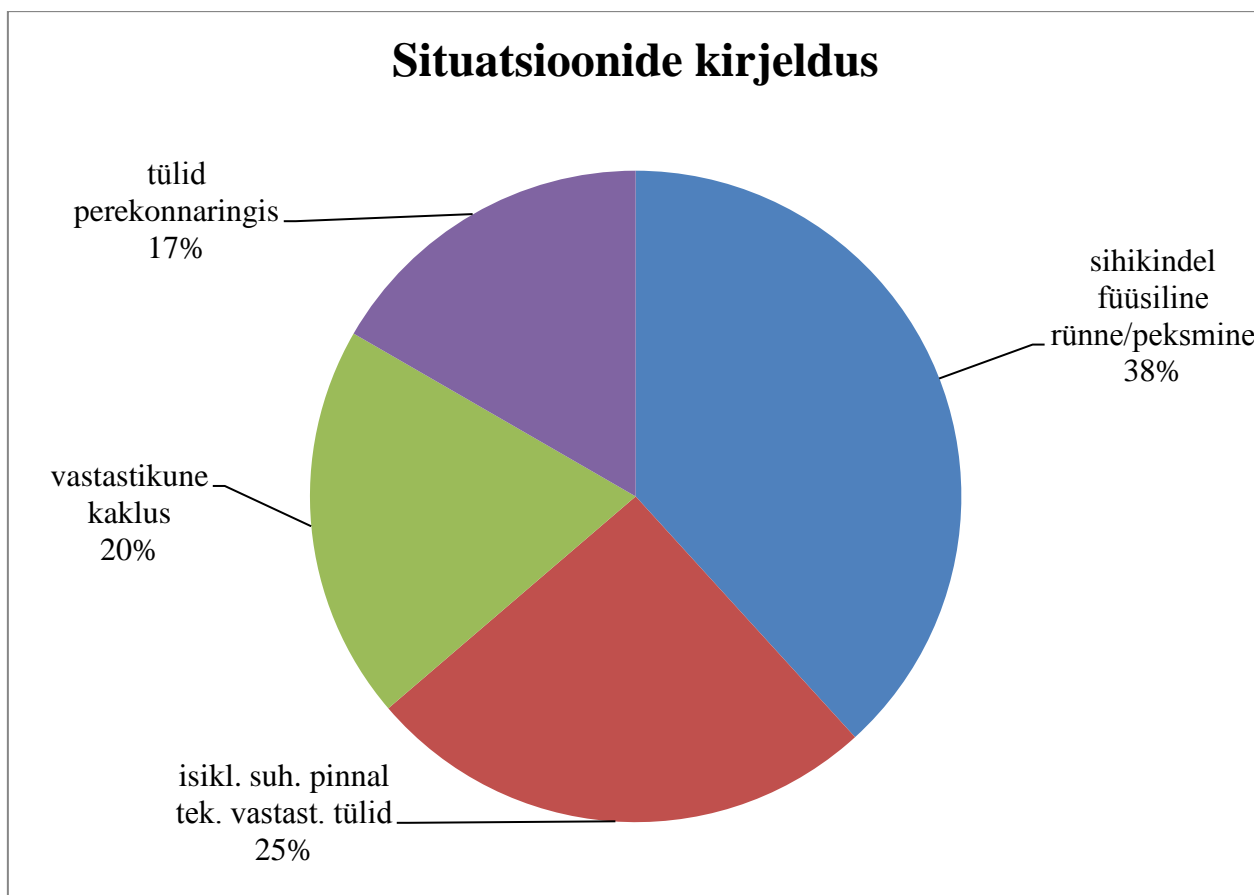
Kuritegude kogum (§ 118, § 113, § 117, § 120, § 121, § 199 jms).

Lisa 10: Situatsioonide kirjeldus

Tabel 1. Hädakaitsega seotud situatsioonide kirjeldus.

Situatsioonide kirjeldus	sihikindel füüsiline rünne/peksmine	isiklike suhete pinnal tekkinud vastastikud tülid	vastastikune kaklus	tülid perekonnaringis
Situatsioonide arv	39	26	20	17

Lisa 11: Ründaja ja rünnatava omavaheline suhe

Tabel 1. Ründaja ja rünnatava omavaheline suhe.

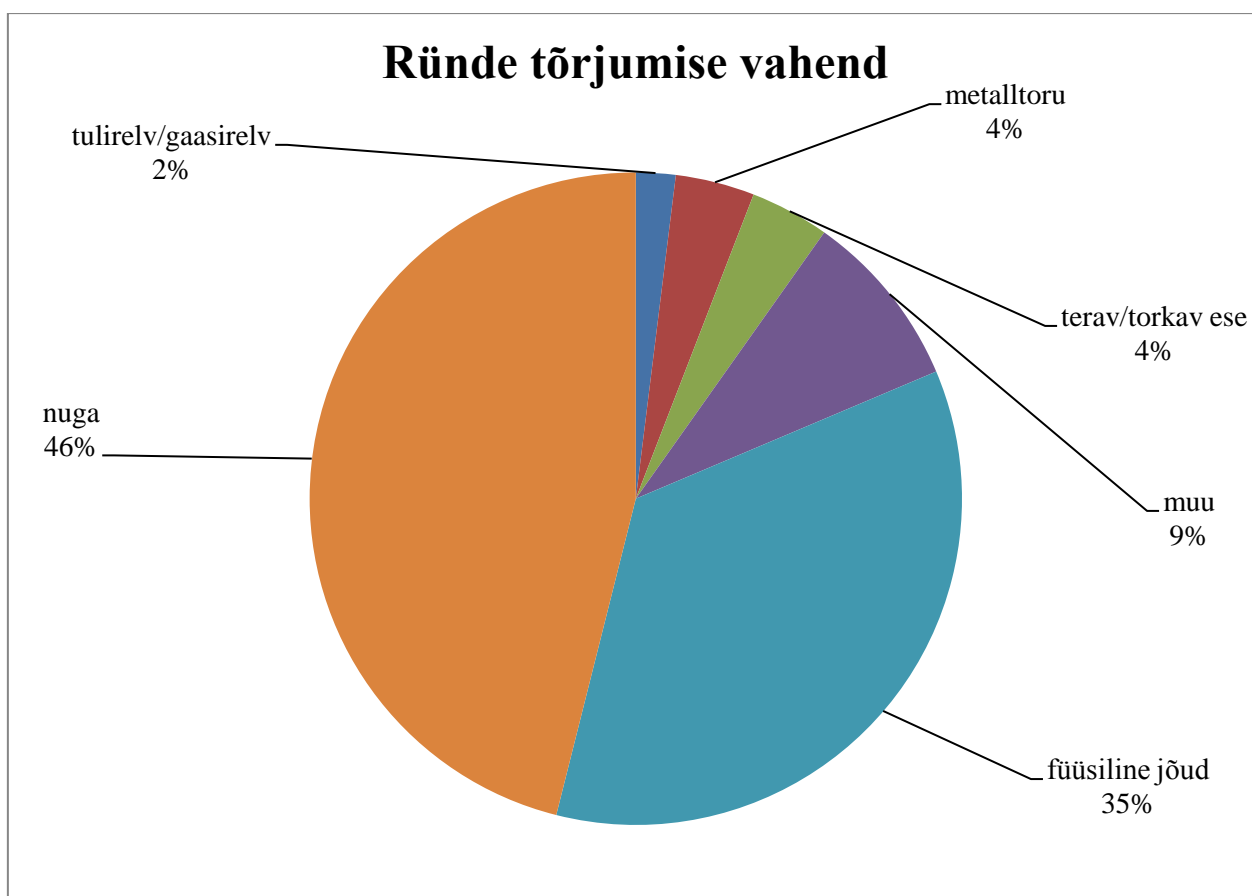
Omavaheline suhe	võõrad	tuttavad	abikaasad/elukaaslased/sugulased
Arv	53	30	17

Lisa 12: Ründe tõrjumise vahend

Tabel 1. Ründe tõrjumise vahendid.

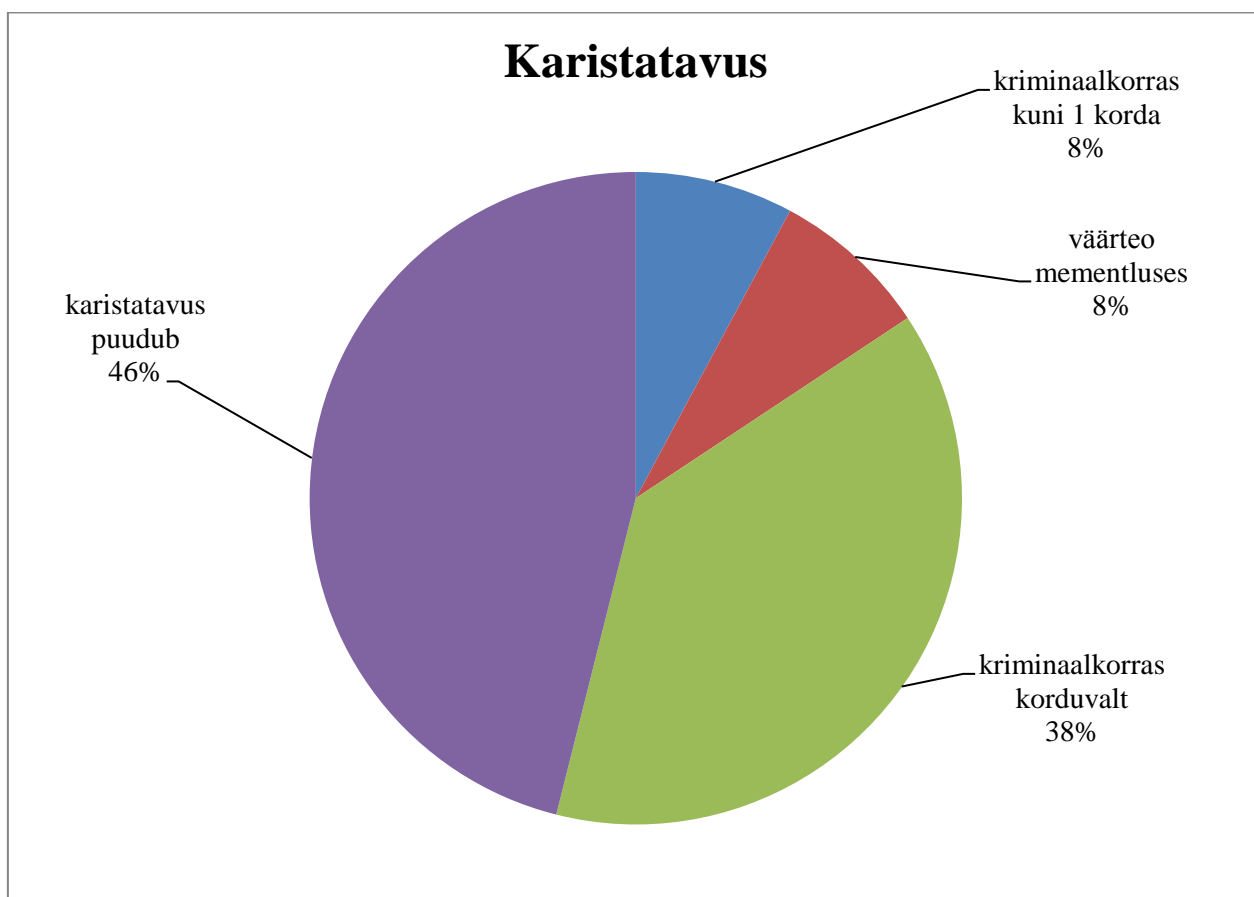
Vahendi tüüp	tulirelv/gaasirelv	metalltoru	terav/torkav ese	muu	füüsiline jõud	nuga
Arv	2	4	4	9	36	47

Lisa 13: Karistatavus

Tabel 1. Süüdistatavate karistatavus.

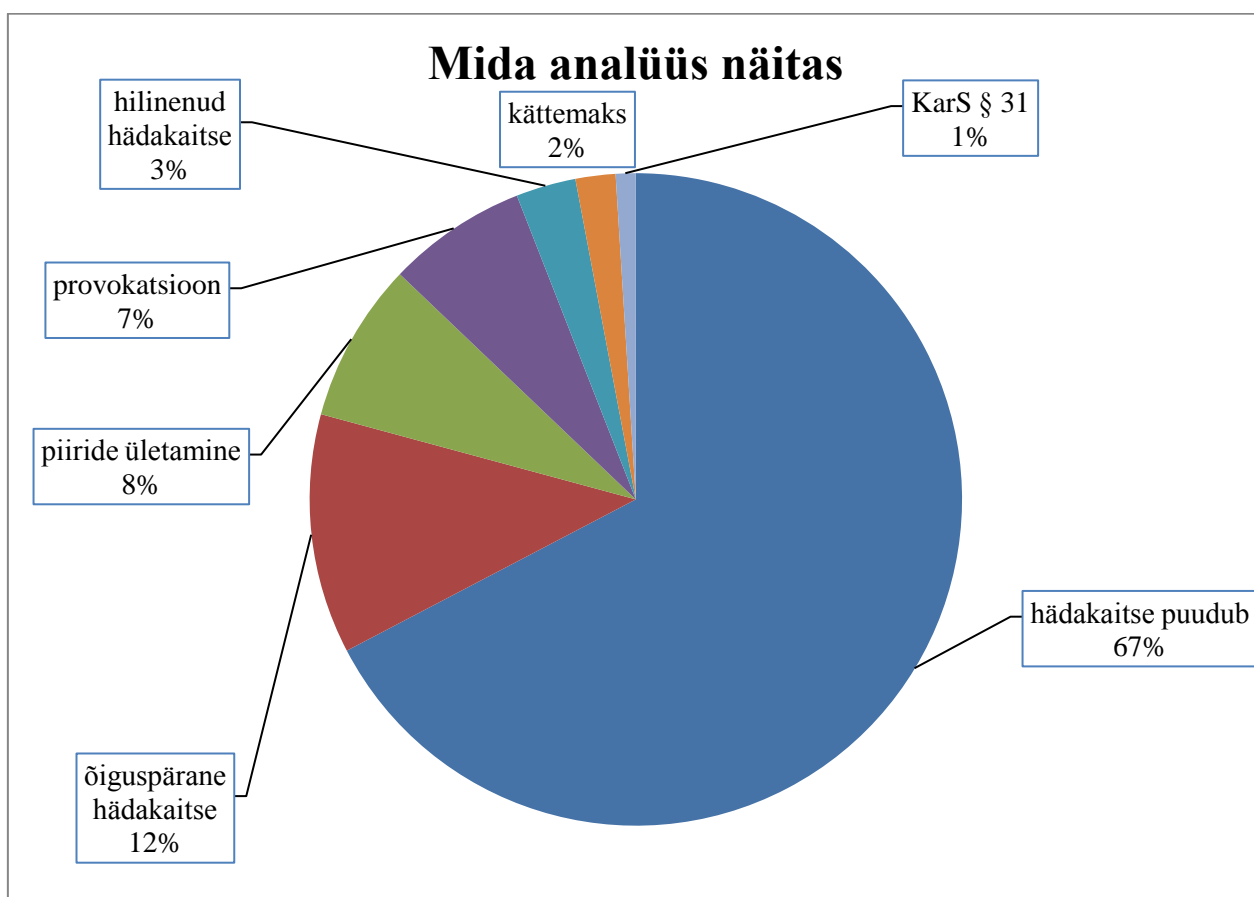
Karistatavus	kriminaalkorras kuni 1 korda	väärteomementluses	kriminaalkorras korduvalt	karistatavus puudub
Arv	8	8	39	47

Lisa 14: Kohtumaterjalide analüüsi tulemused

Tabel 1. Kohtumaterjalide analüüsi tulemused hädakaitse puudumise, selle olemasolu ja piiride ületamise osas.

hädakaitse puudub	õiguspärane hädakaitse	piiride ületamine	provokatsioon	hilinenud hädakaitse	kättemaks	KarS § 31
68	12	8	7	3	2	1

Lisa 15: Privileeeritud koosseisude ning sanktsioonide võrdlustabel

Tabel 1. Eesti territooriumil varem kehtinud tapmise ja raske tervisekahjustuste tekitamise (hädakaitse piiride ületamisel) privileeeritud koosseisude ning sanktsioonide võrdlustabel.

Seadus	Paragrahv	Sanktsioon
1845. a. Tsaari-Venemaa Vana Nuhtlusseadustik	§ 1467 – tapmine hädakaitse piiride ületamisel	- vangistus 4-8 kuud või - arest 4-7 kuud või - kohtupoolne noomitus
	§ 1493- kehavigastuse tekitamine hädakaitse piiride ületamisel	- vangistus 2-4 kuud või - arest 3-7 nädalat või - kohtupoolne noomitus
1903.a. Tsaari-Venemaa Uus Nuhtlusseadus	§ 459 – tapmine hädakaitse piiride ületamisel	- vangimaja mitte üle ühe aasta
	§ 473 - kehavigastuse tekitamine hädakaitse piiride ületamisel	- arest mitte üle kuue kuu
1935. a. Eesti Vabariigi kriminaalseadustik	§ 425 – tapmine hädakaitse piiride ületamisel	- vangimaja mitte üle ühe aasta
	§ 436 - kehavigastuse tekitamine hädakaitse piiride ületamisel	- arest mitte üle kuue kuu
1961. a. Eesti NSV kriminaalkoodeks	§ 104 – tapmine hädakaitse piiride ületamisel	- vabadusekaotus kuni 2 aastani või - paranduslik töö kuni 1 aastani
	§ 110 - kehavigastuse tekitamine hädakaitse piiride ületamisel	- vabadusekaotus kuni 1 aastani või - paranduslik töö kuni 1 aastani või - ühiskondlik laitus
1992. a. Kriminaalkoodeks	§ 104 – tapmine hädakaitse piiride ületamisel	- vabadusekaotus kuni 1 aastani või - arest
	§ 110 - üliraske kehavigastuse tekitamine hädakaitse piiride ületamisel	- rahatrahv või - arest

Allikad:

1. N.P. Balkanov, S.S. Vojt, V.E. Gercenberg. Svod Zakonov Rossijskoj Imperii, tomõ XIII-XVI. Kniga - V St. Piterburg 1912.a. Toimik XV
2. A. Buldas. Kriminaalseaduste kogu. Teine täidetud trükk. Tallinn: Autori kirjastus, 1935
3. K. Saarman, K. Matto. Kriminaalseadustik, Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Autorite kirjastus, 1937
4. I. Rebane. Eesti NSV kriminaalkoodeks. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Eesti Raamat, 1980
5. Kriminaalkoodeks, 07. mai 1992, jõustunud 01.06.1992 – RT I 1993, 7, 103; 1999, 29, 398.

LISA 16: Kriminaalasja nr 3-1-1-108-13 kaasuse asjaolude kirjeldus

1. episood: alkoholi tarvitanud M. Kuznetsov üritas siseneda koos sõpradega baari Imbis. Baari sisenemisel põrkas ta uksele kokku baarist väljuva purjus A. P.-K.-ga. Viimane väljendas selle kokkupõrke suhtes suusõnal oma rahulolematust. Seepeale üritas M. Kuznetsov A. P.-K.-d lüüa, kuid viimane suutis hoopi vältida, lõi ise M. Kuznetsovi pikali ja hakkas teda peksma, kuid kõrvalviibijad lahutasid kaklejad teineteisest.

2. episood: pärast seda siirdus M. Kuznetsov baari taha. Mõni minut hiljem järgnes talle ka A. P.-K.. M. Kuznetsov võttis seepeale noa ja lõi A. P.-K.-d kõhtu, tekitades viimasele kõhuõõnde tungiva torke-lõikehaava.“

Allikas:

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 6. detsembri 2013.a. otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-108-13 Maksim Kuznetsovi süüdistuses KarS § 118 p 1 ning § 200 lg 2 p-de 4 ja 7 järgi.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-108-13> , (04.05.2014)

LISA 17: Kriminaalasja nr 3-1-1-91-09 kaasuse asjaolude kirjeldus

KarS § 274 lg 1 järgi tunnistati H. Utsar ja M. Muravljov süüdi selle eest, et nad 27. aprillil 2008. a kella 5.10 paiku Jõgeva maakonnas Torma vallas Torma alevikus XXXX X-X korteris kasutasid ametikohuseid täitva Lõuna Politseiprefektuuri vanemkonstaabel T. K. suhtes vägivalda, lükkasid politseiniku korterist välja ja surusid korteri ukse kinni, mille käigus jäi T. K. parem käelaba ukse ja uksepiida vahele ning politseiniku vigastatud käelabal tekkis hematoom, millega kaasnes turse ja valulikkus. KarS § 280 lg 1 ja § 349 järgi mõisteti H. Utsar süüdi selles, et ta samal kuupäeval hommikul kella seitsme paiku esitas Jõgeva politseijaoskonnas politseinikele valeandmeid oma isiku kohta, esitledes end võõrast passi näidates teise isikuna, eesmärgiga varjata oma tegelikku isikut ja pääseda vastutusest süütegude toimepanemise eest. KarS § 199 lg 1 järgi tunnistati H. Utsar süüdi selles, et ta võttis 6. oktoobril 2008. a politseisõidukist ebaseadusliku omastamise eesmärgil endaga kaasa kiirusmõõteseadme.

Allikas:

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 23. november 2009.a. otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-91-09 Henry Utsari süüdistuses KarS § 274 lg 1, § 280 lg 1, § 349 ja § 199 järgi ning Merlis Muravljovi süüdistuses KarS § 274 lg 1 järgi.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-91-09> , (04.05.2014)

LISA 18: Kriminaalasja nr 3-1-1-60-96 kaasuse asjaolude kirjeldus

P. Lepmets, olles kaitseliitlasena M.Randmäe poolt appi kutsutud tõrjuma väljapressijate rünnet, tappis 5. veebruaril 1995. a kella 23.45 paiku M. Randmäele kuuluva talu õues Marko Sepa, Veiko Villo ja Heinrich Melotškovi. P. Lepmets tulistas ohuallika suunas järjestikku 30 lahingpadrunit, sest oli ehmunud ja närvis. Ridatuld kasutas tulistamisel seetõttu, et nii oli kõige mugavam. 6. veebruaril 1995.a kella ühe ajal öösel M.Randmäe oma suvekodu õuel hõivas Priit Kullile kuuluvast sõiduautost Volkswagen-Passat P. Lepmetsa poolt tapetud V. Villole kuulunud mobiiltelefoni Nokia-150. Sama päeva kella 1.30 ajal Viljandi maakonnas Kolga-Jaani vallas süütas ta põlema ja hävitas seeläbi P. Kulli ülalnimetatud sõiduauto, samuti autos olnud P.Kulli ning tapetute - M. Sepa, V. Villo ja H. Melotškovi esemed.

Allikas:

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 21. mai 1996. a. otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-60-96 Peeter Lepmetsa süüdistuses KrK § 104 ja Margus Randmäe süüdistuses KrK § 144 ja § 139 lg 2 p 3 järgi.

Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=123920400> , (04.05.2014)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Dmitri Štšerbin _____.

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

HÄDAKAITSE INSTITUUT ÕIGUSTEOORIAS JA EESTI KOHTUPRAKTIKAS,

mille juhendaja on _____ Heino Tõnismägi _____.

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 05.05.2014. a.